POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY | ROK ZAŁOŻENIA 1963 | CENA 5,00 zł | NR 6 (554) | CZERWIEC 2021

STEGNA

BEZPŁATNY DODATEK KASZUBSKOJĘZYCZNY

PÒMÒRANKA
WE WĒSZĒZNACH YEN!

I ZÔS JE JU
PÒ MATURZE

ZALEŻY NAM, ABY JAK NAJWIĘCEJ OSÓB SPISAŁO SIĘ PRZEZ INTERNET

ISSN 0238-8045 NR INDEKSU 371939 PL
9 770238 904906 06

VII
szkoła języka kaszubskiego, kultury i historii Kaszub

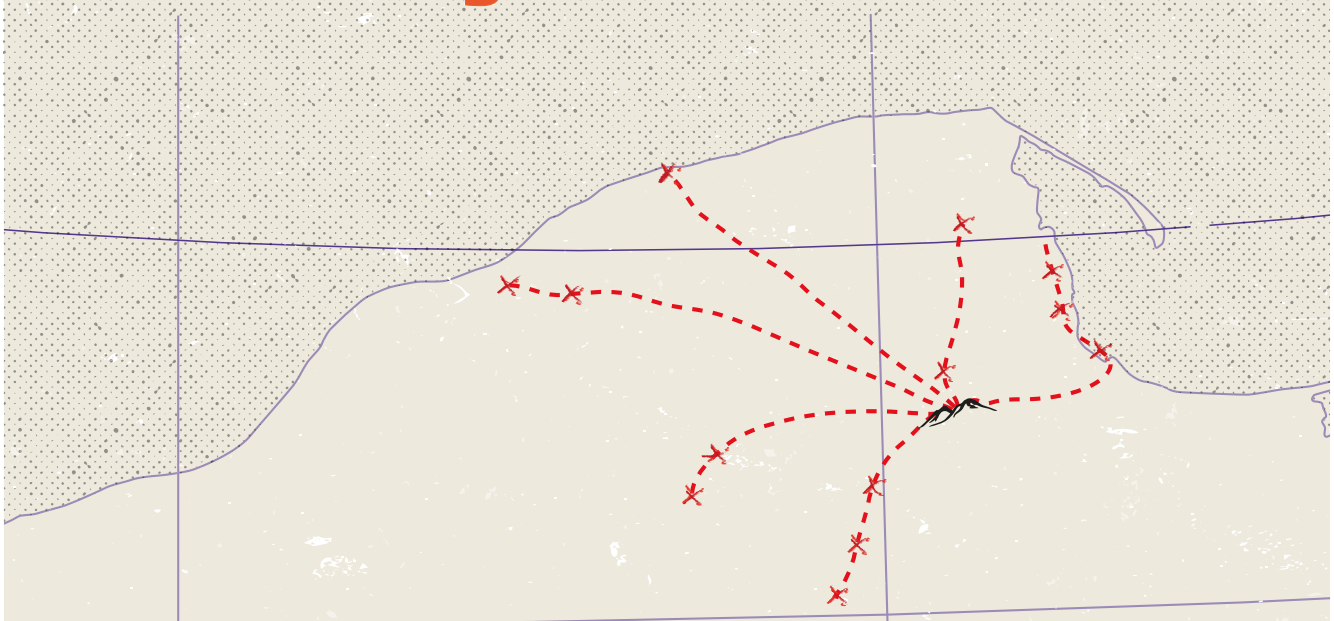

W czasie 2 tygodni kursanci poznają lub doszlifują język kaszubski pod okiem profesjonalnej i sprawdzonej kadry nauczycielskiej. Oprócz świetnie przygotowanego lektoratu uczestników kursu czeka bogaty program wycieczek i warsztatów. Przewidujemy również wykłady osób zaangażowanych w rozwój współczesnej kultury Kaszub i Pomorza oraz spotkania z bardzo ciekawymi ludźmi. Program atrakcji zawiera m.in. spływ kajakowy Zbrzycą, połączony z poznawaniem twórczości literackiej Stanisława Pestki (pseud. Jan Zbrzyca), uczestnictwo w Jarmarku Wdzydzkim czy też zwiedzanie Muzeum Wsi Słowińskiej w Klukach.

Udział w naszym przedsięwzięciu to okazja do spędzenia interesującego urlopu, podczas którego można połączyć naukę z zabawą.

Cena: 1200 zł
Miejsce kursu: Wieżyca – Szymbark
Termin: 30 czerwca – 13 lipca 2021

Program obejmuje:
- 120 godzin kursu (teoretycznego i warsztatowego)
- wyżywienie
- nocleg
- wyjazdy studyjne (wraz z autokarem i biletami wstępu)

Projekt został zrealizowany dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji

www.kaszubi.pl
facebook.com/kaszubi

Fot. Sławomir Lewandowski

POMERANIA

NR 6 (554) | CZERWIEC 2021

3 I znôwù pòmòranka we wëszëznach YEN!

4 I zôs je ju pò maturze

6 Jerzego Sampa pomnik na kółkach

8 Zależy nam, aby jak najwięcej osób spisało się przez Internet

11 Jô widzôl, że lëdze mie chcą

15 Kaszëbi w Katolëcczim Ùniwersytece Lubelsczim Jana Pawła II

18 Òdjimczi a bôjczi wiele gôdają ò lëdzach

20 „Kaszuby się ruszają na dobre", czyli nieco o kaszubskiej specyfice w narracji „Gazety Gdańskiej" z 1906 i 1907 roku o strajkach szkolnych. Część I

25 Poezja ponad cierpieniem. Twórczość Mieczysława Stryjewskiego. Część I

28 Zygmunt Kurek – nauczyciel i bojownik o polską oświatę i kulturę w Wolnym Mieście Gdańsku. *In memoriam* w 110. rocznicę urodzin

30 Anna Burdówna. In memoriam w 110. rocznicę urodzin

32 Bliżej morza

34 Gdańsk mniej znany

NAJÔ ÙCZBA. Edukacyjny dodôwk nr 6 (148)

35 Smaki i aromaty Pomorza

38 Pomorskie losy – w 25. rocznicę śmierci Tadeusza Wacława Grabowskiego rodem z Chełmży, mojego ojca, część III

44 Biôtka na wikù. Part II

46 Trio pomerania z Wiôldżi Wsy. Z kroniczi karna

49 Kaszëbsczé nótë. Dzél 4

52 Z Kociewia

53 Słomka z kapelusza

54 Lektury

60 Pùrpùrowé kamë!

61 Klëka

65 W najich szkòłach

67 Sëchim pãkã ùszłé

68 Z bùtna

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji

Województwo Pomorskie

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego

GDAŃSK

Numer wydano dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Zrealizowano ze środków Województwa Pomorskiego. Dofinansowano ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego i ze środków Miasta Gdańska.

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY

ADRES REDAKCJI
ul. Straganiarska 20–23 / 80-837 Gdańsk
tel. 58 301 90 16 / 58 301 27 31
e-mail: red.pomerania@wp.pl

REDAKTOR NACZELNY
Sławomir Lewandowski

ZESPÓŁ REDAKCYJNY
Dariusz Majkowski (zastępca redaktora naczelnego)
Aleksandra Dzięcielska-Jasnoch
(sekretarz redakcji, *Najô Ùczba*)
Krystyna Sulicka
Bogumiła Cirocka
Ludmiła Kucharska
Ka Leszczyńska (redaktorka techniczna)

KOLEGIUM REDAKCYJNE
Piotr Dziekanowski (przewodniczący kolegium)
Andrzej Busler
Roman Drzeżdżon
Ewa Górska
Stanisław Janke
Piotr Lessnau
Wiktor Pepliński
Danuta Pioch
Edmund Szczesiak
Bogdan Wiśniewski

TŁUMACZENIA NA JĘZYK KASZUBSKI
Dariusz Majkowski

ZDJĘCIE NA OKŁADCE
Gdańsk-Górki Zachodnie, ujście Wisły Śmiałej
Fot. Sławomir Lewandowski

WYDAWCA
Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20–23, 80-837 Gdańsk

DRUK
Wydawnictwo „Bernardinum" Sp. z o.o.
ul. Biskupa Dominika 11, 83-130 Pelplin

Redakcja zastrzega sobie prawo do skracania i redagowania artykułów oraz zmiany tytułów. Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść ogłoszeń i reklam.

OD REDAKTORA

Rozpoczął się trzeci miesiąc, w którym możemy dokonać samospisu na potrzeby statystyki publicznej. Zgodnie z nowelizacją Ustawy o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2021 roku potrwa on do końca września zamiast do końca czerwca, jak pierwotnie było to założone, co nie oznacza jednak, że mamy zwlekać z tą powinnością. Jak przypomina w rozmowie z „Pomeranią" Zbigniew Pietrzak, rzecznik prasowy Urzędu Statystycznego w Gdańsku, najprostszą formą samospisu jest formularz dostępny na stronie internetowej Głównego Urzędu Statystycznego, którego wypełnienie zajmuje kilka minut. Tym, którzy nie korzystają w domu z Internetu, w oddziałach urzędu w Słupsku, Chojnicach i Tczewie oraz w gminnych biurach spisowych udostępniono specjalne pomieszczenia spisowe dla osób, które chciałyby spisać się internetowo. Będzie również zapewniona pomoc w zakresie obsługi interaktywnej aplikacji. Inną formą udziału w spisie jest wywiad telefoniczny z rachmistrzem. Do końca maja w województwie pomorskim spisało się niespełna 23,5 procent mieszkańców. Organizatorzy spisu powszechnego ludności i mieszkań, biorąc pod uwagę szeroki wachlarz możliwości spisania się, nie są zadowoleni z tego odsetka, stąd wszelkimi możliwymi sposobami starają się dotrzeć do osób, które ten obowiązek odłożyły na później.

Redakcja „Pomeranii" również przyłącza się do akcji mobilizującej do samospisania się. Zachęcamy jednocześnie do lektury rozmowy ze Zbigniewem Pietrzakiem, rzecznikiem prasowym Urzędu Statystycznego w Gdańsku, który na łamach czerwcowego numeru naszego pisma wyjaśnia wiele kwestii związanych ze spisem, przypominając jednocześnie, iż obowiązek spisowy dotyczy wszystkich stałych mieszkańców danej gminy oraz osób czasowo przebywających na terenie gminy, w tym cudzoziemców.

Sławomir Lewandowski

PRENUMERATA
Z DOSTAWĄ DO DOMU!

Koszt prenumeraty rocznej krajowej z bezpłatną dostawą do domu: 55 zł. W przypadku prenumeraty zagranicznej: 150 zł. Podane ceny są cenami brutto i uwzględniają 5% VAT.
Aby zamówić roczną prenumeratę, należy:
• **dokonać wpłaty na konto:**
PKO BP S.A. 28 1020 1811 0000 0302 0129 35 13,
Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20–23, 80-837 Gdańsk,
podając imię i nazwisko (lub nazwę jednostki zamawiającej) oraz dokładny adres
• **złożyć zamówienie w Biurze ZG ZKP,**
tel. 500 183 832
e-mail: prenumerata@kaszubi.pl

I znôwù Pòmòranka we wëszëznach YEN!

Òbczas Òglowégò Zéńdzeniô Youth of European Nationalities YEN / JEV, jaczé bëło 8 maja, Kaszëbka Éwelina Stefańskô òstała wëbrónô przédniczką robòcégò karna ds. pòliticzi i prôw mniészëznów. Éwelina prowadzy téż zespół ds. młodzëznowi pòliticzi Przédny Radzëznë Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô, a czile lat temù bëła prezeską Klubù Sztudérów Pomorania.

YEN to je òrganizacjô stwòrzonô przez młodëch lëdzy i dlô nich, chtërna zbiérô młodzëznowé stowôrë, klubë itd., jaczé są zrzeszoné z jãzëkòwima, nôrodnyma i etnicznyma mniészëznama z rozmajitëch krajów. Òd 1 czerwińca bãdã nôleżniczką zarządu ti òrganizacji. Przede mną we władzach YEN bëła jinô nôleżniczka Pòmòranii Pia Šlogar, chtërna zrobiła wiele dobrégò dlô mniészëznów – gôdô Éwelina Stefańskô. Ji kadencjô bãdze warac dwa lata, to je do 31 maja 2023 r.

Jakno przédniczka robòcégò karna bãdze miała starã ò pòdskacywanié młodëch przedstôwców jãzëkòwëch, kùlturowëch i etnicznëch mniészëznów do dzejaniô, do òbronë swòjich prôw i do pòznôwaniô swòji tradicje. Je wiedzec, mdze zajimac sã jiwrama nié leno Kaszëbów, ale téż Frizów, Bretończików, Niemców, co mieszkają w Dënszczi abò na Słowacje, i wiele jinëch. *Wôżné je, żebë te wszëtczé karna, nôrodë mògłë sã spòtëkac, wëmieniwac doswiôdczeniama, pòkazywac jinym, co sã ùdało zrobic, i nawzôj so pòmagac. Òrganizëjemë téż specjalné warkòwnie, na jaczich ùczimë młodëch lëdzy, jak bëc przédnikã, jak wespółrobic w grëpie itd. Në i bãdzemë chcelë reagòwac na to, co sã dzeje w Eùropie w sprawie prôw mniészëznów i pòliticzi tikający sã młodzëznë* – pòdczorchiwô Éwelina Stefańskô, jakô mô téż swòje apartné zadanié òbczas robòtë we wëszëznach YEN. Je to biôtka ò wikszi ùdzél białków w mniészëznowim dzejanim. Jiwer z tim mómë téż na Kaszëbach. Wezmë na to w Kaszëbskò-Pòmòrsczim Zrzeszenim, dze w całi przez 60-latny historie blós jedna białka – Izabella Trojanowskô – bëła przédniczką całégò KPZ (tedë, tj. w latach 1980–1983, ta fónkcjô zwała sã przédnik Òglowégò Zarządu KPZ).

Widzã ten problem, dzejającë w zespòle ds. młodzëznowi pòliticzi Przédny Radzëznë Zrzeszeniô. Je dlô mie wôżné, żebë nalezc jaczi spòsób na zachãcenié młodëch dzéwczãtów nié leno do dzejaniô w taczich òrganizacjach jak Karno Sztudérów Pomorania, ale téż do òstaniô w tim dzejanim pózni. Mómë w naszi Pòmòranii wiele dzéwczãt, chtërne bëlno dzejają, a pòtemù cos sã dzeje, że òne dżiną… Ni ma jich w Zrzeszenim abò mają w nim mało do gôdaniô, bò wôżné fónkcje trzimają tam chłopi. I to nie je lëchò, że òni tam są, ale propòrcje nie są dobré. Jem tã sprawã pòdczorchiwała òbczas welacjów na przédniczkã robòcégò karna YEN ds. pòliticzi i prôw mniészëznów. Chcã ùczëc młodé białczi, żebë rozmiałë gadac, co pò prôwdze mëslą, i żebë jich głos bél czëti – dodôwô Éwelina Stefańskô.

Òdj. Pia Šlogar

Nowô przédniczka robòcégò karna YEN bãdze téż chcała przekazëwac jinszim mniészëznowim karnóm bëlné doswiôdczenia kaszëbsczich dzejarzów, pòkazywac, jak ùdało sã skùtkòwno „lobbòwac” za wprowadzenim kaszëbsczégò do szkòłów, za dotacjama na rozmajité dzejania, jaczé rozwijają kaszëbiznã, za prawnym ùznanim ji za jãzëk. Wedle ni wiele grëpów zrzeszonëch w YEN baro bë chcało dóńc do taczi rówiznë òchronë jich kùlturë. A czegò Kaszëbi mògą sã ùczëc òd jinëch?

Jô wiedno widzã przede wszëtczim jednã taką rzecz – to je takô solidarnosc i dbałosc ò jinszé grëpë. Czasã më Kaszëbi za baro zamikómë sã w swòjim karnie i ceszimë sã, że kòl naju je fejn. Mëslimë leno ò tim, jak ùchòwac to, co jesmë dobëlë. Za mało zdrzimë na to, jak je ù jinszich, i co më mòżemë prawie zrobic, żebë ù nich bëło co nômni tak jak kòl naju. Në i zdôwô mie sã, że za mało chcemë sã ùczëc òd jinëch grëpów, jaczé czãsto dôwno so ju dałë radã z taczima problemama, jaczé przeżiwómë na Kaszëbach terô – pòdrechòwùje Éwelina Stefańskô.

Winszëjemë ji wëbòru do wëszëznów YEN i żëczimë, żebë zjiscëła jak nôwicy ze swòjich célów!

Dark Majkòwsczi, Szëmón Piérz

Òd 2006 r. absolwencë strzédnëch szkòłów zdôwają maturã z kaszëbsczégò jãzëka. Latos dało sã na to 16 młodëch lëdzy. Òdj. K. Rolbiecczi

I ZÔS JE JU PÒ MATURZE

Pierszi rôz absolwencë strzédnëch szkòłów mògłë biôtkòwac sã z kaszëbsczim egzamã dozdrzeniałotë w 2006 r. Do maturë ùdbało so tej pòdéńc jednôsce młodëch lëdzy. Nômni maturańtów z rodny mòwë bëło w 2008 r. – òsmë, a nôwicy w 2012 – jaż sztërdzescë jeden! Latos do maturalnégò arkùsza sadło szesnôsce ricerzów królewiónczi, m.jin. z Gdinie, Rëmi, Brusów, Kòscérznë, Kartuzów i Chòniców. Bëło to 10 maja ò pónkt drëdżi pò pôłnim. Westrzód latosëch maturańtów bél m.jin. Jakùb Lubòcczi z Salezjańsczégò Òglowòsztôłcącégò Liceùm w Rëmi, jaczi dôł sã ju pòznac kaszëbsczim czëtińcóm jakno pòéta (swòjã pierszëznã miôł w „Stegnie", a ju wnetkã w 11. zsziwkù „Zymk" ùkôże sã jegò òpòwiôdanié i czile wiérztk). Mómë më ale òsoblëwëch maturańtów!

Na rozrzeszenié arkùsza maturańcë mielë trzë gòdzënë. Na ten czas rëchtëjący maturalné miónczi namienilë jima 12 zadaniów, a w tim: pitania i jiné pòlétë do tekstów (zadania: prôwda, fałsz, pòdanié antonimów atd.) – bëłë to tekstë Anë Gliszczińsczi „Ò wielewsczim plestanim" i Darka Majkòwsczégò „Drãdżi jãzëk", tłómaczënk na pòlsczi jãzëk wëjimkù tekstu Sławòmira Lewandowsczégò pòd titlã „Mòrskô ùczba samòrządnotë", a na sóm kùńc òstało jima „blós" napisanié prôcë – tuwò jak wiedno bëłë dwie mòżlëwòtë. Pierszô téma („rozprawkòwô) brzëmia: *W jaczi spòsób w tekstach kùlturë przedstôwióné są Kaszëbë*¸ tuwò pòmòcowim tekstã bél dzélëk wstãpù Darka Majkòwsczégò do romana Stanisława Janczi *Cësk* (titel tegò tekstu to „Historiô twòrzi Kaszëbë i Kaszëbów"). Drëgô téma to przërównawczô interpretacjô wiérztów, a bëłë to: „Na rozchódnym" Tómasza Fópczi i „Òddzãkòwanié" Jana Trepczika. Mùszi tuwò pòdczorchnąc, że wëprôcowanié mógł pisac tak pò pòlskù, jak pò kaszëbskù – je to wëbiér piszącégò. Tak czë jinak czekawé, jaczi dzél z nich dôł sã na pisanié pò najémù… Bëło to wierã zadanié bez przërównaniô drãżészé òd pisaniégò „z wësoka", jiże dzél maturańtów ni miôł szczescô chòdzëc na ùczbã kaszëbsczégò w strzédny szkòle (maturã piselë jistno absolwencë liceów i techników). Taczi wëbiér zdôwający mdą mielë jesz le rôz – w 2022 r., pòtemù (tikô to maturańtów pò 4-latnym liceùm i 5-latnym technikùm) mdzemë mielë miónczi z czësto nowim arkùszã, dze ju wszëtkò mdze leno pò naszémù. Mòże to równak bëlno? Ti, jaczi chcelëbë sã sprôwdzëc i rozrzeszëc latosy arkùsz, mają taką mòżlëwòtã – egzam òstôł ùprzistãpniony na starnie CKE: https://cke.gov.pl.

Wespół maturańcë mògłë dobëc 63 pónktë – wiele dobëlë, dowiémë sã dopiérkù 5 lëpińca. Chcemë le miec nôdzejã, że naji maturańcë bãdą miec bëlné notë (nié blós te z rodny mòwë). Mòżemë bëc równak gwës, że szło jima fejn, kò jak dało sã czëc w trôwie na Kaszëbach, dzél z nich bél z pielgrzimką kòl Matczi Bòsczi w Swiónowie, a chto jak chto, le Królewô

Òdj. K. Rolbiecczi

Kaszëb wiedno pamiãtô ò swòjich pòddannikach. Le to jesz nié wszëtkò. W sobòtã 8 maja w parafie sw. Mareka w Bëdgòszczë-Fòrdonie ksądz Krësztof Tusk òdprawił w jich intencje Mszã swiãtą, za co òdkôzelë mù przekôzac kaszëbsczé „Bóg zapłac!”. Narzeszającë jesz do ti pielgrzimczi… Mòże to prawie je piãknô ùdba, cobë òrganizowac rokroczné Msze za kaszëbsczich maturańtów w Swiónowie? Kò co sztócëk dô sã czëc, że maturańcë jadą na Jasną Górã, a kò do Swiónowsczi Matinczi je wiele krodzy…

Ò jiwrë òbczas rozrzesziwaniô latoségò arkùsza spitôł jem nôwiãkszich znajôrzów – to je maturańtów. *Matura bëła jaż dzywno prostô, le mòże to sã le tak zdôwô* – rzekł mie Jakùb Lubòcczi. A Marta Mùcha napisa tak: *Dlô kògòs, chto znaje kaszëbszczi òd bibiątka, nie je to nick òsoblëwie drãdżégò, całownota zdôwô sã prostô. Żle ju cos sprôwiało mie jiwrë, to kaszëbskô fleksjô, równak to sã wszëtkò dô, jem dobri mëslë.*

Żebë nie bëło tak miodno, mùszã sã téż pòdzelëc z czëtińcama wiadą, jaką delë mie maturańcë, a je to ale kòmùdnô wiédza. Direktorzë szkòłów (i nie są to blós „niejedne przëtrôfczi”) zniechãcywają ùczniów do pisaniô kaszëbsczégò na maturze, òdnãcywają òd taczi mëslë, a nawetka zakazëją to robic (sic!). Stało sã latos, że absolwentka technikùm pò dłudżim sztridze z direkcją szkòłë ùdbała so napisac pismò do Centralny Egzaminacjowi Kòmisje, w chtërnym wskazywa, że nie dozwòlélë ji wëbrac w maturalnym òswiôdczenim kaszëbsczégò jãzëka, co łómie ji prawa. Pò interwencji z Warszawë szczestlëwie ùdało sã zapisac na maturã. Brawò dlô ti òdwôżny białczi, jaczi słëchô sã dac medal za biôtkã ò rodną mòwã! Tak czë jinak we wiele szkołach warają taczé stojiznë, tec to je sromòta! Je to pò prôwdze tak cãżkò wëznaczëc jednã kòmisjã wicy? Kòmentarze ôrtu: *a za czim to cebie? Kò to je wieskô matura, to je za niczim* atd. są dlô najich maturańtów codniowòtą, a żlë wëpòwiôdają je direktorzë szkòłów, to są to prosto rągadła, jaczé łómią prawa ùczniów. Chcemë to mienic! Mòże wôrt je rozesłac pisma w ti sprawie do szkòłów na Kaszëbach, mòże nót są pòtkania, a mòże ùczniowie mùszą zarô pisac do Warszawë…?

A jesz na sóm kùńc. Wiele dało sã latos czëc ò tim, że maturańtów z kaszëbsczégò je wcyg mni i mni. Latosô wielëna zdôwającëch bëło zôczątkã zachtnëch sztridów na kaszëbsczich starnach i starniczkach na Facebookù. Dlôte ùdbôł jem so téż ò to spëtac maturańtów. Hewò co mie pòwiedzelë: *Jô maturã pisa jem dlô deje, z miłotë do kaszëbiznë, le nié kòżdi to czëje* (Marta Mùcha). *Lëdze ni mają swiądë, czim òglowò je matura z kaszëbsczégò i jaczi je cwëk ji pisaniô, mòże dzél z nich prosto mô strach, że nie pòradzy* (Jakùb Lubòcczi). Baro mądrima, wnetkã salomònowima słowama sprawã skwitowa szkólnô kaszëbsczégò jãzëka w Kaszëbsczim Òglowòsztôłcącym Liceùm w Brusach Felicjô Bôska-Bòrzëszkòwskô: *Chcemë skùńczëc z gôdanim ò wielënie zdôwającëch, kò to je smãtné tak dlô nich, jak i dlô nas szkólnëch. Jô jem baro bùsznô z mòjich maturańtów i jem gwësnô, że prawie ti kaszëbszczi maturańcë są tima nôlepszima. Chcemë sã ceszëc tim, co mómë, i achtniwac tëch młodëch lëdzy, jaczi mają w se tëli zuchtërnoscë, żebë nã maturã pisac. Równak wôrt kùreszce pòmëslëc ò jaczim prôwdzëwim dowôrtnienim najich maturańtów, kò przëszëkòwanié sã do te egzaminu to je skòpicą robòtë. Òni mają swiądã tegò, dlôcz to robią, le òtoczenié tegò nie rozmieje. Mòże nót gadac z ùczebniama, cobë kaszëbszczi rechòwôł sã na wicy czerënków nigle to terô je…*

Jem gwës, co mdze lepi, òsoblëwie dlôte, że prawie dwie spòsobné szkólné (Felicjô Bôska-Bòrzëszkòwskô i Elżbiéta Prëczkòwskô) òstałë mianowóné metodicznyma dorôdcama kaszëbsczégò jãzëka.

Jem z Waju bùszny, drëszë! Rok dowsladë bél jem na Wajim placu i wiém… że drãgò dożdac sã notów.

Klebbów Matis

Uroczystego odsłonięcia nazwy patrona dokonała m.in. rodzina profesora Jerzego Sampa. Fot. Sławomir Lewandowski

JERZEGO SAMPA POMNIK NA KÓŁKACH

Gdyby dzisiaj tramwaj wciąż dojeżdżał na Orunię, to uroczystość, w trakcie której patronem tramwaju Pesa Jazz Duo o numerze bocznym 1075 został prof. Jerzy Samp, odbyłaby się z całą pewnością na pętli tramwajowej, w sąsiedztwie oruńskiego ratusza. To z tą gdańską dzielnicą związany był najsilniej profesor Samp. Oruni poświęcił też kilka książkowych publikacji i niejeden wykład.

Od 9 marca 1972 roku tramwaj jednak nie jeździ już dawną ulicą Jedności Robotniczej, mijając po drodze Zaroślak i Stare Szkoty, stąd na miejsce wspomnianej uroczystości wybrano pętlę na Chełmie, na którą pierwszy tramwaj wjechał w 2007 roku. To tam w piątek 21 maja br. obecni byli członkowie rodziny patrona, przedstawiciele władz Gdańska, środowiska akademickiego, Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego oraz reprezentacja Szkoły Podstawowej nr 86 na gdańskich Łostowicach, która nosi imię wybitnego gdańszczanina.

Prof. Jerzy Samp kierował Zakładem Pomorzoznawstwa na Uniwersytecie Gdańskim. Z tą uczelnią był związany przez długie lata. Jak mówił prof. Piotr Stepnowski, rektor UG, był nie tylko lubianym i docenianym nauczycielem akademickim, który wypromował wielu magistrów i doktorów. Profesor Samp wychował pokolenia młodzieży, które – słuchając jego barwnych opowieści o mieście, Pomorzu, o ludziach, którzy wpisali się trwale na karty historii – zakochiwały się w Gdańsku.

Jerzy Samp zapamiętany został właśnie głównie jako wybitny znawca i popularyzator wiedzy o Gdańsku i Pomorzu. Jego liczne publikacje na ten temat niezmiennie cieszą się popularnością wśród czytelników. Na swojej półce z książkami znalazłem kilka tytułów, których autorem jest prof. Jerzy Samp. Najcenniejsze są dla mnie, wydane w 1992 roku przez oficynę wydawniczą Graf, *Legendy gdańskie*. Najcenniejsze, bo z dedykacją: *Panie Sławku, z wielką serdecznością dedykuję, Jerzy Samp 4.03.2006.* Taka sama dedykacja widnieje w wydanym w 2005 roku przez wydawnictwo Oskar przewodniku z cyklu „Gdańskie Dzielnice". Obok wspomnianych pozycji w mojej biblioteczce znajdują się również *Mitopeje Pobrzeża Bałtyku* (Marpress, Gdańsk 2009) i wznowione *Legendy gdańskie* (Oskar, Gdańsk 2012. Są również pozycje wydane przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie: *Gduńsk basniowô stolëca Kaszub* (Gdańsk 2016) i polska wersja, czyli *Gdańsk baśniowa stolica Kaszub* (Gdańsk 2018).

– Jerzy Samp był niezrównanym piewcą swej małej ojczyzny – mówiła podczas uroczystości nadania

imienia tramwajowi Kalina Zabuska, pisarka, historyczka, inicjatorka utworzenia Cmentarza Nieistniejących Cmentarzy w Gdańsku. – Miasto i region uczynił zarówno polem działalności naukowej, jak i treścią fascynującej podróży po mitach, legendach, prawdach i półprawdach, porywając rzesze czytelników do intelektualnej i emocjonalnej wędrówki po historii Gdańska. Uczył nas Gdańska, zachwycał nas Gdańskiem, budował poczucie jedności z miastem, regionem oraz z ludźmi, którzy żyli tu na przestrzeni wieków. Edukował kolejne pokolenia i sprawiał, że byliśmy dumni z Gdańska, z gdańszczan, z naszej małej ojczyzny.

Swojego ojca wspominał również Christian Samp, który przypomniał, że Jerzy Samp był gorącym orędownikiem rodzącej się jeszcze za jego życia inicjatywy, aby gdańskie tramwaje miały swoich patronów.

– W filmie *Gdańskie rody wczoraj i dziś* jest fragment, w którym pada zdanie: *Jak mawia profesor Samp, tramwaje to takie pomniki na kółkach.* Tak więc dzisiaj mój tata zyskuje pomnik na kółkach i mam nadzieję, że będzie jeździł jak najdłużej – mówił Christian Samp. – A ten tramwaj był bliski mojemu ojcu, bo bardzo często jeździł na Uniwersytet Gdański przy Wita Stwosza na Wydział Filologiczno-Historyczny właśnie tramwajem. Kilkukrotnie pokonywałem tę trasę razem z nim, co obfitowało w różne opowieści. Mieliśmy samochód, ale podróż tramwajem to było takie życie miejskie, wchodzenie w tę tkankę miejską, zarówno ludzką, jak i strukturalną – wyjaśniał Christian.

Do komisji ds. imion i wizerunków pojazdów gdańskiej komunikacji miejskiej wpłynęły aż dwa oficjalne wnioski o uhonorowanie Jerzego Sampa poprzez nadanie tramwajowi jego imienia. Obok Zarządu Transportu Miejskiego w Gdańsku o taką formę upamiętnienia wnioskowało też, z inicjatywy prezesa Jana Wyrowińskiego, Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie.

– Składając wniosek o wyróżnienie profesora Jerzego Sampa, byliśmy przekonani, że zostanie on pozytywnie rozpatrzony – mówił Łukasz Grzędzicki, wiceprezes ZKP. – My na Kaszubach mamy problem ze stołecznością, z ustaleniem, gdzie jest ta stolica Kaszub. Władze Gdańska próbują pomóc nam ten problem rozwiązać, za co jesteśmy wdzięczni. Wjeżdżając do Gdańska od strony Żukowa, najpierw widzimy tabliczkę „Stolica Kaszub", potem – „Historyczna stolica Kaszub". Honorując profesora Sampa, postawimy kropkę nad „i", bo on najlepiej to rozwiązał. Już kilka lat temu wydaliśmy książkę *Gdańsk baśniowa stolica Kaszub*. Teraz spłacamy dług w stosunku do niego, bo on zawsze wskazywał Gdańsk jako tę najlepszą, bo baśniową, stolicę Kaszub. Bo to tutaj spełniają się marzenia Kaszubów.

W biogramie, który znajduje się we wnętrzu tramwaju, pasażerowie mogą przeczytać:

Jerzy Samp (1951–2015)

Historyk literatury i pisarz, publicysta, wykładowca akademicki, profesor Uniwersytetu Gdańskiego.

Profesor Jerzy Samp. Fot. Archiwum rodzinne

Popularyzator wiedzy o Gdańsku, Kaszubach i Pomorzu. Urodził się w Gdańsku. Kierował Zakładem Pomorzoznawstwa na Uniwersytecie Gdańskim. Wykładał m.in. na uniwersytetach: w Bremie, w Ostsee Akademie Lübeck-Travemünde oraz w Ottawie. Od początku lat 70. współpracował z gdańską prasą, publikował artykuły i szkice m.in. w „Literach", „Pomeranii", „Dzienniku Bałtyckim". Współpracował z Radiem Gdańsk i TVP Gdańsk. Był autorem scenariusza filmu „Tysiącletni Gdańsk" i widowiska plenerowego z okazji 1000-lecia Gdańska „Ave Gedanum", współautorem filmu „Był sobie Gdańsk".

Autor ponad 30 książek poświęconych ukochanemu Gdańskowi, jego dzielnicom, zabytkom i historii Pomorza. Do najpoczytniejszych należą m.in.: „Legendy gdańskie. Baśnie, podania i przypowieści", „Gdańsk prawie nie znany", „Bedeker gdański", „Miasto magicznych przestrzeni", „Gdańska kapsuła czasu", „Gdańsk baśniowa stolica Kaszub". Członek m.in. Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i Gdańskiego Towarzystwa Naukowego. Współtwórca Instytutu Kaszubskiego. Za swoją pracę badawczą i działalność na rzecz popularyzacji wiedzy o Pomorzu był wielokrotnie nagradzany.

Spoczywa na cmentarzu Łostowickim. Jego imię nosi Szkoła Podstawowa nr 86 na Łostowicach.

Sławomir Lewandowski

ZALEŻY NAM ABY JAK NAJWIĘCEJ OSÓB SPISAŁO SIĘ PRZEZ INTERNET

Ze Zbigniewem Pietrzakiem, rzecznikiem prasowym Urzędu Statystycznego w Gdańsku, rozmawia Sławomir Lewandowski.

Zbigniew Pietrzak, rzecznik prasowy Urzędu Statystycznego w Gdańsku. Fot. Sławomir Lewandowski

Naszą rozmowę, którą odbyliśmy dziesięć lat temu, rozpocząłem od pytania: Czy spis powszechny jest dla statystyki publicznej wyzwaniem logistycznym? Dzisiaj, w dobie postępu technologicznego i wszechobecnego Internetu, spis powszechny nadal jest wyzwaniem dla organizatorów?

W spisie w 2011 roku po raz pierwszy daliśmy możliwość samospisu poprzez udostępnienie respondentom przygotowanego przez nas formularza elektronicznego. Z tej formy skorzystało wówczas niewiele osób, było to około dziesięciu procent ludności podlegającej spisowi. Spis był realizowany głównie poprzez wywiad telefoniczny lub bezpośredni z wykorzystaniem specjalnych aplikacji komputerowych, w tym na urządzenia mobilne. Dzisiaj organizacja spisu powszechnego również jest dla nas wyzwaniem, a to z tej przyczyny, że tym razem samospis internetowy jest metodą obowiązkową i podstawową. Wymaga to od nas przekonania obywateli, aby sami się spisali. Między innymi w tym celu do wszystkich mieszkających w Polsce przesłany został, jeszcze przed rozpoczęciem badania, list, w którym prezes Głównego Urzędu Statystycznego zaprasza do uczestnictwa w spisie. Pakiet informacji dostępny jest między innymi na stronach internetowych urzędów statystycznych i urzędów gmin. Duży nacisk kładziemy na reklamę spisu w mediach publicznych i prywatnych o zasięgu zarówno regionalnym, jak i lokalnym. Mam na myśli telewizję, radio, media społecznościowe oraz różnego rodzaju wydawnictwa drukowane, takie jak „Pomerania", która również włączyła się w akcję informowania o tegorocznym spisie powszechnym. Naszą uwagę kierujemy także na reklamę zewnętrzną, czyli tę obecną w przestrzeni publicznej, co również ma na celu dotarcie do jak największej liczby osób. Współpracując z gminami, tam, gdzie jest to możliwe, korzystamy także z telefonicznych systemów powiadamiania mieszkańców. Należy pamiętać, że spoczywa na nas również obowiązek zabezpieczenia całego procesu od strony ochrony danych. Spisy próbne, które przeprowadziliśmy w 2019 i 2020 roku, były swego rodzaju testem aplikacji spisowych i systemów teleinformatycznych, na których obecnie pracujemy. Dzięki temu jesteśmy dzisiaj w pełni przygotowani także pod kątem zapewnienia bezpieczeństwa i ochrony danych osobowych. Zależy nam, aby jak najwięcej osób spisało się przez Internet. Zdajemy sobie jednak sprawę, że nie każdy korzysta z tego narzędzia, podobnie jak nie każdy korzysta z urządzeń takich jak komputer czy smartfon. Wychodzimy więc tym osobom naprzeciw: w siedzibie Urzędu Statystycznego w Gdańsku, w naszych oddziałach w Słupsku, Chojnicach i Tczewie, a także w gminnych biurach spisowych wydzielono specjalne pomieszczenia spisowe dla tych, którzy chcą spisać się internetowo. Mają również zapewnioną pomoc w zakresie obsługi interaktywnej aplikacji. Osoby, które nie chcą lub nie mogą spisać się przez Internet, mogą to zrobić poprzez wywiad telefoniczny na żądanie, realizowany przez rachmistrza telefonicznego. W tym celu należy zadzwonić na infolinię spisową pod numer 22 279 99 99.

Żyjemy w czasach, w których informatyzacja dotyczy już niemal każdej dziedziny życia. Wszelkie sprawy urzędowe praktycznie jesteśmy w stanie załatwić przez Internet. Czy w takiej sytuacji organizacja spisu powszechnego jest wciąż konieczna?

Spis ludności i mieszkań, o którym mówimy, czy spis rolny realizowane są między innymi na podstawie krajowych aktów prawnych – ustaw o spisach. Przeprowadzenie takiego badania nakładają na nasz kraj także różnego rodzaju zobowiązania międzynarodowe, choćby wynikające z Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady numer 763/2008 z dnia 9 lipca 2008 roku w sprawie spisów powszechnych ludności i mieszkań, które nakłada na państwa członkowskie Unii Europejskiej obowiązek przeprowadzenia spisów raz na dziesięć lat. Realizacja takich projektów wymaga pełnej mobilizacji społeczeństwa, na którym ciąży obowiązek spisania się, i państwa, które musi przygotować spis powszechny. Oczywiście część danych możemy pobrać z rejestrów urzędowych i systemów informacyjnych administracji publicznej, ale niektóre

dane, potrzebne nam do pełnego obrazu społeczeństwa, uzyskamy tylko od obywateli w trakcie spisu. Na przykład informacje o poziomie wykształcenia ludności, strukturze zawodowej, niepełnosprawności czy migracjach otrzymujemy tylko w drodze spisu. Bez tego rodzaju przedsięwzięcia nie będziemy mieć również wiedzy o relacjach rodzinnych, liczbie gospodarstw domowych, strukturze etniczno-kulturowej naszego kraju czy o preferencjach wyznaniowych. Oczywiście szanując pewien obszar wolności człowieka, daliśmy możliwość nieudzielenia odpowiedzi na pytania natury wrażliwej. W tej sferze są pytania o związek nieformalny, niepełnosprawność czy wyznanie. Na te trzy pytania respondent ma prawo nie udzielić odpowiedzi.

Czy pandemia koronawirusa w jakiś sposób wpłynęła na realizację tegorocznego spisu powszechnego?

Zgodnie z nowelizacją Ustawy o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2021 roku potrwa on do końca września zamiast do końca czerwca, jak pierwotnie było to założone. Wpływ na wydłużenie w czasie procesu spisowego miały oczywiście względy zagrożenia epidemicznego wywołanego wirusem SARS-CoV-2. Z uwagi na pandemię koronawirusa obywatel ma więcej czasu, aby dokonać samospisu lub spisać się za pośrednictwem rachmistrza. Oczywiście istnieje obawa, że osoba, na której ciąży ten obowiązek, będzie go odkładać „na później". Jak powiedziałem wcześniej, zależy nam, aby jak najwięcej osób spisało się przez Internet, co jest najdogodniejszą formą wypełnienia obowiązku, niewymagającą wychodzenia z domu. Niemniej jako organizatorzy musimy czuwać nad prawidłowym przebiegiem procesu spisowego i co dzień monitorować stan jego realizacji. Na pewno nie możemy czekać do końca września na tych, którzy się jeszcze nie spisali, dlatego do osób, które dotąd nie zrealizowały tego obowiązku, będą dzwonić rachmistrze w celu przeprowadzenia spisu w drodze wywiadu telefonicznego. Rachmistrzami spisowymi są bądź pracownicy Urzędu Statystycznego, bądź osoby pochodzące z naboru zewnętrznego dokonanego przez gminne biura spisowe, z którymi zawarto umowy zlecenia na przeprowadzenie czynności spisowych.

Czy respondent może odmówić spisania się, tłumacząc się choćby brakiem pewności, czy po drugiej stronie słuchawki jest faktycznie przeszkolony rachmistrz spisowy, a nie osoba podszywająca się pod rachmistrza?

Respondent zgodnie z ustawą nie może odmówić podania danych rachmistrzowi, gdy on do niego zadzwoni. Oczywiście rachmistrz ma obowiązek przedstawić się, podając swoje imię i nazwisko oraz na życzenie respondenta numer identyfikatora, podać, w jakim celu dzwoni oraz jaką jednostkę organizacyjną reprezentuje. Można potwierdzić tożsamość naszego rachmistrza, między innymi dzwoniąc na infolinię spisową lub wchodząc na naszą stronę internetową, a także na stronę spisową i zakładkę „Sprawdź rachmistrza". Co istotne, rachmistrze będą dzwonić z jednego z dwóch dedykowanych do tego celu numerów telefonu. Jeśli na wyświetlaczu pokaże się numer 22 828 88 88 lub 22 279 99 99, to oznacza, że dzwoni rachmistrz. Kontaktujący się z nami rachmistrz z dużą dozą prawdopodobieństwa będzie pochodził z gminnego biura spisowego zlokalizowanego w naszym miejscu zamieszkania, co może ułatwić nam ewentualną jego weryfikację, gdybyśmy mieli wątpliwości. Oczywiście zdajemy sobie sprawę, że część respondentów może być dalej nieufna, dlatego nasza szeroko zakrojona kampania informacyjno-reklamowa ma po pierwsze – poinformować o trwającym spisie powszechnym, po drugie – wyjaśnić jego zasady i metody. Musimy pamiętać, że obowiązek spisu powszechnego dotyczy nas wszystkich, a każdą wątpliwość można wyjaśnić, kontaktując się z organizatorami. Rachmistrz na pewno nie zapyta nas o zarobki, o oszczędności, o cenne przedmioty w domu czy o numer PIN do karty lub dane do logowania się w bankowości internetowej. Takie pytania mogą wskazywać na próbę wyłudzenia danych. Warto również pamiętać, że kiedy zadzwoni rachmistrz, nie tylko mamy obowiązek poddania się spisowi w tej formie, ale nie będziemy już mogli dokonać samospisu przez Internet. Jeśli zrealizowaliśmy już obowiązek spisowy przez Internet albo na żądanie poprzez infolinię, nikt nie zadzwoni do nas w tej sprawie. Takie kontakty mogą być również próbą wyłudzenia danych i należy je niezwłocznie zgłaszać na infolinię spisową lub do właściwego gminnego biura spisowego w swoim miejscu zamieszkania. Co ważne, rachmistrzowie do odwołania nie będą odwiedzać respondentów w domach.

Czy istnieje konieczność podawania danych osobowych innych osób zamieszkałych pod tym samym adresem?

Obowiązek spisowy dotyczy wszystkich stałych mieszkańców danej gminy i osób czasowo przebywających na terenie gminy, w tym cudzoziemców. Formularz elektroniczny do spisu zawiera kilkadziesiąt pytań, przy czym nie należy utożsamiać liczby wszystkich pytań z efektywną liczbą pytań, na które dana osoba będzie udzielać odpowiedzi, ponieważ wynika to z indywidualnej sytuacji osoby objętej spisem, na przykład jej wieku, statusu na rynku pracy czy niepełnosprawności. Dane dotyczące osób nieobecnych i osób niepełnoletnich przekazują osoby pełnoletnie wspólnie z nimi zamieszkujące. Aplikacja na bieżąco sygnalizuje, czy respondent właściwie wypełnia rubryki. Jako modelową przyjęliśmy sytuację, że osoba dorosła, która jako pierwsza pod danym adresem zamieszkania loguje się do aplikacji spisowej – czy to przez profil zaufany, czy poprzez numer PESEL – spisuje się sama i spisuje pozostałe osoby wspólnie zamieszkujące, którymi mogą być mąż, żona lub dzieci. Do tego grona możemy także zaliczyć rodziców i dziadków lub osoby niespokrewnione. Jeżeli ktoś nie chce podać informacji o pozostałych osobach mieszkających pod tym samym adresem, bo nie ma takiej wiedzy lub jest skonfliktowany z rodziną, wówczas skupia się tylko na swojej osobie. Obowiązuje bowiem nadrzędna zasada, że wszystkie osoby, które nie zostaną wykazane pod danym adresem, są

zobowiązane do samodzielnego dokonania spisu. Jeśli więc nie zostaniemy spisani przez małżonka czy innego członka naszego gospodarstwa, należy to uczynić samemu. Zawsze też mamy prawo sprawdzić i zweryfikować podane przez inną osobę nasze dane. Wówczas dokonujemy samospisu, poprawiając ewentualne nieścisłości. W przypadku podwójnego spisania system zweryfikuje dane, przyjmując te najbardziej aktualne.

Kilkukrotnie wspomniał Pan o zabezpieczeniach danych. A co będzie się działo z naszymi danymi po tym, gdy już dokonamy samospisu?

Wszystkie dane przekazane w spisie, niezależnie od sposobu ich pozyskania, są objęte tajemnicą statystyczną regulowaną przez Ustawę o statystyce publicznej i służą wyłącznie zbiorczym zestawieniom i analizom. Każda osoba biorąca udział w spisie po opracowaniu wyników ma zapewnioną pełną anonimowość. Wszystkie osoby wykonujące prace spisowe są zobowiązane do przestrzegania tajemnicy statystycznej pod groźbą konsekwencji karnych. W trakcie opracowywania danych spisowych następuje odpersonalizowanie danych osobowych. Oznacza to, że wszelkie dane osobowe, na podstawie których można byłoby zidentyfikować konkretną osobę, zostają oddzielone i zastąpione sztucznymi identyfikatorami. Istotą bowiem i celem przetwarzania informacji pozyskanych w spisie jest zorganizowanie danych do postaci zagregowanych zbiorów statystycznych. De facto nas interesują tylko i wyłącznie zbiorcze dane statystyczne, które posłużą w przyszłości władzom na różnych szczeblach i różnym instytucjom do kreowania polityk, w szczególności rynku pracy, edukacyjnej, zabezpieczenia społecznego, zdrowotnej czy rodzinnej. Po co więc w trakcie spisu konieczne jest podanie indywidualnych danych osobowych? Tylko po to, abyśmy mogli skutecznie rozróżnić czy odróżnić jednostki w procesie pozyskiwania i integracji danych.

W 2011 roku przez Internet spisało się w Polsce około dziesięciu procent społeczeństwa. Jak wyglądało to 31 maja 2021 roku, a więc po dwóch miesiącach od rozpoczęcia spisu?

Dane na ten dzień pokazują, że w całym kraju spis przeprowadzono w nieco ponad 23,5 procent mieszkań ujętych w wykazie adresowo-mieszkaniowym. W województwie pomorskim spisu dokonano zaś w niespełna 23,5 procent mieszkań na 930 tysięcy ujętych w wykazie do spisu. Plasuje nas to na siódmym miejscu w kraju. Nie jest to duży odsetek, biorąc pod uwagę upływ czasu, jaki już minął od rozpoczęcia spisu do chwili obecnej. Prosta matematyka pokazuje, że dotąd nie objęto spisem niemal 76 procent wszystkich mieszkań zlokalizowanych w naszym regionie. Przed nami okres wakacyjny, który nie sprzyja tego rodzaju akcjom. Stąd bardzo ważna rola rachmistrzów spisowych, których zadaniem jest spisanie jak największej liczby osób w wymaganym terminie. Niezależnie od tego cały czas zachęcamy poprzez różne kanały informacyjne do samospisu internetowego.

Z pewnością w grupie osób, które jeszcze się nie spisały, są również cudzoziemcy mieszkający w naszym województwie. Jak do nich dotrzeć?

Jak wcześniej wspomniałem, obowiązkowi spisowemu podlegają mieszkańcy stale zamieszkujący obszar danej gminy oraz osoby przebywające czasowo, w tym cudzoziemcy. Jak do nich dotrzeć? Jeżeli mają nadany numer PESEL, to mogą się oczywiście spisać sami przez Internet. Na naszej stronie internetowej są formularze w językach angielskim, rosyjskim i ukraińskim. Jeżeli taka osoba nie posiada numeru PESEL, to powinna skontaktować się z nami mailowo w celu zdefiniowania dla niej hasła dostępu do konta. Na jej adres e-mail zostanie wówczas wysłany link aktywacyjny, którego użycie będzie wymagane do aktywacji konta. Osoby posiadające tego rodzaju konto mogą logować się wielokrotnie, podając e-mail oraz hasło. Zdaję sobie sprawę, że niektóre czasowo przebywające w Polsce osoby mogą nie mieć świadomości, że podlegają obowiązkowi spisu. Dlatego w każdym województwie, także w województwie pomorskim, przy wojewodzie działa pełnomocnik do spraw mniejszości narodowych i etnicznych, którego zadaniem jest dotarcie z takimi informacjami do cudzoziemców. Ważną rolę odgrywają ponadto związki skupiające mniejszości narodowe, w których interesie jest aktywizacja swoich rodaków, także w celu zaakcentowania swojej tożsamości w spisie.

Spis trwa do końca września, a zbliża się okres wakacyjny, o którym Pan wspomniał, że nie jest dobrym terminem na takie akcje, jak spis powszechny. Jak w takim razie zachęcić mieszkańców, aby jak najszybciej dokonali samospisu?

Jesteśmy przygotowani na to, że część społeczeństwa odkłada na później obowiązek spisu. Mamy także świadomość, że niektórzy wcale nie planują się spisać. W tej chwili spis szeroko promujemy wszelkimi możliwymi kanałami, o czym mówiłem na wstępie. Chcemy także zmobilizować mieszkańców do samospisu, zapraszając ich do udziału w różnego rodzaju konkursach o tematyce spisowej. Tym najważniejszym działaniem promocyjnym w skali kraju jest oczywiście Loteria NSP 2021, w której można wygrać karty podarunkowe o wartości 500 i 1000 złotych. W ostatnim losowaniu 14 lipca do wygrania będzie 16 samochodów osobowych. Warto więc dokonać jak najszybciej samospisu internetowego i spróbować sił w loterii. Na stronach internetowych Głównego Urzędu Statystycznego i Urzędu Statystycznego w Gdańsku dostępne są informacje o innych konkursach dedykowanych choćby uczniom czy władzom gmin, w których również można wygrać atrakcyjne nagrody. Na koniec chciałbym jeszcze dodać, że wychodząc naprzeciw oczekiwaniom społeczności kaszubskiej do naszych programów informatycznych wprowadziliśmy kaszubskie znaki diakrytyczne. Myślę, że w ten sposób usatysfakcjonowaliśmy grono osób, które mogą spisać się, podając swoje imię i nazwisko po kaszubsku.

Dziękuję za rozmowę.

Józef Roszman

JÒ WIDZÔL, ŻE LËDZE MIE CHCĄ

Z Józefã Roszmanã, znónym gadëszã, spiéwôkã, aùtorã rozmajitëch tekstów i promòtorã kaszëbiznë, gôdómë ò jegò warkòwi robòce, kaszëbsczi i artisticzny stegnie, kasétach, radiowëch aùdicjach i czile jinëch sprawach.

Dark Majkòwsczi: Nôprzód chcã Was przeegzaminowac. Czej jô pierszi rôz z Wami robił wëdowiédzã do „Stegnë", më gôdelë ò słowie „abazéndérowac". Pózni Wë ò tim napiselë cały articzel. Pamiãtôce jesz, co òznôczało to słowò?

Józef Roszman: Jo, jo – baro dobrze. To mój kòléga Genk z Wiôldżi Wsë wëmëslil. Òn mie òkno wstôwiôl w chëczach i rzek: „Terô më to mdzemë mùszelë tu tak zaabazéndérowac, a tej më so mòże sadniemë i kawã zaabazéndérëjemë". Jidze ò to, że to slowò do wszëtczégò pasowało.

D.M.: Tej chcemë terô abazéndérowac czile pëtaniów ò Waszã robòtã, bò òrãdzą do najégò zéńdzeniô je zôczątk emeriturë Józefa Roszmana, i jô bë chcôł kąsk pòdrechòwac Waszã bòkadną dzejalnotã. Dze jesce zaczãlë warkòwò robic?

J.R.: Jô jem wëchòwóny w Pôlczënie. Nas bëlo òsmë sztëk dzecy doma. Starszi ni mielë letkò, przede wszëtczim mój tatk miôl cãżkò na wòjnie. A Pôlczëno to bëla doch wies PGR-owskô. Në i prawie na tim majątkù – na tim PGR – jô zaczął robic. To bëla robòta przë szczépianim, flancowanim drzew. W tim czasu jô chòdzył na szkòlã rólniczą. Dzãka ti nôùce jô dostôl kwit na wëkwalifikòwónégò ogrodnika-warzywnika. Czej jô miôl dwadzesce lat, tej më sã do Pùcka przeprowadzëlë i zamieszkelë w PGR-owsczich blokach. W tim czasu jô zrobil samòchòdowi kùrs we Wejrowie. Jô dostôl prawò jazdë i czej jô szed ju do wòjska rok pózni – jô tam bél ju richtich czerowcą. Dwa lata tak bëlo, a miesąc pò wòjskù jô sã żenil. Pózni jô robil jakno szlosôrz, a më z bialką zamieszkelë w Gniéżdżewie i tak je pò dzys dzéń. Ale do Pôlczëna mie wiedno cygnãlo. Bògù dzãka, czej jô wëlézã na mòjã górkã za chëczama, tej jô widzã Pôlczëno i przebôcziwóm so knôpiczé lata…

D.M.: A jak sã zaczãło Wasze kaszëbszczé dzejanié i wszelejaczé wëstãpë na binach i nié blós?

J.R.: Kò przede wszëtczim wiedno mie interesowa mùzyka i szpòrtë. Jô baro lubil pòwiadac pò kaszëbskù midzë lëdzama. Czej jô jesz bél knôpã, më czãsto chòdzëlë do biblioteczi. Tam bëlë òrganizowóné pòtkania. Jô pamiãtóm przede wszëtczim pòtkanié z Gùstã Néclã i Jana Piepką. Jô na to rôd szed, a czej Piepka przëjachôl, tej nawetka mój ópa bél jidzony mët. Òn bél taczi rozriwkòwi czlowiek, grôl na wieselach, wiele pòwiôdôl. Òn pòtrafil zmëszlac na placu rozmajité historie. Jô baro lubil na niegò slëchac i gwës òn miôl na mie wiôldżi cësk. Jô mëszlã, że to plestanié móm to pewno pò nim.

D.M.: Kò tej ópa to bél nen domôcy szkólny. A czedë jesce pierszi rôz wëstąpilë na binie?

J.R.: Latos 22 lëpińca mdze równo 50 lat, jak jô pierszi rôz pùbliczno na binie wëstąpil. To bëlo w Pùckù w 1971 rokù na fòlkloristicznym jôrmarkù. Jô przedtim czãsto w pùcczi bibliotece recytowôl jaczés wiérztë abò wice pòwiôdôl – ju za bëńla. Në i bibliotekarka – Magda Płomień – mia mie zgloszoné na Konkurs

Gawędziarzy. Òna mie do te Pùcka tej zawiozla. Pamiãtóm jak dzys, cotka mie mia wëszëté kaszëbską westkã. Na tim kònkùrsu bëlo dwanôsce sztëk plestów. Jô tam bél jeden z mlodszich – barżi starszi lëdze tam bëlë. Midzë jinszima tam bél z gitarą kaszëbszczi pòeta Frãcëszk Òkóń z Wierzchùcëna. Czej òni wëczëtelë „Józef Roszman!", tej jô chcôl ùceknąc z rënkù… kò tam bëlo fùl lëdzy! Ale ta bibliotekarka mie chwëca i wëpchnã na tã scenã! To bëlo smiészno, ale jô miôl fùl bùksë strachù.

D.M.: I jak Wóm szła ta gôdka?

J.R.: Jô wiedno gôdóm, że to trzeba kùpic pùblikã. Jô òpòwiôdôl tedë „Jachtã na dzëka". Czej ta pùblika zmërka, że jô gôdóm jak ti stôri chlopi, tej jô jã kùpil! Tedë jô dobél pierszą nôdgrodã. Jô widzôl, że ti lëdze mie chcą, i òd te czasu to mie ju wcygnãlo w plestanié na wiedno.

D.M.: Chcemë przeńc do kąsk starszégò Józwë Roszmana. Je kùńc lat 70. Wë ju mieszkôce z białką w Gniéżdzewie i Wasze kaszëbsczé dzejanié dostało szwùngù…

J.R.: Jo. Jô tam założil zespół Morskie Fale. Tam pòwsta piosenka „Tu je nasza Zemia"…

Gracjón Fópka: Mòment, mòment! Jô so mùszã wtrãcëc, bò to je dlô mie baro wôżnô sprawa! Czej jô westrzód lëdzy pòwiém: „Chcemë le cos zaspiewac pò kaszëbskù!", tej wiedno czëjã „Tu je nasza Zemia...". Ta frantówka to je jistny fenomen. Kòl nas bënë, ale i bùten Kaszëb mët. Òstatno wëbrzëmia na paradze Pułasczégò w New York w USA. To bëła téż pierszô frantówka, jaką jô sóm so naùcził grac na akòrdionie. Wasto Józefie, skądkaż nen fenomen?

J.R.: Kò cëż tu wiele gadac. Jô napisôl mùzykã, a Janka Cëskòwskô slowa. To przëszlo często niespòdzajno. Më mielë próbã w Strzélënie w dodomù kùlturë. Janka do mie tak skrómno rzekla: „Józef, jô tu móm taczé slowa pò kaszëbskù napisóné, dô to z tegò jaką piosenkã?". Jô sã tak przëzdrzôl na te slowa. Czëtóm w glowie pòmalinkù. I jô tak zaczął trãptac nogą i rãką do ritmù i skladac sylabë. Jô tak próbòwôl, próbòwôl, i to szlo! Andrzéjk Pòtrëkùs to pòdchwëcyl i na akòrdionie zaczął grac. Tej za jaczis czas më mielë drëgą próbã… i më to mielë zabëté w kam! Më nie wiedzelë ti melodie. Tej jô zôs na to przëszed jakòs i klepôl rãką. A tam bél w klubie taczi szpólowi magnetofón, tej më to nagrelë na niegò i rzeklë: „Kò terô më tegò nie zabądzemë!". I to je calô historiô… Tak mialo prosto bëc.

G.F.: To prawie „Tu je nasza Zemia" pòcygnã wprzódk karierã Józefa Roszmana?

J.R.: Pò dzélu jo, bò më jezdzëlë z tim zespółã Morskie Fale pò calëch Kaszëbach. I rôz do mie do robòtë przëjachôl Abdón Zelińszczi – wicedirektór Nadmòrszczégò Parkù Krôjòbrazowégò. Òn przërôczil nas do Wiôldżi Wsë. Në i më na binie kòl Domu Rybaka wëstąpilë. Pò tim ten Zelińszczi pòdszed do direktorczi Dodomù Kùlturë we Wiôldżi Wsë Wiesławë Kwinto i ji rzek: „Jak to możliwe, że tak utalentowany człowiek pracuje w takich kiepskich warunkach?". Në i òn mie pózni zalatwil robòtã w Nadmòrsczim Parkù Krôjòbrazowim. Kò to bëlo czësto cos jinszégò! To ju nie bëla szlosarskô robòta przë zôwiasach do méblów, jakô nie bëla mòże lëchô, ale jô ni miôl tam kòntaktu z lëdzama, a jô tegò w ten czas pragnął.

D.M.: Równak karno Morskie Fale pò smiercë Janinë Cëskòwszczi sã rozpadło...

J.R.: Jo. Ale tej më założëlë Trio Kaszubskie Pomerania, w skladze: Wòjtk Czerwińszczi, Jerzi Lisk i jô. Më bëlë zarejestrowóny w Gdańskim Klubie Kultury „Rudy Kot". To bëlë zloté czasë – lata 80. Më mielë czasã pò 3–4 wëstãpë na jeden dzéń! Pò calëch Kaszëbach më jezdzëlë. Z rozmajitima lëdzama, w rozmajitim czasu. Nama plakatë bëlë drëkòwóné. Tedë jô sã stôl, mòżna rzec, pòmalinkù znóny [wicy na témã mùzyczny karierë Józefa Roszmana na str. 46-48]

D.M.: Mëszlã, że òkróm mùzyczi wôżné na Waszi kaszëbsczi drodze bëlë kònkùrsë gôdczi we Wielu…

J.R.: Prôwda. To bél ten pierszi pòczątk. Pòd kùńc lat 70. A zaczãlo to sã tak, że do mie na sobótkach w Strzélënie pòdszed pòwiatowi szpektór do sprôw kùlturë w Pùckù, Zdzysłôw Tojze. Òn zagôdôl do mie razã z Édkã Górsczim, direktorã Dodomù Kùlturë w Pùckù. Òni mie pòinfòrmòwelë, że we Wielu je II Konkurs Gawędziarzy Kaszub i Kociewia. Kò jô sã zgòdzyl spróbòwac. Në i jô jachôl, cugã, z Gdinie do Kòscérznë. A tej do Wiela aùtobùsã bez Dzemiónë. Òbczas ti drodżi jô so mëslôl tak: „Bòże kòchóny... kò tu są same lasë. Dze jô tu jadã… Kò tu doch ju ni ma Kaszëbów!". Ale jak jô przëjachôl do Wiela, to jô bél zaùroczony tim placã. 32 razy jô brôl ùdzél w kònkùrsu we Wielu, z czegò òd II imprezë do XXVI bez przerwë. Pò tim turniéru – a téż bez to karno Morskie Fale, co jô gôdôl rëchli – mòja robòta w kùlturze nabra ju tegò szwùngù. W dodomach kùlturë jô sã ùdzélôl, szesc lat jô robil w Muzeum Ziemi Puckiej…

D.M.: Ale jesce robilë téż w pòdjimiznie Szkuner we Wiôldżi Wsë. Niejedny lëdze do dzysô wspòminają, że òbczas frisztëkù czëlë przez radio gôdczi i szpòrtë Roszmana…

J.R.: Kò to bél zôczątk ti radiowi przigòdë. Tam bél taczi Kristión Sagòla – szef radiowãzła. I tej wiedno kòl frisztëka, czej bëla przerwa, tej òn wlączìwôl kaszëbszczé gôdczi. A to bëla dlô mie wiôlgô promòcjô. W tim czasu prawie kaszëbszczé pismiono „Tatczëzna" wëdalo mie pierszą kasétã…

G.F.: Mòja mëmka do dzys wspòminô, czej na Sychòwie kòl Lëzëna całô ji familiô pò òbrôbianim chòwë na gbùrstwie, pòtika sã w chëczach, cobë słëchac szpòrtów Roszmana – całą gòdzënã rozmielë słëchac. A grëpã smiéchù to dało! Tak nie bëlo blós na Sychòwie. Wiele Kaszëbów bëło tegò ùpragłëch. Te kasétë bële legeńdarné…

J. Roszman. Òdjimczi z kroniczi Trio Pomerania

J.R.: Ta pierszô to bëla zaslëga redaktorów „Tatczëznë”. A tej jô wëdôl jesz pôrã jinëch.

D.M.: Mùszã rzec, że w mòjich stronach, we Wąglëkòjcach kòl Kòscérznë te kasétë téż bëłë w chëczach słëchóné. Pamiãtóm òsoblëwie te nagriwóné ze swiãti pamiãcë ksãdzã Rómanã Skwierczã…

J.R.: Z Rómanã jô móm wiele wspòminków. Rôz we Wielu më sã przed wëstãpã przezeblôkelë w stroje kaszëbsczé. Róman sã przëzdrzôl na mie i sã pitô, jaką jô miôl nôdgrodã loni. A jô Romekòwi gôdóm, że Brusczégò. A òn na to: „A jô miôl Derdowszczégò. Në tej latos wezniesz të Derdowszczégò, a jô Bruszczégò”. Në i tak téż bëlo… [Józef Roszman òpòwiôdô to ze smiéchã i zmieniwô głos na baro pòdobny do głosu ks. Skwiercza].

G.F.: Tej mòżna rzec, że wa bëla dwùma nôbëlniészima w nym czasu kaszëbszczima plestama.

J.R.: Temù më so ju pózni òdpùszczиwelë, żebë dac jinszim mòżlëwòtã wëgraniégò. Róman Skwiercz to bél wëjątkòwi talent i miôl niesamòwitą inteligencjã. Rómk jesz chcôl ze mną platkã wëdac, ale tegò sã ju nie dô zrobic.

D.M.: Wë dobiwelë nié blós na Kaszëbach. Bëłë téż wôżné òglowòpòlszczé nôdgrodë, chòcle kòl Góralów.

J.R.: Jo, to bëlo na dosc znónym festiwalu fòlkloristicznym Sabałowe Bajania w Bùkòwinie Tatrzańsczi. Jô tam dostôl w 1986 rokù główną nôdgrodã, co sã zwie Spinka Góralska. Tam bëlo 102 ùczãstników z cali Pòlsczi, w rozmajitëch kategóriach. Jô sã nigdë w żëcym nie spòdzôl wëgrac, ale dalo radã. Pamiãtóm, że tej jô nëkôl zarô flot na Kaszëbë, bò bëla próba na Turniej Miast Puck – Głogówek. I czej jô ju w nasze stronë zajachôl, tej Édk Górsczi na ti próbie mie zaczął gratulowac. Òn mie rzek, że w radiu gôdelë, że Kaszëba wëgrôl z Góralama.

G.F.: Në i prawie, jak nót pòwiadac, cobë lëdze nie ùsnãlë, le rôd słëchelë, a jesz sã smielë do te? Je na to jaczis patent, czë prosto trzeba miec wrodzony talent do te?

J.R.: Jô mëszlã, że to tak przëchôdô samò. To je përznã w genach, a përznã téż òd tegò zanôlégô, z kim czlowiek mô do czënieniô jakno dzeckò. Ale swój patent téż móm, bò jô lëdzy wëczuwóm. Jak czlowiek za dlugò gôdô, tej sã lëdzóm mãtlik w glowie zrobi. To trzeba krótkò a cekawie rzec. I terô wôżnô rzecz: Jak sã lëdze smieją, tej plesta mùszi bëc pòwôżny. Cwiardô gãba jak kam. Wôżné téż je to, cobë to nie bëlo wëùczoné, le spòntaniczné. Mòja bialka wiele razy mie pita w aùtole òb drogã do Wiela: „Co të mdzesz dzys pòwiôdôl?”. A jô ji rzek na to: „Nie przeszkadzôj mie, bò jô mëszlã dopiérze”. Kò *gawędziarz* nigdë sã ni mòże ùczëc na pamiãc. Bò chto to je tak pò prôwdze *gawędziarz*? To je wãdrowczik, co mô kòntakt z jinyma lëdzama, co gôdô z glowë, pòwiôdô ò tim, co bëlo w tamti wsë... To bél taczi Blara, co skórczi skùpiwôl. I jak przëszed do Pôlczëna, tej bëlo wiôldżi „ooooł, tu Blara przëszed!”. Calô wies sã schòdza i calô karczma gò slëcha. I jô miôl starã taczim bëc. Le jô ju miôl kasétë, platczi – jô nie darwôl chòdzëc pò calëch Kaszëbach. Te kasétë chòdzëlë.

G.F.: Më tuwò gôdelë rëchli ò Waszich kasétach ze szpòrtama. Ale je jesz jedna sprawa, ò chtërny wôrt rzeknąc, a jakô dlô mie je baro wôżnô, bò jem terôzka prezentérą w Radiu Kaszëbë i prowadzã przede wszëtczim aùdicjã „Gòspòda Radia Kaszëbë”. Z tegò, co wiém, Wë bëlë z nią zrzeszony òd ji pòwstaniô?

J.R.: Jo, jô robil w Radiu Kaszëbë, czej òno pòwstôwalo w 2004–2005 rokù, i w „Gòspòdze” jô bél òd samégò pòczątkù, jô bél tim pierszim prowadzącym. Tedë to bëla „Gòspòda pòd Żubrã”. Smiészné bëlo to, że lëdze mëslelë, że to pò prôwdze je gòspòda, takô karczma. Pitelë mie, dze jô móm to jedzenié… Dze tu trzeba przëjachac itd. To bëla fejn robòta. Jô lubil robic w radiu.

D.M.: Jô robił czile lat razã z Wami w radiu i pamiãtóm tëch lëdzy, co klepelë na dwiérze i chcelë dostac jedzenié w naji redakcji. Ale Wë robilë nié blós „Gòspòdã”.

J.R.: Mùszã rzec, że dëcht prawie w tamtim czasu mòją ùdbą bëla téż aùdicjô „Bedeker Radia Kaszëbë”. Jô to nôprzód sóm prowadzyl, a tej z Tomekã Gòyką, pózni z Aną Cupą. To bëlo w niedzelã wiedno. To mia bëc takô aùdicjô z mùzyką spòkójną, jak to sã rzecze „do kotleta”. Òbczas jedny aùdicje jô wspòminôl swiãti pamiãcë Henia Héwelta. Jô dostôwôl SMS-ë i jô widzôl, że slëchińcë bëlë tim zainteresowóny. I tej jô wpôd na to, cobë dac ti aùdicje nazwã „Bedeker Radia Kaszëbë”. Przédnô redaktór Anna Kòscëkewicz-Jablońskô sã zgòdza. Taczé bëłë pòczątczi aùdicje, w chtërny më wspòminelë znónëch ùmarlëch Kaszëbów. Nié le blós swiéżo, ale taczich ùmarlëch ju lata téż. Chòcbë le bëla aùdicjô ò Janie Piepce – më bëlë ekstra do Łebnia jachóny, z bibliotekarką jô tam (razã z Aną Cupą) wëwiôd robil. Tej më jachelë do Nowi Karczmë do slédny bialczi Piepczi – Jadwidżi Knapińsczi. I to bél blós jeden z dzélëków. To bëla baro fejn aùdicjô. Szkòda, że ju ji ni ma.

G.F.: To bëła takô robòta edukacjowô. We wiele robilë, „bë nie zabëc mòwë starków”. I te słowa nie są tuwò przëtrôfkã…

J.R.: Kònkùrs „Bë nie zabëc mòwë starków” òrganizowóny bez pùcczé mùzeùm to je mòja ùdba. Czasã sã gôdô, że to Jan Drzéżdżón rozpòczął, ale to nie je prôwda. Jô Jana Drzéżdżona blós pòprosyl do kòmisje. I jô òd zôczątkù chcôl, cobë to bëlo w Gniéżdżewie, bò tu dzãka Janowi Patockòwi pòwstalo tak wiele gôdk. A Jan Drzéżdżón to – mògã rzec – bél mój méster. Jô do niegò baro wiele jezdzyl. Do Wiôldżi Wsë i do Żelëstrzewa. To òn mie namôwiôl, żebë cos pò kaszëbskù pisac – chòc jô jesz w ten czas nie rozmiôl pisac pò kaszëbskù. Tej w pierszim mòjim teksce w „Pòmeranie” („Jachta na dzëka”) pisënk to mie Drzéżdżón robil. Jô mù to òpòwiôdôl, a òn pisôl. A pózni dwie nastãpné to jô ju sóm napisôl. Jô miôl maszinã [do pisaniô] z robòtë przëwiozlé i jô klepôl.

G.F.: Wasto Józefie. Tëli lat dzejaniégò – terôzka emeritura. Môce Wë mòże jesz jaczé rojenié do zjisceniégò?

J.R.: Oooo… wiele bë móg jesz zrobic. Przede wszëtczim jô bë chcôl zrobic taczé dzelo mojégò żëcégò – tj. Slowôrz archajizmów nordowëch Kaszëbów. Prof. Jerzi Tréder chcôl to wëdac ju dlugò temù. Rzekã przë tim, że òkróm Drzéżdżona, to Tréder bél prawie taczim mòjim kaszëbsczim aùtoritetã. Òn tą mòją wiédzą ò stôrëch kaszëbsczich slowach bél zachwëcony. Tréder rôz zazwònil do mie i gôdôl, że to trzeba wëdac. A jô mù rzek, że na to jesz je czas, że jô dërch to zbiéróm. A òn na to: „Ale më sã starzejemë!”, a jô mù rzek: „Kò jô nié!”. I Tréder sã rozesmiôl, a terôzka chlopa ju ni ma wiele lat i wszëtkò sã zatrzëmalo... Përznã móm wërzutë sëmieniô, bò jô móg to miec tedë profesorowi dóné. Kò jô ju 43 lata zbiéróm te slowa. Móm jich wiãcy jak 2 tësące. I – co wôżné – tëch slowów ni ma kòl Sëchtë. Jô móm taczé wërazë, chtërne jesz nie są nigdze spisóné. Në i to je taczé mòje marzenié, żebë wëdac ten slowôrz. Jô bë terôzka chcol, żebë chtos wësok ùczali mie w tim pòmóg. Czej nié jô, tej ju mòja córka bãdze wiedza, co z tim zrobic.

D.M.: Kò tej testameńt môce ju spisóné?

J.R.: Kò film „Testament” të doch, Darkù, òbzérôl! [*Roszman sã smieje*]. Òn dërch je na YouTube. Glos lëdze znelë rëchli, ale we wiôldżim dzélu prawie bez ten film mòja gãba szla w swiat. Jô pamiãtóm, jak jô jaczés 15–20 lat temù bél rôz w Nadolu w skansenie na Krãcbalu, i jô widzôl, że jaczis chlop dërch za mną chòdzyl i zdjãca robil. A jô gò nie znôl. Tej jô w kùńcu pòdszed do jednégò czlowieka a sã gò pitóm, chtëż to je, co mie te zdjãca robi. Tej òn rzek, że to Tómk Fópka... Kò nie mdã cëganic – w òkòlim jem dosc znóny i përznã móm tegò dosc. Temù jô tak òstatno barżi lubiã bëc tam, dze ni ma za wiele lëdzy. Jô pròbùjã sã czasã jakòs schòwac, ale nawetka jak jô rôz so òblôk kapelusz ze slomë i cemné òkùlôrë, to mie i tak pòznelë [smiéch].

G.F.: Òbczas pandemie Józef Roszman zadebiutowôł w nowi rolë… kaszëbszégò méstra kùchnie. Baro wiele lëdzy to rôd òbzérało na Facebooku. Chcece Wë to dali cygnąc?

J.R.: Z dodomã kùlturë gminë Pùck më nagriwelë filmë na pòrtal kaszuby24.pl, w chtërnëch jô prezentowôl kaszëbską kùlturã i jestkù. Taczé edukacyjné materialë. Nôwicy lëdzy òbzéralo czolówkã do programë „Dzień dobry TVN”, chtërnã jô nagrôl razã z Agatą Klein na kònkùrs – kòl 330 tës. lëdzy to widzalo! A z Agatą jô doch dërch prowadzã jesz kapelã Plesta. Chòdzymë pò zôbawach. Agatka graje na akòrdionie – òna je córka niebòszczëka Wladeka, z chtërnym jô tã kapelã zaklôdôl. Gódno zastãpùje swòjégò òjca. A jô sóm pòtrafiã doch téż na brëmzë grac i diôbelsczich skrzëpicach, në i pòwiôdóm, szpòrtëjã… i tak më jezdzymë.

G.F.: Z czegò Wë môce nôwiãkszą satisfakcjã?

J.R.: Òkróm prowadzeniégò ti kapelë z Agatką i chòdzeniégò pò kameralnëch imprezach, jô sobie rzek, że terôzka jô sã tu zamknã w Gniéżdżewie i òdpòcznã òd wszëtczégò. Móm tu swój sztëczk zemi. W lece móm robòtã ze swòjima pszczołama, a òb zëmã chcã spisowac swòje wspòminczi i pózni wëdac ksążkã. Në i ten slowôrz. Òbôczimë, cëż to z tegò mdze. Czej nié, tej mdã różczi do tobaczi robic, bò jô to rozmiejã. Jô so zajãcé naléżã, ale chcã ju terô dac so pòkù òd ti wiôldżi pùbliczi. A z czegò mòm satisfakcjã? Kò z tegò, że swòje móm zrobioné. Jem baro rôd przede wszëtczim z tegò, że jô òstawil jaczis szlach pò se. I to nié jeden – w rozmajiti spòsób, w rozmajitëch czasach.

G.F.: Widzyce Wë swòjich nastãpców w kaszëbsczich sprawach?

J.R.: Jô jem òptimista. Pòdlug mie z gôdką kaszëbską je dosc dobrze. Nie jiscã sã ò to.

Absolwentã KÙL je m.jin. primas z Kaszëb abp Henrik Mùszińszczi. Òdj. dm

KASZËBI

W KATOLËCCZIM ÙNIWERSYTECE LUBELSCZIM JANA PAWŁA II

Latnô Szkòła Kaszëbsczégò Jãzëka

Òd 6 do 18 lëpińca 2020 rokù ju szósti rôz òdbiwała sã Latnô Szkòła Kaszëbsczégò Jãzëka, Kùlturë i Historii Kaszëb. Òrganizatorã ti szkòłë je Kaszëbskò-Pòmòrszczé Zrzeszenié. Łoni òna bëła w Kaszëbsczim Ùniwersytece Lëdowim (jistny skrócënk, KÙL, jak ùczbòwni wëmieniony w titule!) we Wieżëcë, w kartësczim krézu. W zajãcach brało ùdzél wnetka 20 lëdzy w rozmajitëch latach i z rozmajitim żëcowim doswiôdczenim. Bëlë westrzód nich ùczałi, co prôcëją na ùczbòwniach, a téż ti, co ju są na emeriturze (w tim jaż szesc jãzëkòznajôrzów), szkólny kaszëbsczégò jãzëka, sztudérowie kaszëbszczi etnofilologii i przedstôwcowie nômłodszégò pòkòleniô. Z Katolëcczim Ùniwersytetã Lubelsczim Jana Pawła II w Lublinie bëło zrzeszonëch dwùch bëtników szkòłë. Òkróm tegò, chtëren pisze te słowa, wzął w ni ùdzél, ju pòstãpny rôz, dr Rafôł Gòłąbk, jãzëkòznajôrz, nôùkòwi prôcownik Technologiczno-Hùmanisticznégò Ùniwersytetu m. Kadzmierza Pùławszczégò w Radomiu, absolwent anielszczi filologii w naszim ùniwersytece (2000).

Wszëscë bëtnicë szkòłë pòznôwelë tuwò krëjamnotë kaszëbsczégò jãzëka, jegò gramaticzi, pisënkù i wëmòwë, i téż historiã i kùlturową spôdkòwiznã Kaszëb. Razã program łońszczi Latny Szkòłë òbjimôł 120 gòdzyn, w tim 60 gòdzyn lektoratu i 60 gòdzyn „teòreticznëch zajãców naczerowónych na pòznôwanié historii, kùlturë i geògrafii Kaszëb", czegò pòcwierdzenim je mòje zaswiôdczenié z kùrsu. Pòznôwanié kùlturowi spôdkòwiznë òdbiwało sã nié leno na zajãcach, ale téż òbczas rézów do rozmajitëch placów regionu – më zwiedzëlë m. jin. słowińszczi skansen w Klëkach, Kartuzë, Kòscérznã, Chònice, Swòłowò. Kùrs zakùńcził sã we Gduńskù, w sedzbie Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô.

„Status kaszëbiznë"

Mòwie Kaszëbów status regionalnégò jãzëka òstôł dóny dopiérkù w rokù 2005. W ùszłoce kaszëbizna bëła traktowónô jakno jeden z pòlszczich dialektów. Tak bëło jesz w czasu mòjich pòlonisticznëch sztudiów w KÙL w latach òsmëdzesątëch. Jak jô zaczął robòtã w KÙL, jô prowadzył zajãca z pòlszczi dialektologii, czëtôł jem ze sztudérama przikładowé gwarowé tekstë z *Wyboru polskich tekstów gwarowych* Kadzmierza Nitscha i gôdôł ò jich znankach. To bëła zwëczajnô praktika. Szerzi jô sã zainteresowôł problemã „statusu kaszëbiznë", jak w pòlszczi lëteraturze przedmiotu na kwestiô bëła nazéwónô, dopiérze tedë, czedë jô bél w Kanadze, w 1996 r., czej pierszi rôz jô miôł leżnosc òdwiedzëc zemiã kaszëbsczégò òsadnictwa w hrabstwie Renfrew w prowincji Òntario, zapòznac sã z historią kanadijszczich Kaszëbów i pòsłëchac jich mòwë.

Piérwi sprawa statusu kaszëbsczégò jãzëka mia tak nôùkòwą (to, czë mòwã jaczis grëpë nazwiemë jãzëkã, dialektã abò gwarą, zanôlégô òd definicji jãzëka i dialektu), jak pòliticzną miarã. Pòdsztrichniãcé kaszëbszczi apartnotë nie bëło w PRL-u, gôdającë dzysdniowim jãzëkã, „pòprawné pòlityczno". Przez to kaszëbizna bëła przede wszëtczim w krãgù rodzënë, nôczãscy na wsë.

Kaszëbi tak w swòji môłi òjczëznie, jak i w òglowòpòlsczim òbrëmim swòji kaszëbskòscë za baro nie pòkazywelë, chòcô ji sã mòcno trzimelë. Sytuacjô zmieniła sã dopiérkù pò 1980 r., a jesz barżi pò rokù 1989.

Bez to, że jô brôł ùdzél w łońsczi Szkòle Kaszëbszczégò Jãzëka, jô miôł leżnosc nié leno pòznac prakticzné spòdlé kaszëbszczégò jãzëka i przemëslëc na nowò problem, czë to je òsóbny jãzëk, czë dialekt pòlszczégò jãzëka. Jô so ùswiądnił téż, i tegò tikô sã nen articzel, że Kaszëbi, chòcô ni ma jich tak wiele, zdrzącé na lëczbã mieszkańców całi Pòlszczi, równak wiele wnioslë w rozwij Katolëcczégò Ùniwersytetu Lubelszczégò Jana Pawła II w Lublinie.

Kaszëbi na Wëdzélu Hùmanisticznëch Nôùków

Tã krótką prezentacjã rozpòczinóm òd kaszëbszczégò pòchòdzeniô prôcowników i absolwentów mòjégò domôcégò Wëdzélu Nôùków Hùmanisticznëch KÙL.

W 1932 r. w Wãsorach kòl Kartuz ùrodzył sã **prof. dr hab. Jerzi Jeszke**. Òn sztudérowôł germanistikã na Wëdzélu Hùmanisticznëch Nôùków KÙL, a magisterską prôcã pisôł pòd czerënkã zabôczonégò (co je baro lëché) prof. Bernata Stephana. Òd ùkùńczeniô sztudiów Jeszke robił w naszim ùniwersytece. Pò wznowienim w KÙL germanisticzi w 1983 r. béł ji pierszim czerownikã jaż do czasu, czej szedł na emeriturã. W nôùkòwëch badérowaniach prof. Jerzi Jeszke zajimôł sã przede wszëtczim niemiecczim jãzëkã. Zdôrzało sã, że pisôł téż ò kaszëbszczim jãzëkù (dialekce), m. jin. w artiklach *Zur Erkundung von Wortinfiltraten im Kaschubischen* („Roczniki Humanistyczne" XII (1964), z. 4, s. 61–68), *Niemieckie i kaszubskie paralele niektórych wyrazów: spostrzeżenia* (w: *Studia Neerlandica et Germanica. Festschrift zum 60. Geburtstag von Norbert Morciniec,* red. S. Prędota, Wrocław 1992, s. 183–187). Bez prof. Jeszczi cãżkò mëslëc ò germanistice w KÙL. Pò pół wiekù służbë Ùniwersytetowi przëszedł nazôd na stronã tatczoną (tak Stanisłôw Janke przetłómacził Mickiewiczowé „na ojczyzny łono" z inwòkacji *Pana Tadeusza*). Zamieszkôł w Kartuzach krótkò swòjich Wãsór.

Na sztôłt Wëdzélu Hùmanisticznëch Nôùków i ùniwersytecczé żëcé wôżny cësk miôł i mô **ks. prof. dr hab. Aùgùstin Eckmann**, biblista i klasyczny filolog, znajôrz ùtwórstwa sw. Aùgùstina i wczasnochrzescëjańsczi lëteraturë, w latach 1999–2008 prodzekón Wëdzélu Hùmanisticznëch Nôùków. Nôleżnik Towarzëstwa Nôùkòwégò KÙL, a òd 2004 r. przédnik ti stowôrë. Kaznodzeja, mòże téż rzec hòmileta, z pòwòłaniô. Ùrodzył sã w Òstrowitim kòl Chòniców [w 1941 r.], je ksãdzã w pelplińsczi diecezji. Z kaszëbsczim, rzekł temù, chtëren pisze te słowa, stracył łączbã, czej miôł 14 lat, ale mòwã starków ('język, mowa dziadków', tak pò kaszëbskù mòże téż nazwac 'język ojczysty') wcyg rozmieje, znô nen jãzëk biérno. W 2018 r. – ju jakno emeritowóny prof. KÙL – skùńcził magisterscé sztudia z germańsczi filologii.

Z absolwentów i prôcowników naszégò ùniwersytetu jô bë chcôł jesz przëbôczëc przedwczasno ùmarłégò **Léòna Fòrmelã** (ùr. w Mòjuszewsczi Hëce). Léón Fòrmela sztudérowôł na Wëdzélu Hùmanisticznëch Nôùków, a pò skùńczenim pòlonisticznëch sztudiów przez wiele lat béł technicznym redaktorã, nôprzód w Redakcji Wëdôwiznów KÙL, a pózni w Wëdôwiznie KÙL. Òd czasu pòwòłaniô edytorsczi szpecjalizacji prowadzył warkòwnie ze sztudérama pòlonisticzi. Jakno redaktór zajimôł sã wiele wôżnyma pùblikacjama. Ze swòjich redaktorsczich prôców nôwëżi cenił robòtã nad przërëchtowanim do pùblikacji pòlszczégò wëdaniô *Biblii jerozolimskiej* (Poznań 2009). W 2006 r. na mòjã prosbã ks. prof. Stanisłôw Wilk, tejczasny rektór KÙL, dôł zgòdã na òdemkniãcé w KÙL lektoratu kaszëbszczégò jãzëka. Pierszim lektorã miôł bëc prawie Léón Fòrmela. Równak krótkò pò tim cãżkò zachòrzôł, i tedë lektorat nie òstôł òdemkłi. Mòże czas przińc nazôd z tą ùdbą?

… i na Filozoficznym Wëdzélu

Kaszëbi òdcësnãlë swój wërazny céch téż na jinëch Wëdzélach naszégò Ùniwersytetu. Czej na zajãcach z historiczny gramaticzi pòlszczégò jãzëka gôdóm ò rozwiju tzw. mòcnëch jerów, dajã bôczenié mòjim sztudéróm na nôzwëskò Bronk, jaczé mô jeden z profesorów KÙL-u, bò òno mô fòrmã nôrdowòpòlską. Czejbë **ks. prof. Andrzej Bronk** [ùr. w 1938 r. w Sopòce] pòchôdôł z pôłnia Pòlszczi, pewno bë sã nazéwôł *Bronek*. Chcemë le przëbôczëc, że sufiksë *-c* i *-k*, chtërne dzysô ju mòże pòtkac leno w kaszëbiznie, wëstãpòwałë w pòczątkach pòlszczégò jãzëka na szerszim zôkrãżim nordowi Pòlszczi, na pôłniu pasowné jima bëłë sufiksë *-ec* i *-ek* (pòr. kasz. *skąpc* : pòl. *skąpiec*, kasz. *snopk* : pòl. *snopek*). Ks. prof. Bronk je filozofã. Zajimô sã metodologią nôùków, filozofią nôùczi i filozofią jãzëka, religioznajôrstwã i analiticzną filozofią. Trzimôł wiele fónkcjów w KÙL, w Nôùkòwim Towarzëstwie KÙL i w institucjach nôùkòwégò żëcô w Pòlsce. Je w naszim strzodowiszczu człowiekã znónym, chòcô ò jegò kaszëbsczim pòchòdzenim nié za wiele lëdzy wié.

Teòlogòwie – profesorowie i biskùpi

Prof.esorã Teòlogicznégò Wëdzélu KÙL je **ks. prof. Jón Walkùsz**, m.jin. czerownik Katédrë Historii Kòscoła XIX i XX wiekù KÙL, wielelatny direktór Institutu Historii Kòscoła, historik, pùblicysta, ùsôdzca esejów, ùrodzony w Klëkòwi Hëce w kartëszczim krézu [w 1955 r.]. Ks. prof. Walkùsz je równak nié leno historikã Kòscoła, ale téż pòétą (sédmë pòéticczich tomów) i pòlszczim a kaszëbszczim esejistą. Ten dzél jegò robòtë òstôwô – co je tipiczné i bòlesné dlô ùtwórców twòrzącëch w „mikrojãzëkach" – nieznóny w lubelszczim òkrãżim. Z wielnëch pùblikacjów ks. prof. Walkùsza sparłączonëch z kaszëbską problematiką chcemë wspòmnąc chòcbë le ksążkã ò ks. Sëchce, aùtorze dwùch słowarzów: kaszëbszczégò (w sédmë tomach) i kòcewszczégò (w trzech tomach), ùtwórcë téatrów – *Piastun słowa ks. Bernard Sychta* (II wëdanié, Gduńsk 2015). Òprôcowôł téż ks. Walkùsz razã

z prof. Jerzim Trédrã *Dramaty* Bernata Sëchtë (t. 1, Gduńsk 2008). Jakno kaszëbszczi pòéta debiutowôł w 1997 r. czile wiérztama òpùblikòwónyma w pismionie „Pomerania" (1977, nr 5, s. 3–5). Pierszi zbiérk pòéticczich ùsôdzków pt. *Kańta nôdzejë* wëdôł we Gduńskù w 1981. Òd 1992 r. je przédnikã jury finału Recytatorsczégò Kònkùrsu Kaszëbszczi Lëteraturë „Rodnô Mòwa" w Chmielnie. Ò wiôldzim znaczenim ks. prof. Jana Walkùsza w kaszëbsczim strzodowiszczu, tak mëszlã, nôlepi swiôdczi fakt, że jegò wiérztë i prozatorsczé ùsôdzczi nalazłé sã w zbiérnym wëbòrze tekstów do nôùczi kaszëbsczégò jãzëka dlô sztudérów kaszëbszczi etnofilologii w Gduńsczim Ùniwersytece pt. *Kaszëbskô chrestomatiô* (Gduńsk 2015).

Profesorama Teòlogicznégò Wëdzélu bëlë téż **ks. prof. Jón Perszon** i ks. bp prof. Jón Szlaga. Ten pierszi ùrodzył sã we Wejrowie [w 1958 r.], òdbéł w KÙL doktorancczé sztudia, w ti ùczbòwni òbronił doktorat i zrobił habilitacjã. Ks. prof. Jón Perszon w naszim ùniwersytece béł téż delegatã Rektora KÙL ds. kòntaktów z Pòlonią w USA i Kanadze. Tematã jegò doktorsczi rozprawë – co w òbrëmim tegò artikla mùszi fest pòdczorchnąc – bëłë *Wierzenia, zwyczaje i obrzędy doroczne w regionie wejherowskim* (1990). Stãpiéń habilitowónégò doktora teòlogicznëch nôùków dostôł w rokù 2000 na spòdlim rozprawë *Na brzegu życia i śmierci. Zwyczaje, obrzędy oraz wierzenia pogrzebowe i zaduszkowe na Kaszubach*. Òd rokù 2001 je profesorã Ùniwersytetu Mikòłaja Kòpernika w Toruniu. Ks. prof. Perszon prowadzy szeroczé spòlëznowé dzejanié sparłączoné z popùlarizacją jãzëka i kùlturë kaszëbszczi. Béł jednym z òrganizatorów kaszëbsczich pielgrzimków na Jasną Górã. Gôdô téż kôzania w kaszëbsczim jãzëkù.

Ks. bp Jón Bernat Szlaga [1940-2012], biblista, béł absolwentã KÙL (magisterium 1968, doktorat 1970, habilitacjô 1976). Ùsôdzca wicy jak 1000 nôùkòwëch i pòpùlarnonôùkòwëch prôc. Z wszëszczich wëmienionëch tuwò Kaszëbów zaszedł nôwëżi w ùniwersytecczi hierarchii – w latach 1984 i 1986 béł prorektorã KÙL. Pòmòcniczim biskùpã chełmińsczim òstôł w 1988 r., a biskùpã òrdinariuszã pelplińszczi diecezji w 1992 r.

Absolwencë

Nie dô sã wëmienic w tim placu wszëszczich lëdzy kaszëbsczégò pòchòdzeniô, chtërny wnioslë mòcny wkłôd w rozwij KÙL. Ni mòże téż wëliczëc pòdrobno zasłëgów tëch, co òstelë wëmieniony wëżi. A je doch jesz karno absolwentów KÙL, co pò sztudiach abò wrócelë do swòji tatczëznë, abò sã rozjachelë pò swiece. Chcemë le wspòmnąc biskùpów kaszëbsczégò pòchòdzeniô, chtërny sztudérowelë w KÙL: ks. abp Henrika Muszińsczégò, primasa Pòlsczi, ùrodzonégò w Kòscérznie (*Jestem Polakiem, ale moje serce bije po kaszubsku* – te jegò słowa mòże przeczëtac w książce *Prymas z Kaszub*, Gniezno 2012, s. 141), ks. bp. Wiesława Meringa, ùrodzonégò w Żukòwie, i ks. bp. Ãdrisa Sliwińsczégò, ùrodzonégò w Warblëni kòl Pùcka (†2009).

Ks. prof. Jón Walkùsz béł wiele lat direktorã Institutu Historii Kòscoła KÙL. Òdj. dm

KÙL i Kaszëbi z Òntario

Ò kaszëbsczi enklawie w Kanadze jô ju wëżi nadczidnął. W 1983 r. w Katolëcczim Ùniwersytece Lubelsczim pòkôza sã książka Jizabelë Jost z Òttawë pt. *Osadnictwo kaszubskie w Ontario*. To zycher jedna z pierszich nôùkòwëch mònografiów tikającëch sã kaszëbszczi emigracji do Kanadë. Do dzysô niezastąpionô. W òpisywónym przez aùtorkã hrabstwie Renfrew, w miastkù Wilno, ùrodzył sã David Shulist, dzys znóny kùlturalny dzejôrz w prowincji Òntario. Przez wiele lat béł przédnikã stowôrë Wilno Heritage Society, jaczi célã je òchrona i promòcjô kaszëbszczi kùlturë. Béł wójtã gminë Madawaska Valley w prowincji Òntario. Je wespółaùtorã dwùch słowarzów: *Słownik polsko-angielsko-kaszubski* (2010) i *Słownik kaszubsko-angielsko-polski* (2011). Davida Shulista jô pòznôł, czej w 2016 r. jô wëgłosył w kanadijsczim Wilnie wëkłôd pt. *Przyszłość języka kaszubskiego w Polsce i poza Polską*. Pò tim wëkładze miôł jem leżnosc przësłëchac sã, jak bëtnicë zéńdzeniô sã spiérelë ò sztôłt juwernotë ti grëpë – czë są Pòlôchama, Kaszëbama czë Kanadijczikama pòlsczégò (kaszëbsczégò) pòchòdzeniô. Shulist pòchwôlił sã, że pòlsczégò sã ùcził w Latny Szkòle Jãzëka i Kùlturë Pòlsczi dlô Sztudérów zeza Grańcë KÙL w latach òsemdzesątëch.

Pòdrechòwanié

Kaszëbë ni mają wiôldzégò teritorium. Żelë jidze ò lëczbã lëdzy – Kaszëbów téż nie je wiele. Wedle pòwszechnégò spisënkù z 2011 r. je jich kòl czwierc milióna. Z ti malinczi grëpë pòchôdô wiele lëdzy, chtërny òstawilë swòje szlachë w kùlturalnym, nôùkòwim i spòlëznowim żëcym całi Pòlsczi. Kaszëbi wiele téż zrobilë dlô rozwiju Katolëcczégò Ùniwersytetu Lubelsczégò. Dzysô, czej zmieniło sã spòlëznowé żëcé, młodi lëdze z bùtna naszégò regionu rzôdkò sztudérëją w Katolëcczim Ùniwersytece Lubelsczim. Westrzód naszich sztudérów je téż mni òsobów kaszëbsczégò pòchòdzeniô abò z Kaszëb. Chòcô taczé zmianë są, më tu w Ùniwersytece wcyg na sztudérów-Kaszëbów czekómë.

dr Henrik Duda,
prof. Katolëcczégò Lubelsczégò Ùniwersytetu
(tłóm. Paùlëna Wãserskô)

ÒDJIMCZI A BÔJCZI WIELE GÔDAJĄ Ò LËDZACH

Przed- i pòwòjnowé historie Pòlôchów, Kaszëbów i Niemców to drãgô téma. Òsoblëwie czej słëchińcama są młodi lëdze ze spòdleczny szkòłë. Jak wëtłómaczëc jima m.jin. dramat pòdpisywaniô volkslistë? Negò w swòji książce *Siedem kolorów wspomnień* pòdjãła sã aùtorka, jakô ùkriwô sã pòd lëteracczim pseùdonimã Emilia Becker.

Mieszkôce w Trzëgardze i z nim jesce sparłączonô. Le je téż jinszi szlach, jaczi prowadzy w bëtowsczé stronë, i to prawie w tim òkòlim dzeje sã akcjô pòwiescë *Siedem kolorów wspomnień*.

Emilia Becker: Prôwda. Mòja mëmka pòchòdzëła ze Stëdzyńc. Do starka wëjeżdżiwałam wnetka na wszëtczé latné ferie, jaż do maturë. Pózni òn, jakno ju starszi człowiek, zamieszkôł razã z nama. Baro mileczno wspòminóm lata w bëtowsczim krézu.

Tej bëłë sztudia i nôùkòwô robòta.

Jem absolwentką pòlsczi i germańsczi filologii. Mój doktorsczi dokôz tikôł sã lëteraturoznôwstwa. Dzys warkòwò zajimóm sã tekstã i jegò stilistiką, òsoblëwie w òdniesenim do internetowëch stronów. Gôdającë prosto, ùczã, jak pisac, bë zaczekawic czëtińca.

Pò czasu pòjawiło sã pisanié, le nié nôùkòwëch tekstów.

Òpòwiôdania jô pisała òd dzecnëch lat. Jakno młodé dzéwczã jem so ùdbała òstac pisarką. Jô dobiwała nôdgrodë na lëteracczich kònkùrsach. Na sztudiach zajãłam sã pisanim szpecjalisticznëch książków. Równak corôz barżi dochôdała we mie do głosu teskniączka za swiatã wëòbrazni. Jô chcała sã téż z czëtińcama pòdzelëc nié leno swòją wiédzą, ale i wseczëcym, mëslama. Pò czasu lëteracczé inspiracje zaczãłe mie prosto bómbardowac, a nôwikszim wëzwanim bëło wëbranié témë.

Ùdba na òpòwiesc nie przëchôdô òd razu w całoscë. Barżi czile drobnëch mëslów, òbrôzków, jaczé pòjôwiają sã w rozmajitim czasu, a tej dopiérkù łączą w całosc. Jich spisywanié to téż zastanôwianié sã, jak przëcygnąc do se czëtińca, zaczekawic òpòwiôdóną historią. Czasã je tak, że robiã przerwã i zajimóm sã pisanim tekstów szpecjalisticznëch, bë nie wpadnąc w manierã, a téż do grëpë zebrac nowé ùdbë.

Òdj. z archiwùm Emilie Becker

Tak pòwstałë w wikszim dzélu romanë dlô młodëch. *Szklanka z koszyczkiem* i *Pamiętniki marzeń* òpòwiôdają ò dzecach, chtërne mùszą so pòradzëc z òdéńdzenim jednégò ze starszich. W książce dlô dozdrzeniałëch *Życie na próbę* głównô bòhatérka wëbiérô midzë dwùma chłopama – skrómnym i òpiekùńczim Krësztofã i bëlno sã zapòwiôdającym nôùkòwcã Wiktorã...

A niezanôleżno òd tegò, jak wëbierze, z pòzytywnyma rzeczama przëchôdają i te lëché.

Baro czãsto pòkôzëjã swòjich bòhatérów w jaczims granicznym mòmence w jich żëcym, mòmence zagùbieniégò, czej zaczinô jima czegòs felowac. Tej z jedny stronë mòżna pòkazac jich przemianã, a z drëdżi òpòwiesc staje sã barżi ùniwersalnô. Dôwómë wikszi bôczënk na losë bòhatérów. Wiedno na pierszim placu stôwióm czëtińca, zastanôwióm sã, co bë gò mògło zainteresowac.

Ùkôzała sã Wasza nowô książka *Siedem kolorów wspomnień*. Na ji kùńcu mòżemë nalezc bibliografiã, a to nie je taczé zwëczajné w pòpùlarny lëteraturze.

Prôwda. Przed pisanim jô zazdrzała do wiele książków. Nôbarżi interesowałë mie wspòminczi lëdzy, ale téż nôùkòwé òprôcowania. Dałë mie barżi òbiektywny pòzdrzatk na niechtërne wëdarzenia. To je brëkòwné przë wërobienim so ùdbë na dosc pòmachtóné dzeje, jak chòcle wòjnowô historiô Kaszëbów. Jô òdwiedzëła téż Mùzeùm Pòlsczi Szkòłë w Płótowie, bë dowiedzec sã czegòs ò szkòlnictwie w bëtowsczim krézu.

Jem òbezdrzała jesz przedwòjnowi film „Bilder aus Ostpommern – Stadt und Kreis Bütow” z 1928 r. Widzec na nim nié leno gard, ale téż wse z òkòlégò. To z niegò jem wzãła pieczenié chleba, jaczi w mòjim dokazu je baro wôżné, a téż miono „blaues Ländchen” – mòdry krôjik.

Ale to nié wszëtkò...

Sygnãłam i pò kaszëbsczé bôjczi a łżónczi [pòl. baśnie]. Jem pòd wiôldżim wrażenim wëòbrazni jich aùtorów. Na spòdlim nëch ùtwòrów mòżemë sã doznac, co Kaszëbi mielë za mòralné, cnotlëwé, a czegò

mielë strach. Nen bôjkòwi krąg je dlô mie inspiracją i baro czãsto òdnôszóm sã do niegò w *Siedmiu kolorach wspomnień*. Łżónczi, òpòwiednie [pòl. podania], legendë wedle mie dodôwają głãbiã do òpòwiescë.

Hana, szkòłownica VI klasë, razã ze swòją mëmką Joaną przëjéżdżiwają z Warszawë, cobë pòznac familiową historiã. Je w ni cos aùtobiograficznégò?

Czile wątków jo. Jistno jak mòje bòhatérczi mało wiele wiém ò swòji rodzënie. Dlô mie robòta przë książce bëła téż pòznôwanim sebie, rozrechùnkã z rodzëznową historią.

To znaczi?

Tak jak Joana jô nie pòznała swòji starczi. Ùmarła w nym samim rokù, w jaczim jô sã ùrodzëła. Jistno jak w pòwiescë nigdë nie òpòwiôdała ò wòjnowëch losach. Trzimała je w krëjamnoce. Ta krëjamnota dała mie wiele do mësleniégò – móm jô prawò pisac na tã témã?

Òdj. ŁZ

„Historia zniknie, jeśli jej nikt nie opowie” – to zdanié baro czãsto pòjôwiô sã w książce.

I òno zdecydowało, że jô sã wzãła za nã drãgą témã pòspólnëch losów Kaszëbów, Pòlôchów i Niemców.

W romanie są pòrësziwóné nijak nié letczé tematë.

Piszã ò tim, jak sparłączoné są ze sobą losë Pòlôchów, Niemców i Kaszëbów, ale téż, jak sã zmieniwają, czej zbliżô sã wòjnowi czas.

Pòkôzóné są téż pòwòjnowé losë...

Zaczãło sã nowé żëcé. Mëszlã, że dzél negatiwnëch relacjów òstôł zamkłi. Dosc tëli jô czëtała wspòmnków lëdzy, chtërny mieszkelë kòl grańcë. Mëszlã tuwò ò Miemcach. Z nich wiém, z jaczim żalã òpùszczиwelë swòje chëczë. Mielë swiądã tegò, że ju do nich nie wrócą. Wiôldżim przeżëcym bél dlô nich pòwrót w latach 90. do môlów, jaczé znelë z dzecnëch lat. Jô widzała jich wzrëszenié, czej przëjéżdżiwelë, bë blós òbaczëc domôcé stronë. Ne pòwrotë téż òpisałam.

W książce pòjôwiô sã téż bòlesné dlô Kaszëbów pòdpisywanié volkslistë.

To je i dlô mie wôżnô téma. Tak samò jak w pòwiescë mòja starka za niepòdpisanié lëstë trafiła do òbòzu w Pòtulicach. Pò wòjnie nikòmù nick nie gôdała ò tim czasu. Mëszlã, że dzys nasz pòzdrzatk na te wëdarzenia je czësto jinszi. Widzymë dramat lëdzy, chtërny retowalë sã, jak mògë. To kònflikt jak w anticznëch tragediach, gdze bòhatéra wëbiérôł midzë jistnyma racjama, midzë złã a złã.

Piszã i ò młodëch lëdzach, bënlach, chtërny sëłą òstelë wcelony do Wehrmachtu, chòc chcelë bic sã za Pòlskã. To je jedna strona. Z drëdżi wspòminóm Miemców zmùszonëch do òpùszczeniô òkòlégò, gdze mieszkelë òd pòkòleń.

Wszëtkò to przëstãpno napisóné, tak bë zrozmiec to mògłë szkòłownicë. Przecã głównô bòhatérka chòdzy do spòdleczny szkòłë.

Takô bëła mòja ùdba. Hana je w taczim wiekù, w jaczim jô bëła, czej zaczãłam sã barżi interesowac rodzëznową historią. Czej jesmë përznã starszi, felëje na to czasu. Je strzédnô szkòła, tej sztudia, corôzka wicy nôuczi i òbòwiązków, rozmëszlanié nad przińdnotą, warkòwą stegną... Czãsto je tak, że wrôcómë do ti témë, czej sami mómë dzecë. Le tej ni ma nëch, chtërny mògłëbë ò ni òpòwiedzec. Tej më mało mòżemë ò ni rzeknąc dzecóm.

Chcã, żebë książka zachãcała do szukaniô familiowëch òpòwiesców, do zainteresowaniô sã òdjimkama i wikszi starë przë jich òbzéranim. Zdrzącë na nie, zastanôwióm sã nad dalszim losã lëdzy na nich òdjãtëch. Widzã pòwôgã, z jakô pòzowalë, mielë swiądã, że to pamiątka na lata. Widzã pòwôżné twarze młodëch, chtërny chùtkò mùszelë dozdrzeniec.

Jakno dzéwczã jesce wëpòcziwelë w bëtowszim krézu. Terôzka téż òdwiedzôce ne stronë?

To krótëchné wizytë. Rôz do rokù przëjéżdżiwóm do Bëtowa i tej trôfióm na rozmajité rozegracje na rënkù. W książce pòjôwiô sã òpisënk tuńca, chtëren jô tam widzała. To bél nôbarżi drãdżi dzél do napisaniô (*smiéch*).

Terôzka pò zniesenim wikszoscë pandemicznëch òbòstrzeniów lżi je z pòtkanim z czëtińcama. Jak wëzdrzałë ne zéńdzenia?

Pierszé òdbëło sã w Kaszëbsczim Fòrum Kùlturë w Gdinie w karnie òrganizatorów. Czëtińcowie zebrelë sã przed kómpùtrama. Nagralësmë kôrbiónkã, jaką mòżna òbezdrzec w internece. Móm nôdzejã, że razã z pòlózowanim òbòstrzeniów bãdze sã ju mòżna spòtkac „na żëwò” téż z młodszima, mòże w szkòłach.

Chcã jesz zapëtac ò planë na przińdnotã. Jaczés nowé dokazë?

W òstatnëch miesącach ùkôzało sã czile mòjich książków: *Marcel i czas*, *Uśmiech Dalinki*, *Nad Chmurami* i *Biblioteczka starych książek*. Za sztót pòjawic sã mają ne dlô nômłodszich, gdze akcjô dzeje sã na Mazurach i we Warszawie. Są ju przërëchtowóné i żdają na wëdanié. Terôzka piszã szpecjalisticzną książkã ò kreatiwnym pisanim, a w planach wznowienié ti ò twòrzenim tekstów w internece. Pòtemù znôù wrócã do swiata wëòbrazni. Mëszlã nad dwùma historiama. Jich akcjô dzejac sã mdze na Kaszëbach. Pierszô bãdze barżi bôjkòwô, fantasticznô, a drëgô òpòwié ò dzejach Gdinie.

Gôdôł Łukôsz Zołtkòwsczi

„KASZUBY SIĘ RUSZAJĄ NA DOBRE”

CZYLI NIECO O KASZUBSKIEJ SPECYFICE W NARRACJI „GAZETY GDAŃSKIEJ” Z 1906 I 1907 ROKU O STRAJKACH SZKOLNYCH

Część **I**

Powyższy cytat jest jednym z wielu określeń w „Gazecie Gdańskiej” odnoszących się do podjętego w latach 1906–1907 przez rodziców i dzieci na Kaszubach protestu, w tym głównie uczniowskiego strajku w obronie nauki religii w języku polskim (podobnego do słynnego w wielkopolskiej Wrześni), której likwidację skutecznie – pod przymusem – przeprowadziła zaborcza, niemiecka władza. Nie jest to też jedyne pełne ekspresji stwierdzenie, ukazujące, że tym wydarzeniom ówcześnie nadawano większe znaczenie niż obecnie, że wywoływały wiele emocji i rozterek wśród bezpośrednich uczestników oraz świadków, a na ogół są kwitowane kilkoma zdaniami w historycznych opracowaniach.

Z perspektywy regionalnej, kaszubskiej, najbardziej jednak zwracać uwagę może to, że w przekazach o strajkach, które objęły Wielkopolskę, Pomorze Gdańskie (w niewielkim stopniu też Zachodnie), Śląsk, Krajnę, Powiśle itd., „Gazeta Gdańska” Kaszuby potraktowała wyjątkowo. W jej „strajkowej” narracji był to jedyny przez nią zauważony region, nie licząc tak dużych dzielnic Polski, jak Wielkopolska, Śląsk czy Prusy Zachodnie odpowiadające dzisiejszemu Pomorzu Gdańskiemu. Był to dla niej region specyficzny, który wyraźnie wyodrębniano. Niestety nie podawano, na czym ta specyfika polegała. Z kontekstu zawartych w „Gazecie” wypowiedzi wynika, że Kaszubi mieli na tyle odmienne podejście do polskiego ruchu narodowego i strajku niż Polacy z innych dzielnic i regionów Polski, że można i trzeba było o nich mówić w inny sposób.

W „Gazecie Gdańskiej” strajkujące Kaszuby miały konkretnie określone granice, inne, mniejsze, jak należałoby się spodziewać. Jeżeli mówiono o nich jako całości, to obejmowały one cztery powiaty: kartuski, kościerski, pucki i wejherowski. Trzeba dopowiedzieć, iż o ile obszar całego powiatu kościerskiego zaliczano do Kaszub, to już jego poszczególnych miejscowości – nie. Pośrednio to ukazuje, że miano świadomość, iż jest on kaszubski jedynie w części, na jego terenie przebiega granica kaszubsko-kociewska. Trudniej wytłumaczyć, dlaczego odmówiono przymiotu kaszubskości wszystkim wsiom powiatów: chojnickiego, człuchowskiego, bytowskiego, lęborskiego czy Gdańsk-Wyżyny, w którego skład wchodziły podgdańskie, na pewno kaszubskie, miejscowości. Na konferencji „Strajki szkolne na Kaszubach w latach 1906–1907”, która odbyła się 27 listopada 2020 r., prof. Zygmunt Szultka wyjaśniał, że mogło to być spowodowane upowszechnieniem i akceptacją poglądu wybitnego ówczesnego polskiego dialektologa Kazimierza Nitscha, który – w opinii profesora – tak widział granice kaszubszczyzny.

Rozwiązanie proste, ale nie do końca wpisuje się we wszystkie informacje z „Gazety”. Co najbardziej intryguje, zawarte są w niej przesłanki, że również tak określała obszar Kaszub niemiecka administracja, także w aktach prawnych. W numerze 58 z 1907 r. opublikowano w języku polskim dwa rozporządzenia, wytyczne w kwestiach oświatowych w Prusach Zachodnich, w których do obszaru Kaszub zaliczono właśnie wymienione cztery powiaty. Trudno przypuszczać, by pruscy urzędnicy uznali poglądy polskiego naukowca za swoje. Ponadto z jednego z rozporządzeń wynika, że w pruskiej szkole jeszcze w 1907 r. na terenie Kaszub na najniższym stopniu nauczania pomocniczo stosowano zarówno język polski, jak i kaszubski: *Stosunki ostatnie* [występowanie ludności mieszanej narodowościowo] *panują w znacznej liczbie szkół ludowych w obwodach z ludnością polsko-kaszubską. Dalej ze względu na* ***brak nauczycieli****, obeznanych z językiem polskim, tym mniej jeszcze z kaszubskim,* ***okazała się konieczność do ograniczenia nauki w tych językach, także i w nauce religii na najniezbędniejsze wypadki*** [wytł. w oryginale]. *Bądź co bądź* ***używa się*** *polskiego, odnośnie* ***kaszubskiego języka jeszcze w 45 szkołach tutejszego obwodu na najniższym stopniu*** [wytł. B.B.]. Ponadto wprost podano, że likwidowano na Kaszubach możliwość nauczania religii w języku polskim ze względu na *różnice gwary kaszubskiej a polskim językiem książkowym.*

Jest to jedyne miejsce w „Gazecie Gdańskiej", w którym redakcja nie zaprotestowała przeciwko stwierdzeniu o odrębności kaszubszczyzny od polszczyzny, bo w innych albo pomijała to zagadnienie, albo autorytarnie podawała, że takiej różnicy nie ma. Niewątpliwie zrobiła tak ze względów politycznych, by wykazać, że wbrew obowiązującemu prawu na Kaszubach już od kilku dziesięcioleci nie używano w nauce religii języka polskiego, chociaż nadal tak działo się w innych powiatach w Prusach Zachodnich zamieszkanych przez ludność polską. Miało to też bardziej przyziemny cel: dowiedzenie bezpodstawności ukarania mieszkańca Góry w powiecie wejherowskim, Antoniego Patelczyka, który rozprowadzał w nieodległym Zelewie wnioski o nauczanie religii w języku polskim. Jakby więc przy okazji także czytelników z XXI w. poinformowano, że według ówczesnych władz w niektórych szkołach na Kaszubach na najniższym stopniu nauczania religii pruscy nauczyciele stosowali język kaszubski. Trudno odpowiedzieć, na ile odpowiadało to rzeczywistości, ale na pewno warto odnotować, bo wiąże się to z historią nauki w języku kaszubskim w ogóle i stawia w nieco innym świetle życie codzienne pruskiej szkoły na Kaszubach w tamtym czasie.

W lutym 1907 r. „Gazeta Gdańska" podała, że rejencje gdańska i kwidzyńska (obejmujące zakresem urzędowania nie tylko Kaszuby), wykorzystując przepisy sprzed stu lat, rozesłały do rodziców strajkujących dzieci ostrzeżenie: jeżeli nie skłonią ich w ciągu trzech dni do zaprzestania oporu, to zostaną ukarani grzywną. Z lektury „Gazety" (nry 21-35 z 1907 r.) wynika, że chociaż tę przestrogę wysłano nie tylko do kaszubskich opiekunów, to ukarani zostali wyłącznie mieszkańcy kaszubskich miejscowości. To nie tylko zastanawia, ale też ukazuje, że jeśli spojrzeć na wydarzenia historyczne oddolnie, wyglądają one inaczej niż z bardziej ogólnej perspektywy. Mogą też stanowić podpowiedź dla zawodowych historyków, gdzie jeszcze można znaleźć i interpretować niewykorzystane dotąd źródła o sytuacji Kaszubów podczas zaborów. Przypuszczalnie mogłoby wzbudzić zainteresowanie opracowanie o statusie Kaszubów, ich występowaniu w tekstach prawniczych tego okresu, ich traktowaniu przez prawo i ich do niego stosunek. Tym bardziej że na pewno w opisanej sytuacji wówczas żyjący Kaszubi przeżywali, czemu ich tak potraktowano, a sąsiadów z innych powiatów nie.

Należy podkreślić, że wartość narracji „Gazety Gdańskiej" podnosi fakt, iż zamieszczała ona sporo korespondencji od bezpośrednich uczestników i świadków akcji protestacyjnej, strajkowej. Były więc to ówczesne „relacje na żywo". Niestety, w ogromnej większości były to publikacje anonimowe, współpracownicy polskiego czasopisma bali się,

Rok XVI. Gdańsk, na wtorek dnia 11-go grudnia 1906. Nr. 146.

Gazeta Gdańska.

Prawdą a Bogiem!

Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!

Uczmy dzieci nasze czytać, pisać i modlić się po polsku!

Wiec

Wiec „Straży"

Najważniejsze wiadomości.

Zniszczemiałe serca.

Hymn dzieci polskich,

Wielki wiec polsko-katolicki

Pierwodruk wiersza Franciszka Sędzickiego w „Gazecie Gdańskiej" (nr 146 z 11 grudnia 1906 roku)

że mogą być szykanowani przez zaborcę. Dlatego nie podpisywano tekstów, ewentualnie ukrywano się pod różnymi pseudonimami, skrótami itp. Nie można jednak mieć wątpliwości, że wśród autorów były też liczne osoby czujące się Kaszubami. Często pod notatkami z różnych kaszubskich miejscowości widniał podpis „Kaszuba" (np. nr 136 z 1906 r., Mechowa), używano w nich określenia „my Kaszubi" (nr 132 z 1906 r., Koleczkowo) czy „u nas na Kaszubach" (nr 42 z 1907 r., Puck). Niejednokrotnie ujawniano, że pisze mieszkaniec konkretnej kaszubskiej miejscowości.

„Gazeta Gdańska" stopniowała swoją uwagę w odniesieniu do postawy Kaszubów wobec likwidowania przez zaborcę resztek obecności języka polskiego w nauczaniu w szkołach elementarnych i jego wycofania z nauki religii. Co zrozumiałe, na początku wyłącznie informowała o szkolnych protestach w Wielkopolsce jako regionie, który nadawał ton wszystkim przedsięwzięciom polskiego ruchu narodowego w całym zaborze pruskim. Towarzyszyło temu przekonanie, że Kaszubi są obojętni na polskie sprawy narodowe, „śpią", bezwolnie ulegają naciskowi germanizacyjnemu. Najdalej było posądzanie ich o przedkładanie przyjemności nad sprawy obrony języka, w tym alkoholu i uczestnictwa w niemieckich knajpach, kabaretach („tyglach"). Wywodzący się z Wiela ks. Bernard Łosiński, polski

poseł do niemieckiego parlamentu, wzywał swoich ziomków do społeczno-narodowego „opamiętania" (nr 83 z 1906 r.).

Jednocześnie daje się zauważyć pewną dwoistość narracji „Gazety Gdańskiej". Przy relacjach o przebiegu strajków szkolnych w Wielkopolsce coraz częściej apelowano do mieszkańców Prus Zachodnich, by również zaprotestowali przeciwko likwidacji języka polskiego w nauczaniu religii, w tym bezpośrednio do Kaszubów: *Rodzice i dziatwa poznańska powinna nam tu w Prusach Zachodnich, **a przede wszystkim na naszych Kaszubach*** [wytł. B.B.], *być przykładem, jak to w sercach dziecka należy pielęgnować skarb pacierza polskiego.* Pobudzić ich do działania miał też okólnik abp. Floriana Stablewskiego, prymasa Polski: *powinien Waszym* [kaszubskim – B.B.] *sercom rodzicielskim wskazać drogę, na której najrychlej zdobędziecie dla dzieci Waszych polski wykład religii* (nr 45 z 1906 r.).

Z kolei gdy Kaszubi podejmowali w tej sprawie akcje protestacyjne, „Gazeta" ich w tym powstrzymywała, jakby nie wierzyła, że rzeczywiście są oni skłonni do tego, może powątpiewała w ich sukces czy też obawiała się skali represji władz. Mieszkańcom podkościerskiego Skorzewa, którzy przygotowywali petycję do władz państwowych i kościelnych o nauczanie religii w języku polskim, przekazała: *Niewiele* [...] *to pomoże. Najlepiej pomagać samemu sobie, a wtedy i Bóg dopomoże. Niech matki uczą dziatwę w domu polskiego katechizmu i polskiej nauki czytania i pisania, a dzieci wówczas się nie zniemczą* (nr 102 z 1906 r.). Jednej z czytelniczek z powiatu kartuskiego, która zwróciła się do redakcji o poradę, czy warto taką petycję podpisać, odpowiedziała: *Owszem można podpisywać, boć petycje nie zaszkodzą. Dałby Pan Bóg, ażeby był z nich skutek. Swoją drogą udzielamy następującej rady: nie oglądać się na nic, bo widzimy, że pomimo wszystkich wieców, skarg itp. ani nam, ani dzieciom nie jest lepiej, lecz gorzej – jeno w domu uczyć dzieci polskiego pacierza i czytania* (nr 94 z 1906 r.)

Taka dwoista postawa zaczęła się zmieniać, gdy gazeta poinformowała o pierwszym strajku na Kaszubach, w szkole w Rątach w powiecie kartuskim, w której w lipcu 1906 r. dzieci z trzech rodzin wręczyły miejscowemu nauczycielowi zakaz brania przez nie udziału w lekcji religii w języku niemieckim i wniosek, by była ona udzielana w języku polskim. Gdy to nie odniosło skutku, dzieci odmówiły wypowiadania się po niemiecku na tych lekcjach (nry 88 i 116 z 1906 r.). Następnie podano, że strajk podjęli też uczniowie z Chwarzna i Pałubinka w powiecie kościerskim, przy tej pierwszej wsi wyraźnie zaznaczając, że prowadzą go Kaszubi (nry 127 i 131 z 1906 r.). Strajki te spowodowały, że coraz mniej pisano krytycznie o narodowej postawie Kaszubów, zaczęto za to podnosić ich polski patriotyzm.

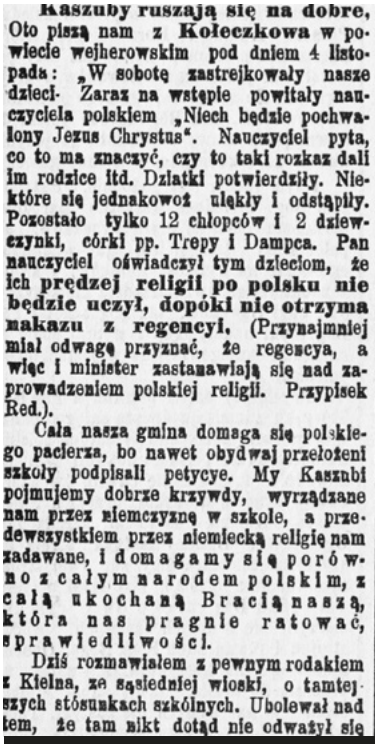

Kaszuby ruszają się na dobre. Oto piszą nam z **Kołeczkowa** w powiecie wejherowskim pod dniem 4 listopada: „W sobotę zastrejkowały nasze dzieci. Zaraz na wstępie powitały nauczyciela polskiem „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus". Nauczyciel pyta, co to ma znaczyć, czy to taki rozkaz dali im rodzice itd. Dziatki potwierdziły. Niektóre się jednakowoż uląkły i odstąpiły. Pozostało tylko 12 chłopców i 2 dziewczynki, córki pp. Trepy i Dampca. Pan nauczyciel oświadczył tym dzieciom, że **ich prędzej religii po polsku nie będzie uczył, dopóki nie otrzyma nakazu z regencyi.** (Przynajmniej miał odwagę przyznać, że regencya, a więc i minister zastanawiają się nad zaprowadzeniem polskiej religii. Przypisek Red.).

Cała nasza gmina domaga się polskiego pacierza, bo nawet obydwaj przełożeni szkoły podpisali petycye. My Kaszubi pojmujemy dobrze krzywdy, wyrządzane nam przez niemczyznę w szkole, a przedewszystkiem przez niemiecką religię nam zadawane, i domagamy się porównoz całym narodem polskim, z całą ukochaną Bracią naszą, która nas pragnie ratować, sprawiedliwości.

Dziś rozmawiałem z pewnym rodakiem z Kielna, ze sąsiedniej wioski, o tamtejszych stósunkach szkólnych. Ubolewał nad tem, że tam nikt dotąd nie odważył się

„Kaszuby ruszają się na dobre", nr 132 z 8 listopada 1906 roku. Relacja z Koleczkowa i sąsiednich wsi

W listopadzie 1906 r. ukazało się kilka entuzjastycznych, pełnych emocji artykułów o kolejnych strajkach na Kaszubach, co widać w tytułach i treści. 8 listopada podano na pierwszej stronie jako najważniejszą wiadomość: *Na Kaszubach **wybuchły*** [wytł. B.B.] […] *strajki dziatwy polskiej w Sierakowicach, Borku, Sulęcinie* [Sulęczynie – B.B.] *i Kiełpinie w powiecie kartuskim i Koleczkowie w powiecie wejherowskim* (nr 132). Dokładniejszy opis strajku w ostatniej z wymienionych wsi poprzedzono stwierdzeniem, które wykorzystano także w tytule niniejszego tekstu: *Kaszuby się ruszają na dobre.* Tego entuzjazmu nie wstrzymała nawet świadomość, że strajku nie podjęły wszystkie kaszubskie szkoły: *Natomiast zasypiają nasi Kaszubi snem twardym w Przodkowie, Smolzinie* [Smołdzinie – B.B.], *Kłosowie, a nie ma jeszcze wiadomości z Kartuz, Żukowa i innych miejscowości. Prosimy ludzi dobrej woli o wiadomości z tych stron* (tamże). Być może był to sposób redakcji, by pobudzić społeczność tych miejscowości do strajkowego protestu i prasowych korespondencji, bo niedługo później informowała ona też o strajku w Przodkowie (nr 141) i Kartuzach (nr 136).

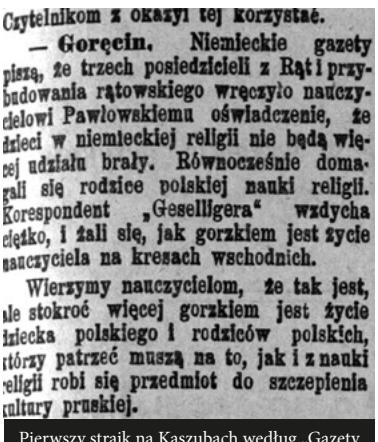

Czytelnikom z okazyi tej korzystać.

— **Goręcin.** Niemieckie gazety piszą, że trzech posiedzicieli z Rąt i przybudowania rątowskiego wręczyło nauczycielowi Pawłowskiemu oświadczenie, że dzieci w niemieckiej religii nie będą więcej udziału brały. Równocześnie domagali się rodzice polskiej nauki religii. Korespondent „Geselligera" wzdycha ciężko, i żali się, jak gorzkiem jest życie nauczyciela na kresach wschodnich.

Wierzymy nauczycielom, że tak jest, ale stokroć więcej gorzkiem jest życie dziecka polskiego i rodziców polskich, którzy patrzeć muszą na to, jak i z nauki religii robi się przedmiot do szczepienia kultury pruskiej.

Pierwszy strajk na Kaszubach według „Gazety Gdańskiej" – Ląty w pow. kartuskim, nr 88 z 28 lipca 1906 roku

Najbardziej wymowny jest tytuł artykułu z 13 listopada 1906 r. *Kaszuby w ogniu, **w którym określono, iż** strajk szkolny na Kaszubach szerzy się jak ogień. Ogarnął już cały kartuski powiat, część kościer-*

skiego i kilka czy kilkanaście miejscowości powiatu wejherowskiego (nr 134). Wymieniono w nim kilka konkretnych miejscowości, w których doszło do strajku: Miechucino, Pomieczyńska Huta, Prokowo, Chmielno, Sumin (Sulmin?) i Kamienica (Szlachecka czy Królewska?) w powiecie kartuskim oraz Jaroszewy w powiecie kościerskim. Oddzielnie opisano strajk w szkole w Wielu, nie zaliczając go jednak do Kaszub. Nieprzypadkowo w tym samym numerze zamieszczono też pełen optymizmu tekst zatytułowany *Palec Boży,* stanowiący entuzjastyczne wyznanie wiary w powodzenie strajków: *W dzieci więc nasze tchnął Pan Bóg moc i siłę taką, że one dokonały tego, czego nikt z nas dokonać nie mógł, to znaczy, że zmuszą one rząd pruski do tego, że w szkole zaprowadzony zostanie polski wykład religii świętej. W to mocno wierzymy i nikt nas z tej wiary nie zachwieje.* […] *Rząd więc religii dla dzieci polskich nie skasuje, o tym jesteśmy również mocno przekonani*. Takie przekonanie towarzyszyło też zapewne protestującym Kaszubom. Korespondent gazety z Rotembarku w powiecie kościerskim, czyli najprawdopodobniej pochodzący z tej wsi Franciszek Sędzicki, pisał: *Zresztą panuje u nas duch dobry i dość zrozumienia rzeczy i jesteśmy przekonani, że tym razem zwyciężymy,* informując jednocześnie, że petycję w sprawie nauczania religii w języku polskim w jego rodzinnej miejscowości *i we wszystkich okolicznych wsiach jak Juszki, Szenajda, w Lizakach podpisano przez wszystkich ojców rodzin* i skierowano ją do biskupa, ministra, władz regencji (województwa), inspektora i nauczyciela. Ponadto *w Rotembarku zastrajkowało dotychczas tylko dwoje dzieci gospodarza Drabińskiego. Za to strajkują dzieci w Starej Kiszewie, w Nowej Kiszewie, w Konarzynach. W Grzybowie zastrajkowała cała szkoła, w Kornem dotychczas 28* [dzieci – B.B.], *tak samo w Skorzewie* (nr 137 z 1906 r.). Na marginesie warto podnieść, że w wielu innych miejscach gazety, gdy informowała ona o składanych petycjach i strajkach w poszczególnych miejscowościach, używano takich nieostrych określeń, jak „wszystkie w okolicy", „i inne" itp. Jest to jeden z ważnych powodów trudności, jakie występują w poznaniu wszystkich szkół, w których wówczas zastrajkowano, nie tylko na Kaszubach. Ich pełnej liczby raczej nie uda się ustalić już nigdy, kolejne jej uzupełnienia mają charakter minimalny, nie dają żadnej pewności, ile jeszcze placówek na niej powinno się znaleźć.

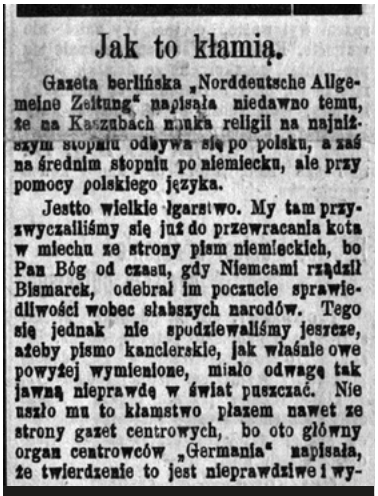

Jak to kłamią.

Gazeta berlińska „Norddeutsche Allgemeine Zeitung" napisała niedawno temu, że na Kaszubach nauka religii na najniższym stopniu odbywa się po polsku, a zaś na średnim stopniu po niemiecku, ale przy pomocy polskiego języka.

Jestto wielkie łgarstwo. My tam przyzwyczailiśmy się już do przewracania kota w miechu ze strony pism niemieckich, bo Pan Bóg od czasu, gdy Niemcami rządził Bismarck, odebrał im poczucie sprawiedliwości wobec słabszych narodów. Tego się jednak nie spodziewaliśmy jesrcze, ażeby pismo kanclerskie, jak właśnie owe powyżej wymienione, miało odwagę tak jawną nieprawdę w świat puszczać. Nie uszło mu to kłamstwo płazem nawet ze strony gazet centrowych, bo oto główny organ centrowców „Germania" napisała, że twierdzenie to jest nieprawdziwe i wy-

Nr 140 z 27 listopada 1906 roku. Jeden z wielu przykładów polemiki z prasą niemiecką

Wydaje się oczywiste, że optymizm, wiara redakcji i jej współpracowników w zwycięstwo była bezpośrednio związana z zaangażowaniem się w strajki społeczności kaszubskiej. Tak można odczytać odredakcyjne stwierdzenia: *Nasze zdanie jest takie: Panom ministrom i możnowładcom w Prusach Zachodnich zdawało się, że nasi Polacy na Kaszubach zasnęli już snem sprawiedliwych i że ich chyba na drugim świecie obudzi trąba archanielska. Tak się zdawało nawet niejednemu z naszych Wiarusów, a tymczasem było inaczej. Polak na Kaszubach spał napozór narodowo, i gdy teraz z okazji strajku w nauce religii machnął niby maczugą, to się w Berlinie po prostu* ***siły tej polsko-kaszubskiej maczugi zlękli*** [wytł. B.B.]. *Gadają więc nagle o polskiej religii, bo czują, że ją wobec takiego położenia rzeczy zaprowadzić muszą. I zaprowadzą ją też, bylebyście Wy, kochani Bracia, wytrwali* (nr 140 z 1906 r.). Trudno się oprzeć wrażeniu, że ten cytat jest bardzo podobny do publicystycznych wypowiedzi odnoszących się do największych historycznych wydarzeń łączących Polskę i Kaszuby, na czele ze słynnym układem w Kępnie Przemysła II z Mestwinem II w 1282 r., na mocy którego doszło do zjednoczenia Wielkopolski z Pomorzem i reaktywowania Królestwa Polskiego.

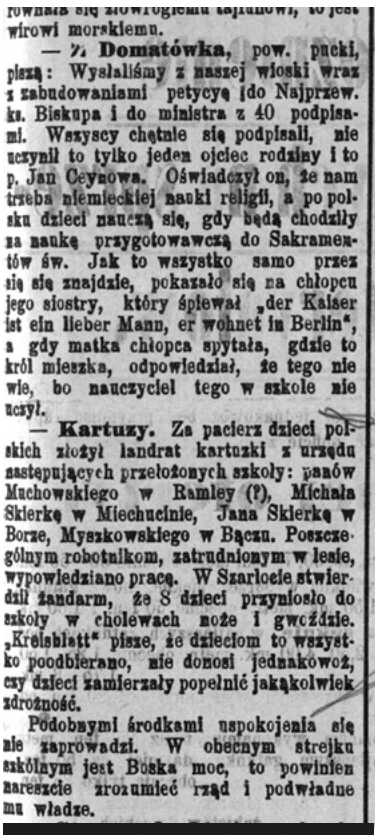

wirowi morskiemu.

— **Z. Domatówka,** pow. pucki, piszą: Wysłaliśmy z naszej wioski wraz z zabudowaniami petycyę do Najprzew. ku. Biskupa i do ministra z 40 podpisami. Wszyscy chętnie się podpisali, nie uczynił to tylko jeden ojciec rodziny i to p. Jan Ceynowa. Oświadczył on, że nam trzeba niemieckiej nauki religii, a po polsku dzieci nauczą się, gdy będą chodziły na naukę przygotowawczą do Sakramentów św. Jak to wszystko samo przez się znajdzie, pokazało się na chłopcu jego siostry, który śpiewał „der Kaiser ist ein lieber Mann, er wohnet in Berlin", a gdy matka chłopca spytała, gdzie to król mieszka, odpowiedział, że tego nie wie, bo nauczyciel tego w szkole nie uczył.

— **Kartuzy.** Za pacierz dzieci polskich złożył landrat kartuzki z urzędu następujących przełożonych szkoły: panów Muchowskiego w Ramley (?), Michała Skierkę w Miechucinie, Jana Skierkę w Borze, Myszkowskiego w Bączu. Poszczególnym robotnikom, zatrudnionym w lesie, wypowiedziano pracę. W Szarlocie stwierdził żandarm, że 8 dzieci przyniosło do szkoły w cholewach noże i gwoździe. „Kreisblatt" pisze, że dzieciom to wszystko poodbierano, nie donosi jednakowoż, czy dzieci zamierzały popełnić jakąkolwiek zdrożność.

Podobnymi środkami uspokojenia się nie zaprowadzi. W obecnym strejku szkólnym jest Boska moc, to powinien nareszcie zrozumieć rząd i podwładne mu władze.

Nr 146 z 11 grudnia 1906 roku. Podpisanie petycji w Domatówku i szykany w powiecie kartuskim

Do lutego 1907 r. w prawie każdym numerze gazety ukazywały się informacje o petycjach, strajkach w kolejnych szkołach na Kaszubach, ewentualnie dalsze dane o wcześniejszych protestach. W sumie wymieniono ich ponad pięćdziesiąt. Z literatury przedmiotu wiadomo, że były też strajki

w miejscowościach pominiętych w „Gazecie Gdańskiej". Z drugiej strony ujęto w niej strajkujące placówki, o których nie wiedzieli historycy zajmujący się tą tematyką, bądź też podano w niej większe opisy znanych sprzeciwów przeciwko usunięciu języka polskiego z nauczania religii. Można tutaj między innymi wspomnieć o wymienionych już strajkach w Grzybowie, Szenajdzie i Lizakach w powiecie kościerskim, a także strajki w Kosach, Szymbarku i Zdunowicach w powiecie kartuskim, Leśnie (gmina Szemud, powiat wejherowski) itd. W sumie także to źródło potwierdza, że na terenie Kaszub najwięcej strajków było w powiecie kartuskim, mniej w wejherowskim i kościerskim, najmniej – zaledwie kilka – w puckim. Tym bardziej należy podkreślić, że w świetle lektury przedstawianego czasopisma również w rejonie puckim było sporo Kaszubów, którzy chcieli nauki w języku polskim, więcej niż wynikałoby ze znikomej liczby strajków i dotychczasowych ustaleń historycznych. Mianowicie „Gazeta" (nry 141, 142 i 146 z 1907 r.) poinformowała o masowym wręcz podpisaniu petycji domagającej się nauki religii w języku polskim przez „ojców rodzin" z: Dębogórza (82 podpisy), Domatówka (podpisali wszyscy z wyjątkiem jednego), Kosakowa (32 podpisy, nie podpisali *tylko* […] *Nowc, sołtys, Pięczek, ławnik, Glosa i Zalewski, karczmarze*), Ostrowa (nie podpisało dwóch) i Pierwoszyna (36 podpisów, nie podpisali m.in. sołtys Wilma, karczmarz Kriesel i gbur Śliwiński). W żadnej jednak z tych miejscowości strajk się nie odbył, chociaż w nich zaakceptowało te językowe postulaty procentowo więcej osób niż w niektórych wsiach, w których strajki „wybuchły". Na ogół przyjmuje się, szczególnie w wielu historycznych opracowaniach, proste rozwiązanie. Przyczyną tego była znaczna, dalej idąca niż w innych kaszubskich powiatach, germanizacja Kaszubów. Wygląda na to, że wnioski z przejrzanych notatek prasowych można uzupełnić o jeszcze jeden powód: większą perfidię lokalnych urzędników i nauczycieli, dążących do zdławienia akcji protestacyjnych w zarodku, stosujących w tym celu wszelkie środki, w tym psychiczne znęcanie się.

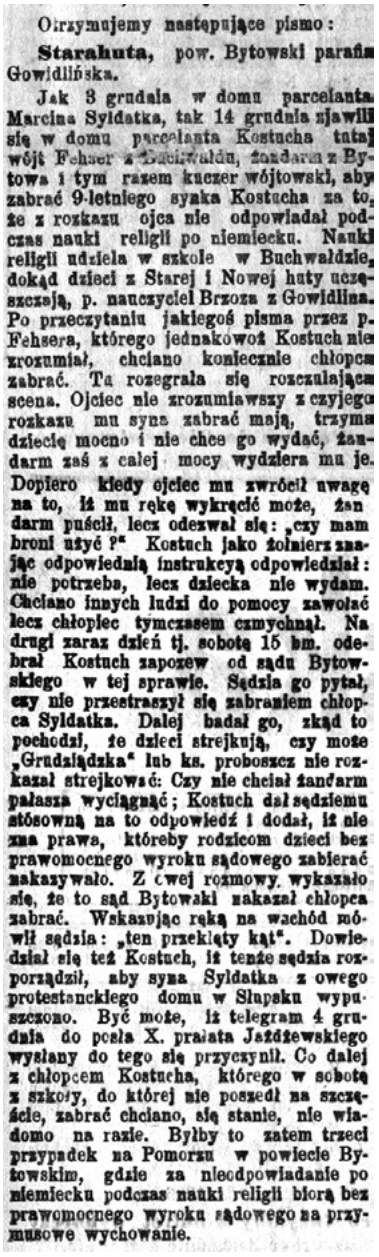

Otrzymujemy następujące pismo:

Starahuta, pow. Bytowski parafia Gowidlińska.

Jak 3 grudnia w domu parcelanta Marcina Syldatka, tak 14 grudnia zjawili się w domu parcelanta Kostucha tutaj wójt Fehser z Buchwaldu, żandarm z Bytowa i tym razem kuczer wójtowski, aby zabrać 9-letniego synka Kostucha za to, że z rozkazu ojca nie odpowiadał podczas nauki religii po niemiecku. Nauki religii udziela w szkole w Buchwaldzie, dokąd dzieci z Starej i Nowej huty uczęszczają, p. nauczyciel Brzoza z Gowidlina. Po przeczytaniu jakiegoś pisma przez p. Fehsera, którego jednakowoż Kostuch nie zrozumiał, chciano koniecznie chłopca zabrać. Tu rozegrała się rozczulająca scena. Ojciec nie zrozumiawszy z czyjego rozkazu mu syna zabrać mają, trzyma dziecię mocno i nie chce go wydać, żandarm zaś z całej mocy wydziera mu je. Dopiero kiedy ojciec mu zwrócił uwagę na to, iż mu rękę wykręcić może, żandarm puścił, lecz odezwał się: „czy mam broni użyć?" Kostuch jako żołnierz znając odpowiednią instrukcyą odpowiedział: nie potrzeba, lecz dziecka nie wydam. Chciano innych ludzi do pomocy zawołać lecz chłopiec tymczasem czmychnął. Na drugi zaraz dzień tj. sobotę 15 bm. odebrał Kostuch zapozew od sądu Bytowskiego w tej sprawie. Sędzia go pytał, czy nie przestraszył się zabraniem chłopca Syldatka. Dalej badał go, zkąd to pochodzi, że dzieci strejkują, czy może „Grudziądzka" lub ks. proboszcz nie rozkazał strejkować: Czy nie chciał żandarm pałasza wyciągnąć; Kostuch dał sędziemu stósowną na to odpowiedź i dodał, iż nie zna prawa, któreby rodzicom dzieci bez prawomocnego wyroku sądowego zabierać nakazywało. Z owej rozmowy, wykazało się, że to sąd Bytowski nakazał chłopca zabrać. Wskazując ręką na wschód mówił sędzia: „ten przeklęty kąt". Dowiedział się też Kostuch, iż tenże sędzia rozporządził, aby syna Syldatka z owego protestanckiego domu w Słupsku wypuszczono. Być może, iż telegram 4 grudnia do posła X. prałata Jażdżewskiego wysłany do tego się przyczynił. Co dalej z chłopcem Kostucha, którego w sobotę z szkoły, do której nie poszedł na szczęście, zabrać chciano, się stanie, nie wiadomo na razie. Byłby to zatem trzeci przypadek na Pomorzu w powiecie Bytowskim, gdzie za nieodpowiadanie po niemiecku podczas nauki religii biorą bez prawomocnego wyroku sądowego na przymusowe wychowanie.

Nr 150 z 15 grudnia 1906 roku. Odbieranie dzieci – Stara Huta, parafia Gowidlino

To właśnie w powiecie puckim odnotowano największy jego przejaw. Pucki inspektor szkolny Kaszubę *z pod Pucka* dręczył przekonaniem, że śmierć jego żony była *boską karą* za to, że kilka miesięcy wcześniej nie wycofał – jako jeden z nielicznych – swojego podpisu spod petycji (nr 42 z 1907 r.).

„Gazeta Gdańska" odnotowała również, że na drugim końcu Kaszub, na pograniczu kaszubsko-gdańskim, z powodzeniem prowadzono akcję petycyjną. W Kokoszkach, wówczas stanowiących część powiatu Gdańsk-Wyżyny, apel o zachowanie języka polskiego w nauczaniu religii zaakceptowało 16 rodzin, jednak *nasze dzieci jeszcze nie chcą zastrajkować, bo do szkoły tutejszej uczęszcza za wiele dzieci niemieckich* (nr 140 z 1906 r.). W tym przypadku więc od razu przyjęto, iż brak strajku był wynikiem zaawansowanej germanizacji.

Za inną formę znęcania się psychicznego można uznać odbieranie strajkujących dzieci rodzicom i umieszczanie ich w protestanckich domach poprawczych. Przez swoją drastyczność wzbudziło to zainteresowanie „Gazety Gdańskiej" i zostało przez nią mocno nagłośnione. Redakcja odnotowała cztery takie przypadki, wszystkie z ówczesnego powiatu bytowskiego (czyli z sąsiedniej prowincji Pommern, Pomorze Zachodnie), z Ugoszczy i Starej Huty (obecnie powiat kartuski). Rodzice jako szczególną szykanę odebrali fakt, iż ich dzieci, będące wyznania katolickiego, musiały w trakcie pobytu w „poprawczaku" uczestniczyć w obrzędach innego wyznania. Trwało to jednak krótko, gdyż dzięki upublicznieniu tej sprawy i licznym interwencjom dzieci te stosunkowo szybko zostały zwolnione (nry 148 i 150 z 1906 r. i nr 7 z 1907 r.).

Dokończenie w kolejnym numerze.

Bogusław Breza

Powyższy tekst jest zmienioną i skróconą wersją referatu *Kaszuby w ogniu. Strajki szkolne na Kaszubach na łamach „Gazety Gdańskiej" w latach 1906–1907,* wygłoszonego 27 listopada 2020 roku na konferencji „Strajki szkolne na Kaszubach w latach 1906–1907", który zostanie opublikowany w wydawnictwie pokonferencyjnym.

Mieczysław Stryjewski. Fot. Ze zbiorów Miejskiej Biblioteki Publicznej im. Jarosława Iwaszkiewicza w Lęborku

POEZJA PONAD CIERPIENIEM

TWÓRCZOŚĆ MIECZYSŁAWA STRYJEWSKIEGO CZ.1

Mieczysław Stryjewski patronuje konkursowi literackiemu w mieście, do którego przyjechał jako już ukształtowany człowiek. Nie urodził się bowiem na Pomorzu, lecz w Tarnopolu, na terenie dzisiejszej Ukrainy, 12 lutego 1918 roku[1]. Po drugiej wojnie światowej, już w połowie 1945 roku, wraz z matką przyjechał do Lęborka i zamieszkał w mieście, które stało się dla niego nowym domem na 27 lat. Jak tysiące innych, musiał zostawić rodzinne strony i rozpocząć nowe życie w obcym dla siebie środowisku. Sytuacja bytowa rodziny nie była łatwa. Stryjewski był poważnie chory na zespół Parkinsona, jego ojciec już po czterech latach od osiedlenia się w Lęborku zmarł, matka poety zaś utrzymywała się jedynie z rentowego zasiłku. Przed beznadzieją i rozpaczą chroniła Stryjewskiego poezja, którą zaczął uprawiać w latach trzydziestych, wydając swoje liryki w 1937 roku w chełmskim piśmie literackim „Kamena". Wybór periodyku na pierwszą publikację nie był przypadkowy, ponieważ w ten specyficzny sposób poeta zaznaczał swoją sympatię dla estetyki przedwojennej Drugiej Awangardy. Znalazło to również potwierdzenie w późniejszej drodze artystycznej Stryjewskiego, który w krótkości formy, typie metafory i stylistyce pozostał wierny fascynacjom liryki Józefa Czechowicza.

Szukał form, które odnosiły się bardziej do pejzażu prywatnego i duchowego.

Po drugiej wojnie światowej Stryjewskiemu przyszło współtworzyć polskie życie kulturalne na Pomorzu Wschodnim, w małym, zniszczonym przez front i leżącym w pewnej odległości od centrów kulturowych Lęborku[2]. Od lat pięćdziesiątych (1953) należał do gdańskiego oddziału Związku Literatów Polskich, w którym zainteresowała się nim Stanisława Fleszarowa-Muskat, wspierając go w zabiegach ekonomicznych, jakże ważnych dla człowieka niepełnosprawnego i poruszającego się na wózku.

[1] Dane biograficzne formułuję dzięki opracowaniom: A. Radajewski, *Brat cierpienia i optymizmu. Mieczysław Stryjewski w oczach lęborczan,* „Głos Pomorza" 1998, nr 269, s. 4; A. Stasiak-Tutak, *Ludzie z ulic,* „Dziennik Bałtycki" 2002, nr 69, s. 10; *Mieczysława Stryjewskiego wspomina Krystyna Widerska*, „Biuletyn Historyczny Lęborskiego Bractwa Historycznego i Muzeum w Lęborku" 2003, nr 22, s. 60-62; B. Libich, *Mieczysław Stryjewski,* [w:] *XX Ogólnopolski Konkurs Literacki im. Mieczysława Stryjewskiego*, Lębork 2005, s. 61-63 oraz K. Widerska, *Mieczysław Stryjewski*, tamże, s. 64-66.

[2] J. Schodzińska, *Życie kulturalne Lęborka w latach 60. i 70. XX wieku,* [w:] *XX Ogólnopolski Konkurs Literacki im. Mieczysława Stryjewskiego,* dz. cyt., s. 67-74.

Wiersze publikował w prasie społeczno-kulturalnej Pomorza, np. w „Dziennika Bałtyckiego" dodatku literackim „Rejsy", później w trójmiejskich „Literach". Udawało się również ogłosić wiersze w ogólnopolskim „Słowie Powszechnym", a także w kilku antologiach poetyckich, choć nie do końca twórczość Stryjewskiego pasowała do zbiorków wydawanych zwłaszcza w pierwszych latach powojennych, kiedy główny nurt poezji wiązał się z hasłami socjalizmu, Stryjewski zaś szukał form, które odnosiły się bardziej do pejzażu prywatnego i duchowego[3]. Mimo swej niepełnosprawności lęborski poeta nawiązał kontakt ze środkowopomorskim kręgiem literatów, współtworząc koszalińsko-słupską grupę poetycką Meduza (w czym leży także zasługa Anatoliusza Jurenia). Ponieważ z racji choroby nie mógł się poruszać i aktywnie dbać o swoją karierę literacką, jego związki zarówno z gdańskimi, jak i koszalińsko-słupskimi literatami były dość luźne. Natomiast głębsze relacje, niemal w relacji mistrz–uczeń, zbudował z początkującymi w latach sześćdziesiątych poetami lęborskimi: Witoldem Gauzą i Andrzejem W. Guzkiem[4] czy też Januszem Królem.

Mieczysław Stryjewski

Rok 1972 był dla Mieczysława Stryjewskiego czasem bardzo dramatycznym, zmarła bowiem jego matka, która stale się nim opiekowała, wspierana w ostatnich latach życia przez pracowników opieki społecznej. Teraz wszakże, po śmierci matki, poeta został sam, bez codziennej troski innych ludzi o jego potrzeby życiowe. Jego brat po drugiej wojnie światowej zamieszkał w Argentynie, siostra założyła rodzinę w innej części Polski. Decyzje o swoich losach przyszło mu podejmować szybko i nie tyle z pomocą rodziny, co z lęborską pomocą społeczną. Najpierw zatem umieszczono go w przyszpitalnym ośrodku opieki w Tolkmicku, potem w Domu Opieki Społecznej w Wejherowie. W żadnym z tych miejsc nie czuł się dobrze, będąc odcięty od kilku znajomych, których pozostawił w Lęborku. W kolejnych latach znowu został przeniesiony i trafił do toruńskiego Państwowego Domu Rencisty, w którym 21 lutego 1984 roku zmarł. Żył zatem 66 lat.

Twórczość literacka Mieczysława Stryjewskiego nie jest zbyt obfita, co można tłumaczyć w różny sposób. Po pierwsze, jego choroba uniemożliwiała mu swobodę pisania. Specyfika niepełnosprawności powodowała, że miał problemy nawet ze zwykłym utrzymaniem ołówka. Tym większy kłopot stanowiło uczestnictwo w literackich spotkaniach czy warsztatach, na które ze względów i ekonomicznych, i praktycznych nie mógł dojechać. Po drugie, jego artystyczna obecność w Lęborku w czasie, kiedy tam mieszkał, była prawie niezauważalna. Choć w środowisku literackim Gdańska, Słupska i Koszalina wiedziano, iż Stryjewski poeta mieszka w mieście nad Łebą, to ówczesne władze lokalne nie były tym zainteresowane. Sam poeta, nie posiadając predyspozycji do budowania swej pozycji literackiej, nie potrafił zadbać o docenienie jego poezji. Po trzecie wreszcie, wiersze Stryjewskiego, specyficznie medytacyjne, introwertyczne i minimalistyczne w formie, nie wywoływały większego zainteresowania na forum ówczesnych dyskusji literackich toczonych wewnątrz i na zewnątrz szkół poetyckich, które szumnie ogłaszały swoją obecność na łamach czasopism czy przeglądów literackich. Tymczasem poeta z Tarnopola–Lęborka nie miał zacięcia krytycznego, nie miał również konsekwentnego promotora, jakim był np. dla twórczości Jana Drzeżdżona na forum ogólnopolskim Henryk Bereza.

Wspomniane powyżej powody sprawiły, że pierwszy tomik poetycki Stryjewskiego *Białe panny* pojawił się dopiero w 1975 roku, a więc czterdzieści lat po debiucie prasowym[5]. Rok przed śmiercią ukazał się drugi zbiorek poetycki *Ponad milczeniem*[6], niewiele większy w zawartości wierszy. Po dwudziestu zaś latach po jego odejściu, w zupełnie odmiennych warunkach kulturowych, wyszedł drukiem trzeci i ostatni zbiorek liryków *Z brulionu*[7]. Największym docenieniem twórczości Mieczysława Stryjewskiego jest uczynienie go patronem Ogólnopolskiego Konkursu Literackiego w Lęborku. To przez tę artystyczno-środowiskową inicjatywę lęborski twórca zdaje się mieć wybitnie ważne miejsce nie tylko na mapie kulturalnej Pomorza i Polski[8].

[3] *Księga wyzwolenia, Antologia,* Warszawa 1948; *W każdej chwili wybierać muszę*, Warszawa 1953; *Poeci pomorscy. Almanach*, wybór, układ i słowo wstępne J. Kwiatkowski, Gdynia 1962; *Poeci pomorscy. Almanach,* t. II, Gdynia 1964.

[4] W zbiorach lęborskiej Miejskiej Biblioteki Publicznej znajdują się listy obu poetów, co potwierdza ich intelektualną relację. Za możliwość skorzystania z tej korespondencji serdecznie dziękuję p. dyrektor Zofii Biskupskiej-Lisieckiej.

[5] M. Stryjewski, *Białe panny,* wyboru dokonał i wstępem opatrzył M. Czychowski, Gdańsk 1975.

[6] M. Stryjewski, *Ponad milczeniem*, Toruń 1983.

[7] M. Stryjewski, *Z brulionu*, podała A. Pryl, wyboru dokonał K. Nowosielski, Lębork 2005.

[8] W tym przypadku w każdym ze wstępów do pokonkursowych antologii utworów wyróżnionych i nagrodzonych w lęborskim konkursie imię Mieczysława Stryjewskiego staje się ważnym odnośnikiem treściowym lub stylistycznym. Poza tym warto zauważyć rangę konkursu dla środowiska kaszubskiego, co zauważył już w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku Andrzej Radajewski, *„Stryjewski" nobilituje kaszubszczyznę,* „Głos Pomorza" 2001, nr 281, s. 7.

Opublikowane tomiki poetyckie Stryjewskiego ułożyć można w zestaw punktów orientacyjnych jego artystycznej drogi, która wiodła ku coraz większej zwartości i prostocie stylistycznej wyrazu. *Białe panny* to zbiorek gromadzący dorobek poety z czasów jego intelektualnego dojrzewania w trudnych latach przedwojennych i powojennych, dokumentujący powstawanie utworów przez ponad trzydzieści lat. Poezje w nim zawarte zgrupowane zostały w trzy serie, układające się w kompozycję przedstawiającą człowieka ograniczanego ciałem i przestrzenią, ale jakże za to wolnego duchem i myślą. Cząstka *Noce szpitalne* naznaczona została doświadczeniem bólu i choroby, rozdział *Anija* to wyznania miłosne składane przez podmiot o wyostrzonych zmysłach, lecz objęty fatalizmem własnej kondycji fizycznej. Wreszcie *Zapis*, ostatnia część tomu, to intelektualna rozprawa ze zjawiskami świata zewnętrznego, z ludzką głupotą, negatywnymi zjawiskami społecznymi, oscylacja pomiędzy biegunami afirmacji oraz negacji życia. Łącznie czytane trzy części zbiorku dają optymistyczno-refleksyjny obraz świata[9].

Ku coraz większej zwartości i prostocie stylistycznej wyrazu.

Drugi z tomików poetyckich, z 1983 roku, to schyłkowy okres tworzenia poezji przez Stryjewskiego w latach siedemdziesiątych. W zbiorze tym nie odnajdziemy już tak akceptujących tonów wobec ludzi i świata jak w *Białych pannach*. Poeta nade wszystko manifestuje swój dystans, nieufność, ironię, a nawet pewną niechęć czy też zniecierpliwienie wobec ludzkiej egzystencji. Jest jeszcze miejsce na akty wiary w porządek świata, poczucie sprawiedliwości, moce kreacyjne człowieka, ale coraz wyraźniej wypowiadane są również treści agnostyczne, melancholijne i pesymistyczne. Wiersze w sensie stylistycznym pozbawione są rzewności, potoczności czy wylewności, a panuje tutaj raczej surowy, pozbawiony ornamentyki skrót myślowy, przystanek i pytajnik… Utwory tego nurtu poezjowania zawieszają możliwość jasnego poznania rzeczywistości, wprowadzając niepokój duchowy i poczucie niewygody intelektualnej, może nawet egzystencjalny nihilizm.

Wreszcie tomik trzeci, który powstał jako wynik obcowania lęborskiego środowiska kulturalnego ze spuścizną Stryjewskiego, to zapis niedokończonych wizji, urwanych intuicji, nagłych emocji oraz nieobrobionych do końca artystycznych konceptów. Częściowo za takie wrażenie czytelnicze odpowiedzialnością można obdarzyć wydawców książeczki, gdyż jej kompozycję zaprojektował do druku nie sam poeta, tylko zewnętrzni wobec niego redaktorzy. Sprawa jest jednak bardziej skomplikowana, ponieważ być może to właśnie twórca założył pewien swoisty, jednak uzasadniony estetycznie nieporządek. Jego ostatnie wiersze stają się aktami specyficznego intelektualnego dociekania nad rzeczywistością, poetyckimi gestami ochronnymi wrażliwej jednostki wobec przechodzących obok obcych ludzi, zdarzeń i faktów. Wreszcie to próby zwerbalizowania trudnych do zaakceptowania emocji związanych z upływającym życiem i dostrzeganiem perspektywy śmierci.

Daniel Kalinowski

[9] Niewielkiej charakterystyki liryków dokonuje Mieczysław Czychowski, *Słowo wstępne,* [w:] M. Stryjewski, *Białe panny*, s. 7.

KARTUZË. MÙZEALNY ZESZIWK ZNÔÙ ŻDAJE NA CZËTIŃCÓW

Wëszedł smarą piąti numer pisma „Kartuskie Zeszyty Muzealne”. Tradicyjno nalézemë w nim rozmajité materiałë na témã etnografii i historii Kaszëb. Direktorka Kaszëbsczégò Mùzeùm w Kartuzach Barbara Kąkòl napisała articzel ò ks. dr. Witóldze Szëmczukewiczu – sprawiedlëwim westrzód nôrodów swiata – a téż ò ekònomiczny stojiznie niemiecczi mniészëznë w kartëszczim pòwiece w midzëwòjnowim cządze. Znóny czëtińcóm „Pòmeranie” ze swòjich felietonów Tomôsz Słomczińsczi òpùblikòwôł w „Zeszytach” teakst: „Trauma 1945 roku. Wkroczenie Armii Czerwonej na Kaszuby”, w jaczim są zapisóné tragedné kawle wiele mieszkańców òkòlégò Kartuz òbczas zymkù slédnégò rokù II swiatowi wòjnë. Bédëjemë téż articzel Krësztofa Kòwalkòwsczégò ò Antonie Maksymilianie Kòwalkowsczim (1901–1983), szkólnym w Sëlëczënie, Parchòwie i Bączu. W tomie je téż tekst Frãcëszka Szczãsnégò „Wspomnienia syberyjskie Henryka Maryla”.

W maju òdbëła sã promòcjô online tegò pisma, w jaczi wzãlë ùdzél aùtorzë: Barbara Kąkòl, Krësztof Kòwalkòwsczi, Frãcëszk Szczãsny i Tomôsz Słomczińsczi. Jidze jã òbezdrzec na karnôlu YouTube kartëszczégò mùzeùm.

„Kartuskie Zeszyty Muzealne” wëdôwô Kaszëbsczé Mùzeùm w Kartuzach i Towarzëstwò Drëchów Kaszëbsczégò Mùzeùm.

Red.

Uroczystość z udziałem uczniów przed szkołą w Trąbkach Wielkich. Fot. Ze zbiorów Szkoły Podstawowej w Trąbkach Wielkich

ZYGMUNT KUREK

NAUCZYCIEL I BOJOWNIK O POLSKĄ OŚWIATĘ I KULTURĘ W WOLNYM MIEŚCIE GDAŃSKU. *IN MEMORIAM* W 110. ROCZNICĘ URODZIN

15 listopada 1920 roku utworzono Wolne Miasto Gdańsk, którego obywatelami zostali Polacy. W tej sytuacji priorytetem stało się prowadzenie działalności zmierzającej do ożywienia polskiego życia narodowego. Miało temu służyć odrębne szkolnictwo polskie z językiem polskim jako wykładowym, polskim nadzorem pedagogicznym i polską kadrą pedagogiczną. Potrzeb tych i oczekiwań nie spełniało szkolnictwo senackie z oddziałami z polskim językiem nauczania i religii. W związku z tym w 1921 roku utworzono organizację oświatową Macierz Szkolna, która dążyła do utworzenia sieci odrębnych polskich szkół.

Początkowo na terenach wiejskich ludność polską kształcili nauczyciele wędrowni, zatrudniani i delegowani przez Macierz Szkolną, a później – po utworzeniu w latach trzydziestych polskich szkół w Trąbkach Wielkich, Szymankowie, Piekle i Ełganowie – nauczyciele stali, pełniący też funkcję ich kierowników. Był wśród nich Zygmunt Kurek.

Urodził się 21 marca 1911 roku w Triebsees koło Stralsundu w Meklemburgii w polskiej rodzinie Wojciecha i Marty z domu Gutschow. W 1920 roku wraz z rodziną przybył do Inowrocławia (ul. Lucjana Grabskiego 19), gdzie podjął naukę w Gimnazjum im. Jana Kasprowicza. Następnie ukończył Seminarium Nauczycielskie w Wągrowcu, po czym odbył roczną bezpłatną praktykę pedagogiczną w Jaksicach w powiecie inowrocławskim. Niestety nie gwarantowała ona otrzymania stałej pracy w szkolnictwie.

W związku z tym podjął bezpłatną pracę w pełnym wymiarze godzin w Szkole Podstawowej w Kościelcu Kujawskim, a utrzymywał się ze środków funduszu koleżeńskiego dla bezrobotnych nauczycieli. Prócz tego uczestniczył w prowadzeniu płatnych kursów pozwalających na uzyskanie wykształcenia podstawowego dla żołnierzy w jednostce wojskowej w Inowrocławiu.

W tym czasie dowiedział się, że Polonia zagraniczna poszukuje kandydatów do pracy nauczycielskiej w szkołach polskich, między innymi w Wolnym Mieście Gdańsku. Po złożeniu podania do Macierzy Szkolnej został zatrudniony w maju 1936 roku.

Jako że etaty w polskich szkołach należących do Macierzy Szkolnej w Trąbkach Wielkich, Ełganowie i Szymankowie były obsadzone, zaproponowano mu pracę w powstającej szkole w miejscowości Łąkie koło Trzepowa tuż przy granicy polsko-gdańskiej. Akces do niej zgłosiło ponad czterdzieścioro dzieci z miejscowych polskich rodzin.

W związku z tym, że decyzja Senatu gdańskiego o zezwoleniu na otwarcie szkoły opóźniała się, zo-

W czasie kampanii wrześniowej.
Fot. Ze zbiorów Szkoły Podstawowej
w Trąbkach Wielkich

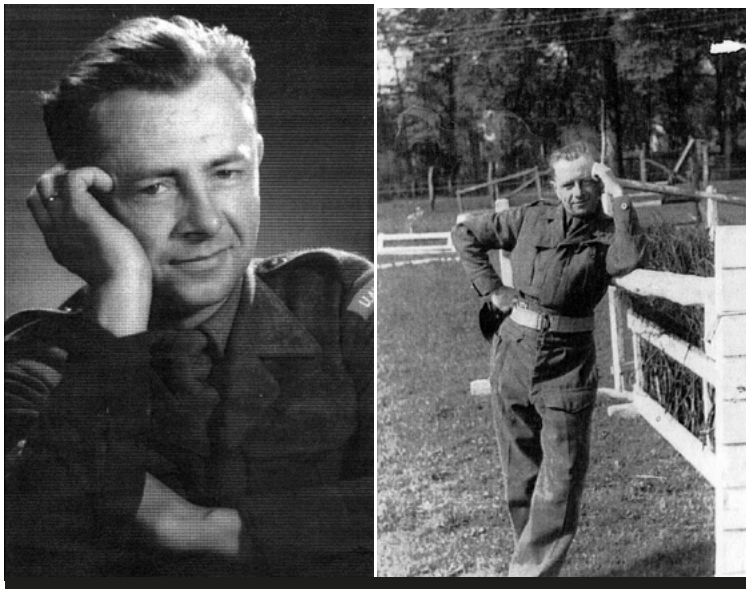

Zdjęcia z okresu pracy w Niemczech po zakończeniu wojny.
Fot. Ze zbiorów Szkoły Podstawowej w Trąbkach Wielkich

stał tymczasowo zatrudniony w referacie organizacji szkolnictwa i propagandy Macierzy Szkolnej, który prowadził między innymi kursy dokształcające dla Polaków. Jeden z nich pod kierownictwem Kurka odbywał się w poczekalni stacji kolejowej Straszyn-Prędzieszyn i Kolbudy. Niestety, do wybuchu wojny mieszkańcy Łąkiego nie doczekali się otwarcia polskiej szkoły. W tej sytuacji Zygmunt Kurek został zatrudniony przez władze Macierzy Szkolnej w charakterze kierownika polskiej bursy szkolnej we Wrzeszczu i tymczasowo jako kierownik polskiej Szkoły Podstawowej w Nowym Porcie.

17 maja 1937 roku po feriach zielonoświątkowych został przeniesiony na stanowisko nauczyciela i kierownika powstałej trzy lata wcześniej jednoklasowej polskiej szkoły w Trąbkach Wielkich. Objął je po Pawle Damracie, który zapadł na chorobę niepozwalającą mu na dalszą pracę w oświacie. Prócz tego Kurek prowadził też zajęcia w szkole w Ełganowie (uczył języka niemieckiego).

W czasie swej trzyletniej pracy w Trąbkach Wielkich Zygmunt prowadził aktywną działalność kulturalno-oświatową, działał w harcerstwie, organizował kursy haftu i szycia, kierował chórem i amatorskim zespołem teatralnym, a przede wszystkim angażował się w nauczanie polskich dzieci oraz krzewienie czytelnictwa i kultury polskiej, za co dwukrotnie był aresztowany i sądzony oraz karany grzywnami.

W kampanii wrześniowej walczył w stopniu podporucznika rezerwy jako dowódca plutonu karabinów maszynowych w Batalionie Obrony Narodowej w bitwie nad Bzurą. Od 19 września 1939 roku do końca wojny był więziony w obozie jenieckim X C w Lubece. Po zakończeniu wojny pracował w stadninie koni polskich w Grabau w Niemczech, Polskim Czerwonym Krzyżu (poszukiwanie dzieci polskich w strefie amerykańskiej) i od 8 listopada 1945 roku do 1 listopada 1946 roku pełnił funkcję kierownika szkoły.

W 1947 roku powrócił do Inowrocławia. W latach 1953–1972 pracował jako podinspektor szkolny w powiecie inowrocławskim. Wspólnie z Towarzystwem Wiedzy Powszechnej utworzył 50 uniwersytetów powszechnych, organizował licea dla pracujących, szkolnictwo rolnicze oraz kursy językowe. Był też aktywnym działaczem i zasłużonym dla ziemi kujawskiej regionalistą, założycielem i do 1986 roku wiceprezesem Kujawsko-Pomorskiego Towarzystwa Kulturalnego. Od 1963 roku stał na czele Amatorskiego Klubu Filmowego „Piast", a także dokumentował kujawski folklor oraz popularyzował historię lokalną poprzez liczne prelekcje i spotkania z młodzieżą.

Zmarł 4 grudnia 1989 roku w Inowrocławiu. Za swoją działalność pedagogiczną, wychowawczą i kulturalno-oświatową został odznaczony między innymi: Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Restituta, Medalem Komisji Edukacji Narodowej, tytułem Zasłużonego Działacza Kultury oraz pośmiertnie Medalem Rodła.

Dariusz Dolatowski

POLSKI CZERWONY KRYŻ
Delegatura na Zone Amerykańska
POLISH RED CROSS
Delegation for U. S. Zone

Heidelberg
[illegible] 11.XII. [illegible] 6.
[illegible]
UNRRA H.Q's 3d US.Army HQ's
Block 6. Room 69.
Ext. 292.

ZASWIADCZENIE!

Stwierdzam, ze ppor.KUREK Zygmunt ur.21.Marca 1911r.w TRIEBSEES (Niemcy) jest pracownikiem Polskiego Czerwonego Krzyza i jest zatrudniony w Dziale Poszukiwan Dzieci Polskich w Strefie Amerykanskiej.

Delegatura na Zone Amerykańskiej
Delegation for U. S. Zone
B. Wiszniowski - Major

Lekcja historii w szkole w Trąbkach Wielkich

ANNA BURDÓWNA

IN MEMORIAM W 110. ROCZNICĘ URODZIN

Anna Burda (Burdówna) – nauczycielka i harcerka z Szymankowa i Ełganowa w czasach Wolnego Miasta Gdańska, więźniarka obozu Ravensbrück i Honorowa Obywatelka Gminy Trąbki Wielkie – przyszła na świat 5 lipca 1911 roku w Łodzi przy ulicy Rokicińskiej. Była najstarsza z pięciorga rodzeństwa. Ojciec Karol był felczerem w fabryce, a matka Marianna zajmowała się gospodarstwem domowym i dziećmi. Gdy wybuchła pierwsza wojna światowa, ojciec poszedł na front, a rodzina kilkakrotnie się przeprowadzała. Po zakończeniu wojny ojciec wstąpił do policji, skąd wkrótce go zwolniono ze względu na stan zdrowia.

1 września 1923 roku Anna Burdówna wstąpiła do Chorągwi Łódzkiej Związku Harcerstwa Polskiego, w której 19 kwietnia 1925 roku złożyła przyrzeczenie. Pełniła różne funkcje dowódcze i instruktorskie. Uczyła się równocześnie w Państwowym Gimnazjum im. Sczanieckiej w Łodzi.

Po maturze kontynuowała edukację w seminarium nauczycielskim, a po jego ukończeniu została zatrudniona jako nauczycielka w Konstantynowie koło Łodzi. Miała też propozycję podjęcia studiów w Warszawie, którą odrzuciła, gdyż była zmuszona do szybkiego podjęcia pracy i pomagania rodzinie. Ojciec chorował na serce, a matka imała się tylko prac dorywczych.

W Konstantynowie Anna Burdówna pracowała kilka lat. Tu też założyła drużynę harcerską i ukończyła szkołę instruktorską, dzięki czemu otrzymała stopień podharcmistrza i mogła uczestniczyć w organizowaniu letnich obozów harcerskich dla dzieci w Polsce i Belgii.

W latach 1935–1938 była instruktorką Wydziału Zagranicznego Komendy Łódzkiej Chorągwi Harcerek, a w latach 1937–1938 pełniła obowiązki komendantki hufca na powiat łódzki.

W 1938 roku dostała z Komendy Głównej ZHP w Warszawie propozycję kolejnego wyjazdu na obóz harcerski do Ostendy w Belgii, ale anulowano ją i zaoferowano wyjazd do Wolnego Miasta Gdańska, gdzie potrzebowano nauczycieli instruktorów harcerskich. Propozycję przyjęła i została urlopowana na rok ze swej szkoły w Konstantynowie.

Pierwszą jej placówką na terenie Wolnego Miasta Gdańska była dwuklasowa szkoła Macierzy Szkolnej w Szymankowie. Dojeżdżała do niej z miejscowości położonej tuż przy granicy polsko-gdańskiej, zamieszkała w domu rodziców swej koleżanki z pracy. Niestety, coraz bardziej szwankowało jej zdrowie i planowała zrezygnować z posady. W związku z tym napisała podanie do kierownika Macierzy Szkolnej. W kwietniu 1939 roku została przeniesiona do podobnej szkoły w Ełganowie, w której była też kierowniczką. Poprzednik Jan Błaszk został przeniesiony na jej miejsce.

Jako harcerka w Łodzi, około 1925 roku

Jako nauczycielka, 1937 rok

W domu, rok 2009

Bliskimi współpracowniczkami Anny były miejscowa ochroniarka Maria Łaskawiec i ochroniarka z Trąbek Wielkich Kunegunda Pawłowska. Prócz zajęć szkolnych w Ełganowie, prowadziła też dwa razy w tygodniu lekcje historii, języka polskiego i religii w Trąbkach Wielkich. Natomiast do ełganowskiej szkoły przyjeżdżał nauczyciel i kierownik szkoły w Trąbkach Wielkich, który uczył języka niemieckiego.

1 września 1939 roku wybuchła II wojna światowa. Anna Burdówna wraz z wieloma mieszkańcami Ełganowa i okolicy została aresztowana i przewieziona do aresztu w Pruszczu, gdzie poddano ją przesłuchaniom. Stąd została przewieziona do więzienia w Gdańsku, a następnie na kilka tygodni do prac rolnych w majątku w Wyszecinie. Po zakończeniu prac została odtransportowana z powrotem do więzienia w Gdańsku.

10 kwietnia 1940 roku Anna Burdówna została przewieziona do obozu koncentracyjnego Ravensbrück, w którym otrzymała numer 3048 i została zatrudniona w kuchni i kantynie. Po pewnym czasie do obozu przybyła instruktorka harcerstwa, która tworzyła obozowe samopomocowe drużyny harcerskie. W 1941 roku dołączyła do niej i Anna Burdówna, która należała do zastępu kuchennego. Razem z innymi harcerkami udało się im stworzyć drużynę nazwaną Mury. Anna była funkcyjną w zastępie Cegły.

30 kwietnia 1945 roku o godzinie 12.00 obóz koncentracyjny Ravensbrück wyzwoliły oddziały radzieckie. W obozie po ewakuacji pozostało około dwóch tysięcy chorych kobiet i około pięciuset mężczyzn, nad którymi do chwili przybycia Czerwonego Krzyża opiekę roztoczyła między innymi Anna Burdówna. Za ten samarytański czyn i postawę w czasie pobytu w obozie została nazwana Aniołem z Ravensbrück. Wzięła udział w uroczystościach upamiętniających w Ravensbrück we wrześniu 1959 roku.

7 lipca 1945 roku Anna Burdówna wraz z kilkoma chorymi dawnymi więźniarkami powróciła do Łodzi, gdzie pomagała w Czerwonym Krzyżu. Po pewnym czasie została zatrudniona jako nauczycielka w żeńskiej szkole zawodowej, w której stworzyła bibliotekę. Wstąpiła też do Związku Więźniów Politycznych, a w 1946 roku mianowano ją harcmistrzynią. W łódzkich szkołach pracowała jako nauczycielka języka polskiego i geografii do emerytury w 1976 roku. Nie zapomniała też o harcerstwie. Za zasługi została odznaczona między innymi Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski. 10 listopada 2005 roku otrzymała tytuł Honorowego Obywatela Gminy Trąbki Wielkie, a w 2011 roku została patronką 92. Łódzkiej Drużyny Harcerskiej „Imago". Zmarła 1 listopada 2010 roku.

Za udostępnienie materiałów składam serdeczne podziękowanie panu Janowi Trofimowiczowi, który wraz z matką Zofią, wieloletnią dyrektorką szkoły w Ełganowie (1968–1999) i przyjaciółką Anny Burdówny, dbał o utrwalanie pamięci o tej wybitnej nauczycielce.

Dariusz Dolatowski

Ochroniarka Maria Łaskawcówna i nauczycielka Anna Burdówna przed szkołą i ochronką polską w Ełganowie

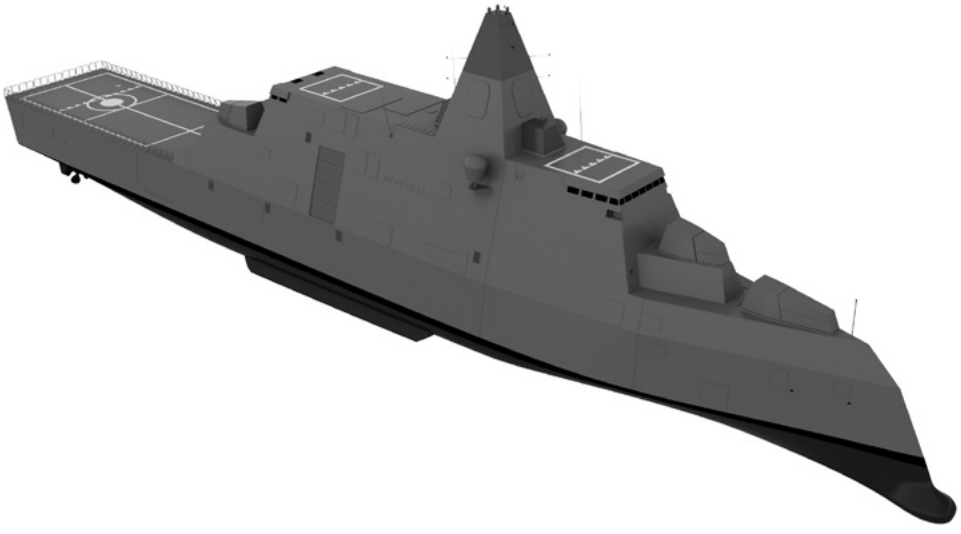

Wizualizacja fregaty zaprojektowanej przez gdańskie biuro Remontowa Marine Design & Consulting

FREGATA WIELOZADANIOWA Z GDAŃSKA

Na początku maja br. należące do skarbu państwa Polska Grupa Zbrojeniowa SA oraz PGZ Stocznia Wojenna sp. z o.o. zawarły porozumienie ustanawiające konsorcjum, którego głównym zadaniem będzie pozyskanie dla Marynarki Wojennej RP fregat pod kryptonimem Miecznik. Pierwszym polskim partnerem, który dołączył już do konsorcjum, jest prywatna stocznia Remontowa Shipbuilding SA z grupy kapitałowej Remontowa Holding SA, stocznia o największym doświadczeniu w budowie nowoczesnych jednostek wojennych.

O nowoczesnych fregatach czy też korwetach dla Marynarki Wojennej RP mówi się jednak od dawna, a niezależnie od decyzji na szczeblach rządowych powstają konkretne koncepcje jednostek dedykowanych naszej marynarce.

Na odbywających się w Kielcach we wrześniu 2020 roku targach sprzętu i techniki wojskowej MSPO 2020 biuro projektowe Remontowa Marine Design & Consulting z grupy kapitałowej Remontowa Holding SA zaprezentowało koncepcję nowoczesnej fregaty wielozadaniowej. Autorski projekt polskich inżynierów z Gdańska wzbudził duże zainteresowanie uczestników kieleckich targów i choć autorzy tego projektu kierowali się głównie potrzebami polskiej Marynarki Wojennej, to wywołał on zaciekawienie również gości z zagranicy.

W Polsce od wielu lat krążą w różnej formie projekty pod kryptonimami Miecznik oraz Czapla. Od lat na najwyższych szczeblach decyzyjności ściera się również kilka wizji dotyczących wyglądu naszej Marynarki Wojennej. Z jednej strony słychać głosy, że Polsce potrzebna jest nowoczesna korweta, z drugiej mowa jest o większych jednostkach w typie fregaty. Koncepcja wielofunkcyjnej fregaty – która jest niewiele większa od dużej korwety, lepiej uzbrojona, przez co sprawdzi się nie tylko w bezpośrednim zabezpieczaniu naszej strefy ekonomicznej na Morzu Bałtyckim, ale również będzie w stanie skutecznie realizować powierzone jej cele na Morzu Północnym i na Morzu Śródziemnym, np. w ramach misji NATO – wydaje się dobrym rozwiązaniem, jeśli wziąć pod uwagę rozwój flot morskich na całym świecie, a szczególnie w basenie Morza Bałtyckiego i Północnego.

Według zaprezentowanej na targach MSPO koncepcji fregata ma być jednostką o wyporności maksymalnej około 3800 ton i kadłubie o długości całkowitej około 120,3 metra. Prędkość maksymalna została określona na około 26 węzłów, a zasięg na 7000 mil morskich. Uzbrojenie, jak na jednostkę tego typu, jest dość pokaźne. Projektanci przewidzieli w części dziobowej uzbrojenie artyleryjskie w postaci armat kalibru 76 mm do zwalczania celów z bliższej odległości oraz trzech działek kalibru 35 mm do obrony przeciwlotniczej i zwalczania mniejszych celów, szybko poruszających się po wodzie. Dodatkowo zaplanowano dwie wyrzutnie torped kalibru 324 mm, sześć

stanowisk dla wielkokalibrowych karabinów maszynowych 12,7 mm, pionowe wyrzutnie pocisków przeciwlotniczych oraz dwie (czterokontenerowe) wyrzutnie pocisków przeciwokrętowych. Jak podkreślają inżynierowie z RMDC, projekt jest przede wszystkim wyjściem naprzeciw oczekiwaniom polskiej Marynarki Wojennej.

Kształt zaprezentowanej w Kielcach fregaty jest dość futurystyczny, nie jest to jednak fanaberia, a poparta szczegółowymi obliczeniami i analizami konstrukcja. Okręt został zaprojektowany w technologii niskiej wykrywalności radarowej potocznie zwanej technologią Stealth. Sam kształt kadłuba, choć jest autorską propozycją RMDC, nie jest niczym nowym – mowa tu głównie o pochylonej do tyłu dziobnicy. Takie rozwiązanie ma wiele plusów. Na Morzu Bałtyckim czy na Morzu Północnym taka konstrukcja będzie dawała lepsze właściwości morskie. Przede wszystkim zapewni dużo mniej drgań wywołanych uderzaniem kadłuba o falę. Według analiz i kalkulacji fregata zaprojektowana w Gdańsku zachowuje się na fali lepiej w porównaniu z jednostkami z konwencjonalnym dziobem z nawisem (tak na krótkiej fali występującej na Bałtyku, jak i na dłuższych falach występujących na morzach Północnym i Śródziemnym). To ukształtowanie pozwala także na umiejscowienie sonaru w gruszce dziobowej, wysuniętej daleko w kierunku dziobu, przez co zostają wykluczone zakłócenia wywołane przez sąsiedztwo innych urządzeń. Wprawdzie jednostka z tak ukształtowanym dziobem, poruszając się w złych warunkach, będzie przyjmować falę na pokłady dziobowe, ale obsługa dział nie potrzebuje w warunkach morskich wychodzić na pokład otwarty, ponieważ artyleria jest sterowana i obsługiwana z bojowego centrum kontroli jednostki. Zabudowany maszt radarowy pozwala na ukrycie wyposażenia specjalnego, a także na zachowanie ciągłości kształtu.

Projekt przewiduje budowę kadłuba w klasie lodowej L1, co zapewni żeglugę w drobno pokruszonym lodzie poza strefami podbiegunowymi o stałym zlodzeniu. Klasyczny układ napędowy – wykorzystujący dwa pędniki o zmiennym skoku śruby, napędzane poprzez linię wałów z przekładniami przez dwa silniki spalinowe w tzw. układzie ojciec–syn o mocy 9,1 MW i 6 MW – ma zapewnić ekonomiczną pracę jednostki w zmiennym zakresie prędkości, tj. przy prędkości patrolowej, marszowej (serwisowej) oraz maksymalnej powyżej 26 węzłów. Taki dobór siłowni to kompromis pomiędzy maksymalną prędkością, która jest wykorzystywana w małej części życia jednostki (w warunkach bojowych, na manewrach i ćwiczeniach), a ekonomią użytkowania, zakupu i autonomicznością platformy.

Autonomiczność okrętu oszacowano na 30 dni, co oznacza, że okręt będzie w stanie operować przez ten okres bez tankowania i pobierania zapasów w morzu. Projektanci zadbali również o możliwość zaopatrzenia jednostki w morzu, przewidując użycie tzw. systemu RAS burtowego oraz RAS dla ładunków płynnych metodą kilwaterową i dziobową. Do przyjmowania ładunków w ramach pionowego transferu ze śmigłowca służy dodatkowo pokład otwarty na rufie oraz dwa mniejsze pokłady na pokładzie namiarowym. Rufowy pokład otwarty przeznaczony jest także na lądowisko dla jednostek załogowych i bezzałogowych o nośności do 11,5 tony.

Projektanci przewidują 100 osób załogi standardowej i 40 osób załogi specjalnej w różnej formie. To minimum, jeżeli chodzi o ciągłą obsługę jednostki. Zapewni to obsadzenie wszystkich stanowisk i rotację wacht.

Zdaniem projektantów z RMDC, jeżeli chodzi o platformę, granica pomiędzy małą fregatą a korwetą mocno się zaciera. Różnicę definiuje funkcja, do której oddelegowany zostanie okręt i jego uzbrojenie. Wraz z rozwojem techniki uzbrojenie jest modyfikowane, stąd warto zastosować większą platformę, która w przyszłości będzie w stanie unieść ciężar modyfikacji oraz dodatkowego wyposażenia, a także pozwoli na zastosowanie jednostki w wielu scenariuszach. Wszystko zależy od rodzaju zadań, jakie będzie miała do wykonania Marynarka Wojenna, oraz od realizacji sojuszniczych zobowiązań wynikających z naszej aktywności w NATO.

RMDC jako jedyne biuro projektowe w Polsce ma doświadczenie w projektowaniu i budowie konkretnych okrętów. Przykładem jest zbudowany przez stocznię Remontowa Shipbuilding SA ORP Kormoran, pierwszy z serii trzech nowoczesnych niszczycieli min, który w listopadzie 2017 roku trafił do 13. Dywizjonu Trałowców wchodzącego w skład 8. Flotylli Obrony Wybrzeża. To doświadczenie jest dzisiaj bogatsze o kolejne dwie jednostki: ORP Albatros i ORP Mewa oraz zrealizowany już kontrakt na budowę przez Remontowa Shipbuilding SA sześciu holowników dla Marynarki Wojennej RP.

Nie były to jednak pierwsze tego typu doświadczenia biura. RMDC może pochwalić się czynnym udziałem we wszelkiego rodzaju remontach i przebudowach floty Marynarki Wojennej RP, które odbywały się w Gdańskiej Stoczni Remontowej oraz Remontowa Shipbuilding Na długiej liście okrętów są m.in. ORP Kontradmirał Xawery Czernicki, ORP Heweliusz, ORP Kaszub czy ORP Hydrograf. A trzeba pamiętać o niemal pół tysiącu jednostek, które przez kilka dekad projektowane i budowane były w dawnej Stoczni Północnej (obecnie Remontowa Shipbuilding SA), skąd biuro projektowe RMDC się wywodzi.

Sławomir Lewandowski

Oliwskie dźwięki pokoju

Zapraszam dziś Państwa do Oliwy, miejsca znanego i lubianego zarówno przez mieszkańców Trójmiasta, jak i turystów. Od niedawna ta gdańska dzielnica poszczycić się może własnym hejnałem!

Warto zaplanować naszą wędrówkę w godzinach popołudniowych. Tylko wtedy będziemy mieli okazję usłyszeć oliwski hejnał, który rozbrzmiewa tutaj codziennie od 3 maja 2021 roku.

Godzina 16.60…

Muzyka niesie się nad Oliwą o godzinie 17.00, czyli... 16.60 na cześć roku 1660, kiedy to podpisany został słynny pokój oliwski kończący wielką wojnę, zwaną potopem szwedzkim. To wydarzenie rozsławia nazwę Oliwy po dziś.

– Historia ludzkości to historia wojen, a my chcemy nawiązać do pokoju. Chcemy, by był to symbol i przyczynek do refleksji, by w dzisiejszym świecie jednoczyć się, a nie tylko spierać – mówi Danuta Poczman, prezes Stowarzyszenia Stara Oliwa, inicjatorka projektu powstania oliwskiego hejnału.

Muzykę skomponowała Jadwiga Możdżer, aktorka, reżyser, choreograf. Artystka w linii melodycznej zakodowała datę podpisania pokoju. Czołowy motyw utworu opiera się na skali 3,5,1,6,6. Melodię zagrała Monika Kaźmierczak na carillonie kościoła św. Katarzyny. Dzięki temu ten charakterystyczny dla Gdańska instrument można usłyszeć również w Oliwie.

Lecące fiołki

Do melodii hejnału powstał także tekst. W dni powszednie można usłyszeć krótką wersję, natomiast w weekendy i święta – dłuższą, którą można śpiewać. Słowa zostały zaczerpnięte z Sali Pokoju Oliwskiego, która znajduje się w oliwskim klasztorze. Według podań to tam złożono podpisy pod traktatem. Sto lat po tym wydarzeniu na ścianie pojawił się fresk z łacińską inskrypcją, która mówi: *Fiołki leczą, a nie kaleczą. Podobnie uczyniła Oliwa: stała się lekarstwem dla cierpiącej Ojczyzny. Łagodziła, a nie raniła. Nie kłuła, a namaściła oliwą. Wydawała owoce, a nie kwiaty smutku. Od fiołka, który był zraniony, pokój otrzymał ten olej, najsłodszy lek życia. W roku 1660, właśnie wtedy, gdy zajaśniał pokój.*

Po podpisaniu pokoju rozdzwoniły się dzwony i dlatego też autorka muzyki chciała, by wybrzmiała ona na carillonie.

Refektarz zimowy – Sala Pokoju Oliwskiego. Źródło: www.infogdansk.pl

Dom Zarazy

Muzyka odtwarzana jest z głośników zainstalowanych na Domu Zarazy. Jest to niepozorny obiekt, mieszczący się przy Starym Rynku Oliwskim 15. Niegdyś był to Dom Bramny, przez który w dawnych czasach wjeżdżało się na teren klasztoru cystersów. Choć przejście nadal jest, mało kto nadkłada drogi, idąc do katedry czy Parku Oliwskiego. Warto jednak uzmysłowić sobie, że była to główna brama wjazdowa, istniejąca zapewne już w XIV wieku. Na starych murach zachowały się dwa zegary słoneczne z XVIII stulecia.

Dzisiejsza nazwa nawiązuje do epidemii dżumy w 1709 roku. Wtedy to w budynku bramnym opiekowano się chorymi. Ponieważ nie było chętnych cystersów do tej ryzykownej posługi, opat zarządził losowanie. Codziennie rano sprawujący opiekę nad chorymi mnich miał rozpalić w piecu. W ten sposób unoszący się dym dawał znak, że cysters ciągle żyje... Dziewięciu zakonników nigdy nie powróciło w klasztorne mury, umarli, zarażeni dżumą. Od tego czasu mamy w Oliwie Dom Zarazy. W XIX wieku urzędował w nim sołtys Oliwy, był tu też areszt. W kolejnym stuleciu budynek wykorzystywano w celach mieszkalnych. Od 1997 roku służy Stowarzyszeniu Stara Oliwa.

Kto przybędzie do Oliwy w innej porze niż o 17.00, może odsłuchać hejnał na stronie www.staraoliwa.pl.

Marta Szagżdowicz

CIELĘCINA

NA KASZUBSKIM STOLE

Kiedyś na targowisku w Wejherowie ujrzałem kartkę z napisem „Cielęcielina". Wzbudziła moją sympatię. Zjadłem pyszny obiad i zostałem klientem Gerarda. Chcecie poznać przepisy na cielęcinę? Czytajcie kolejny felieton.

Wiosna to czas, w którym na świat przychodzi owoc miłości byka i krowy, czyli cielę. W praktyce oczywiście jest nieco inaczej. Mówimy bowiem o procesie, w którym od lat brakuje romantyzmu, a proces rozpłodu bydła jest ściśle zaplanowany zgodnie z rytmem roku i według łatwości opieki nad cielakami.

Do rozważań na temat cielęciny skłoniły mnie rozmowy z Wojtkiem Etmańskim, hodowcą krów, ale i miłośnikiem dań z cielęciny, który powiedział mi, że za młodu w rodzinnym domu w Borzestowskiej Hucie bardzo często jadał dania z cielęciny, której z racji utrzymywania stada krów nie brakowało.

Tak już jest, że najcenniejsze z tego, co może dać nam krowa, jest mleko, więc w okresie cielenia się mamy do czynienia z nieco brutalnym procesem selekcji buhajów, czyli młodych byczków. Przeżyją tylko najbardziej dorodne, które potencjalnie mogą okazać się doskonałymi reproduktorami. Reszta niestety trafi do rzeźni, która przygotuje z tych chłopaków kawałki arcysmacznego mięsa.

Cielęcina, czyli mięso z cielaka (z reguły płci męskiej), to mięso pochodzące ze sztuk, które nie przekroczyły ósmego miesiąca życia.

Mięso cieląt jest jednym z najzdrowszych mięs, charakteryzuje się dużą ilością białek i niewielką ilością tłuszczu (dla smakoszy może to mieć znaczenie), co wiąże się z tym, że nie wytworzyły się jeszcze międzymięśniowe warstwy tłuszczu. Cielęce mięso to najbogatsze źródło najlepiej przyswajalnych aminokwasów potrzebnych naszemu organizmowi. Wysoki poziom potasu, cynku i magnezu oraz witamin z grupy B wspomaga dobrą przemianę metaboliczną. Witamina PP (niacyna) poprawia metabolizm, a także buduje odporność układu pokarmowego i płuc na bakterie.

Mięso cielęce pomaga w walce z cholesterolem, a także sprawia, że skóra jest gładsza, ma mniej przebarwień, nie łuszczy się, a włosy później siwieją.

Cielęcina jest źródłem glutaminy, która działa odprężająco, i tauryny poprawiającej koncentrację. Najważniejsze jednak ma być działanie zawartego w mięsie kwasu linolowego (CLA), który ma działać przeciwrakowo, przeciwmiażdżycowo, proimmunologicznie.

O tym, że cielęcina występowała na stołach Kaszub i Pomorza, świadczyć może treść popularnego podręcznika kuchennego wydanego w 1937 roku przez oliwską fabrykę środków spożywczych. Pod hasłem „Cielęcina" czytamy:

Mięso z tuczonych cieląt jest zawsze delikatne i jasnego koloru przyczem bardziej czerwone jest zawsze suche. Na pieczeń wybiera się dyszek, na kotlety górkę. Mostek zazwyczaj piecze się nadziewany albo pokrajany w kawałki na potrawkę. Łopatkę używa się na pieczeń, na ragout lub gulasz. Móżdżek, ozorek i mleczka można piec, smażyć lub użyć na potrawkę. Cielęcina bez ko-

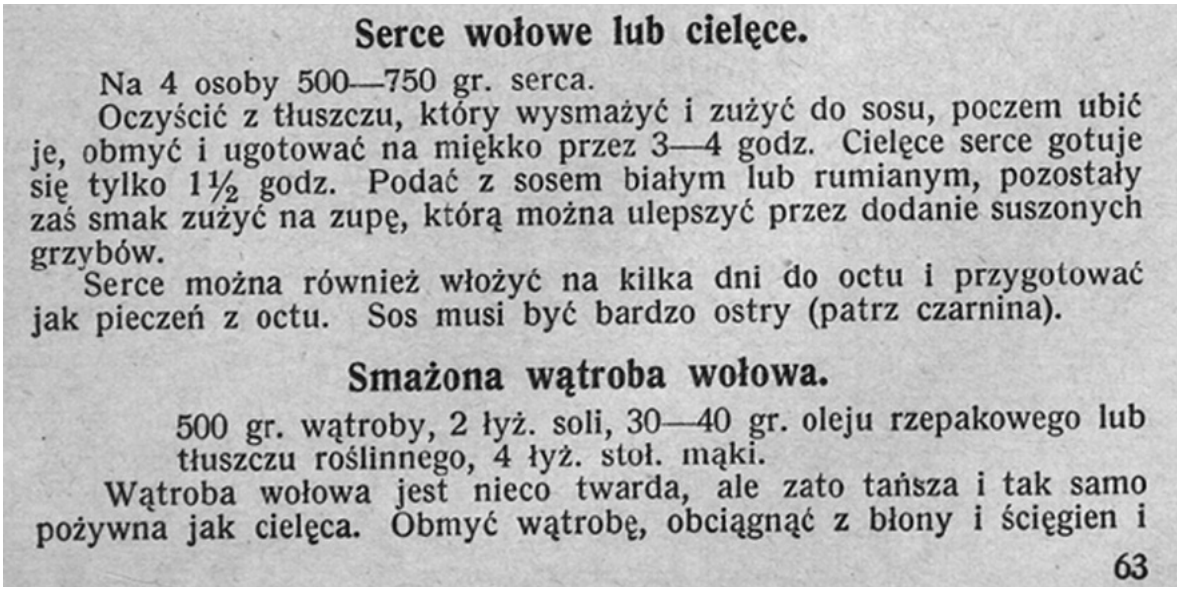

Serce wołowe lub cielęce.

Na 4 osoby 500—750 gr. serca.

Oczyścić z tłuszczu, który wysmażyć i zużyć do sosu, poczem ubić je, obmyć i ugotować na miękko przez 3—4 godz. Cielęce serce gotuje się tylko 1½ godz. Podać z sosem białym lub rumianym, pozostały zaś smak zużyć na zupę, którą można ulepszyć przez dodanie suszonych grzybów.

Serce można również włożyć na kilka dni do octu i przygotować jak pieczeń z octu. Sos musi być bardzo ostry (patrz czarnina).

Smażona wątroba wołowa.

500 gr. wątroby, 2 łyż. soli, 30—40 gr. oleju rzepakowego lub tłuszczu roślinnego, 4 łyż. stoł. mąki.

Wątroba wołowa jest nieco twarda, ale zato tańsza i tak samo pożywna jak cielęca. Obmyć wątrobę, obciągnąć z błony i ścięgien i

63

Certyfikat Nagrody

W konkursie
Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów
na najlepszą polską regionalną
potrawę lub danie

Perła 2019

dla
Kafebe coffe&bistro, Host
Mirosława Smilgin
za
Königsberger klopse,
czyli klopsy królewieckie

Za Kapitułę Krajową
Izabella Byszewska
Jan Zwoliński

Poznań, 29 września 2019 r.

rzeni jest chętnie widzianą potrawą w kuchni dla chorych.

W kuchni znaczenie mają wszystkie części cielęciny. Odpowiednio dobrane, zależnie od zasobności gospodarstwa domowego, cieszą do dziś podniebienia smakoszy, ale i kiedyś dawały biedniejszym szansę na wprowadzenie do diety białka z piątej ćwiartki, a dziś stanowią przedmiot zainteresowania foodersów.

Oparłszy się na starych zeszytach kulinarnych czy też książkach, które mogły być dostępne na Kaszubach i Pomorzu przed stu laty, uznać należy, iż z cielęciny robiono dania od zimnych, przez zupy, proste sznycle i klopsy podawane w karczmach miast i większych wsi, aż do eleganckich dań mięsnych, które gościły na stołach w pałacach północnych Kaszub. Nieobca była też osobom pozostającym na leczeniu.

Jednak od początku. Na małym talerzu ląduje więc ozór cielęcy w galarecie. Danie nie dla wszystkich, choć ci, którzy skusili się na to, co ktoś miał już w ustach, twierdzą, że to naprawdę dobry kawałek mięsa. Szczególnie gdy został starannie obrany z zewnętrznych błon.

Choć nóżki cielęce nie mają na sobie zbyt wiele mięsa, to jednak niektórzy próbowali z nich robić galaretę podobną do wieprzowego zylcu.

Lepiej zaś wychodziło z kiełbasami. W okresie wiosennym, gdy łatwiej było o cielęcinę, rzeźnicy często robili kiełbasy cielęce lub mieszane, wieprzowo-cielęce. Dla biednych były też kiełbasy płuckowe z dodatkiem lub całkowicie z płucek.

Na małym talerzyku podawano też przystawki ciepłe. Akceptowalna dla większości była wątróbka cielęca z patelni na krótko. Szybko smażona, spożywana z dodatkiem osobno zrobionego sosiku cebulowego. Czasami robiona w towarzystwie kwaśnego jabłka.

Trudniej było (i jest) zdecydować się na serca cielęce lub płucka, choć trzeba wyraźnie powiedzieć, że przed laty ci, którzy dostarczali do jatek najlepsze kawałki mięsa cielęcego, sami spożywali to, co nie znajdowało nabywców w mieście.

Równie trudno zdecydować się na móżdżek cielęcy przyrządzony na ciepło z jajkiem. Po kilkudziesięciu latach przerwy zjadłem to danie dwa lata temu i muszę powiedzieć, że to, co mi smakowało za dziecka, smakuje mi nadal.

Myślę, że niewielu ze współczesnych smakoszy zdecyduje się na cielęce cynaderki. Kiedyś wielokrotnie płukane nerki cielęce stanowiły podstawę dania będącego sztandarową pozycją menu restauracji. Dziś kojarzy się niezbyt higienicznie, więc nerki cielęce zjadają raczej zwierzęta w karmie.

Jest jeszcze coś szczególnego: stosunkowo rzadko spotykane w handlu mleczko cielęce, czyli kawałek niezwykle miękkiego mięsa znajdującego się w okolicy karku. Mleczko cielęce przyrządzane jest tak jak mózg, po uprzednim ugotowaniu.

Kolejny talerz przeznaczony jest na zupy. Posiłkując się niezawodnym zeszytem Anny Kaskuli z domu Kreft ze Starzyna, która uczyła się na gospodynię przy siostrach w Wejherowie, zwrócę uwagę na omijane obecnie, choć kiedyś spożywane chętnie, danie z móżdżku, jakim była zupa z móżdżku z klopsikami. Wykonana na rosole gotowanym na cielęcych kostkach, zagęszczona roztartym móżdżkiem, bułeczką i odrobiną mąki, a także jajkami, była dość pożywna, by zaspokoić potrzeby energetyczne osób wykonujących ciężką pracę, ale również na tyle ekstrawagancka, by znaleźć się na stołach osób światowych, które odnosiły danie do kuchni francuskiej czy niemieckiej.

Oprócz zupy z móżdżku, mamy do czynienia z wymienionym w przepisie rosołem na cielęcych kostkach, a także z flaczkami cielęcymi z części jelit, a konkretnie z przedżołąd-

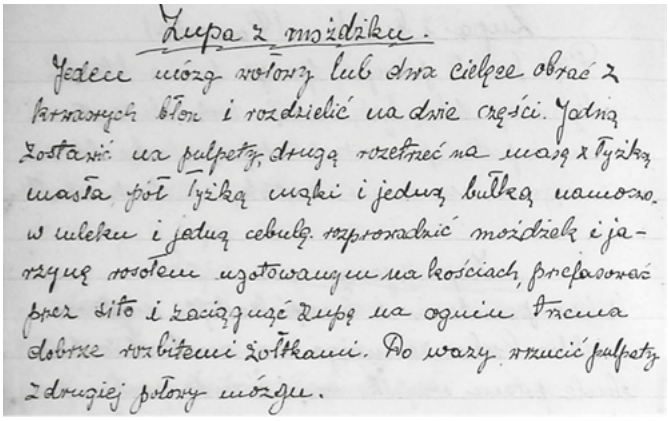
Zupa z móżdżku.

Jeden mózg wołowy lub dwa cielęce obrać z krwawych błon i rozdzielić na dwie części. Jedną zostawić na pulpety, drugą rozetrzeć na masę z łyżką masła pół łyżką mąki i jedną bułką namoczoną w mleku i jedną cebulę. Wprowadzić móżdżek i jarzynę rosołem ugotowanym na kościach, przecedzić przez sito i zaciągnąć zupę na ogniu trzema dobrze rozbitemi żółtkami. Do wazy wrzucić pulpety z drugiej połowy mózgu.

ków, których nie użyto do nadziewania kiełbas. Flaki cielęce to najbardziej oczywisty sposób na proste i sycące danie jednogarnkowe. Flaki gotowane są na rosole i podawane zaciągnięte mąką lub rosołowe, zależnie od miejsca, a często i pory roku. Te charakterystyczne dla Kaszub powinny być podane z imbirem. Mówi o tym nawet treść pastorałki, w której Kaszubi opisują, co daliby do jedzenia Jezusowi narodzonemu na Kaszubach.

Wśród zup warto wymienić też zapomnianą już potrawkę z główki cielęcej.

Główne danie to dopiero pole do popisu. Nie dość, że możemy mówić o zrobieniu niesamowicie miękkiej, maślanej wręcz pieczeni cielęcej, jakże przyjaźniejszej zębom niż szmurówki, sztufady wołowe, to jeszcze pojawiają się różnej maści klopsy i kotlety.

Dla ułatwienia rozpocznijmy od dania, o którym kiedyś już wspominałem, a mianowicie od klopsów królewieckich. Na obszarze obowiązywania pruskiej kultury kulinarnej, której Kaszuby i Pomorze były „udziałowcami" przez dziesiątki lat, stanowiły one archetyp klopsów. Prawidłowo, zgodnie ze starymi przepisami, powinny być wykonane z cielęciny. Choć – jak nazwa wskazuje – klopsy te nie były produktem pochodzącym z Kaszub, to jednak jeszcze w latach schyłkowego socjalizmu były ekskluzywnym daniem podawanym w eleganckich hotelach Gdańska i okolic.

To proste danie, bo cóż trudnego w wykulaniu klopsów z mięsa cielęcego z dodatkiem sardeli i włożeniu ich do lekko zakwaszonego sosu, w zależności od upodobań kaparowego, co było bardziej klasyczne, lub koperkowego, co było pewnym uproszczeniem. Podawane ze starannie ugotowanymi kartoflami i buraczkami z zalewy.

Choć klopsy występują w różnej formie w wielu restauracjach regionu, to do rangi najlepszego polskiego dania lub potrawy podniosła je niewielka gdańska restauracja Kafëbë. Za swój produkt uzyskała nagrodę Perła 2019 w konkursie Nasze Kulinarne Dziedzictwo – Smaki Regionów.

Z racji pandemii jest to najdłużej utrzymująca się palma pierwszeństwa w tym konkursie.

Klasycznym przykładem pieczeni cielęcej może być dyszek po hambursku. Dania z kuchni hanzeatyckiej wrosły w krajobraz kulinarny Gdańska, a za jego pośrednictwem – kaszubskich okolic. Może nie wszyscy pamiętają nazwę „dyszek", ale tak nazywano onegdaj pośladek cielęcy, a właściwie tylną nogę cielaka.

Co ciekawe, mimo że mięso cielęce jest znacznie bardziej soczyste niż wołowina, wedle przepisów przedwojennych mięso obrane z błon szpikuje się słoniną, a następnie podsmaża na maśle. Zrumienione mięso podlewane jest wodą i duszone pod przykryciem przez trzy czwarte godziny z częstym podlewaniem pieczeni. W końcowej fazie przygotowania dania dodaje się śmietanę, w której rozprowadzono kartoflankę, i zaprawia sos papryką. Miłośnicy światowej kuchni mogą znać to lub podobne danie pod nazwą *fricandeau*.

Liczne w końcu XIX i początku XX wieku karczmy, zajazdy i gospody oferowały gościom przejezdnym i miejscowym posiłki oczywiste, proste i pożywne. Wśród nich były cielęce sznycle na wzór sznycli z Berlina. Wybite cieniutko, usmażone w smakowitej panierce, podawane z chlebem lub kartoflami i kapustą na krótko, a także piwem z browaru, który nie znajdował się gdzieś daleko, a na zapleczu karczmy.

Jednym z najważniejszych dań z cielęciny były zrazy czy – jak często mówiono na Kaszubach – rolady. Podawane na różny sposób. A to nadziewane zaledwie słoniną lub boczkiem i kawałkiem ogórka kiszonego lub marchewki doskonale komponującej się z intensywnym smakiem cielęciny, jak to powiedział mi Sławomir Miotk, szef kuchni doskonale rozpoznawany z kultywowania lokalnych przepisów, a to zrobione na bogato – jak wskazują niektóre przepisy: nadziewane mielonym mięsem z dodatkiem sardeli, kaparów i pietruszki.

Zrazy cielęce zapisano w wydawnictwie wspomnianym wcześniej również w wersji w galarecie.

Cały świat zna ragout, gulasze. My znamy frykasy. Jedną z wersji tego dania, podawaną przed wojną na terenie Kaszub, było *fricassée* z cielęciny. Choć bez agrestu czy rodzynek, to jednak cielęcina znajdowała swoje miejsce w białym sosie zaprawianym żółtkami. Podobnie wykonywano potrawkę z cielęciny.

Jedzmy cielęcinę. Nie przejmujmy się tym, że kosztuje dziś około dwudziestu razy więcej niż przed wojną. To zdrowe i niezwykle smaczne mięso.

Rafał Nowakowski

Namawiam do przesyłania pytań i sugerowania kolejnych tematów. Skorzystaj z kontaktu na portalu społecznościowym Facebook w grupie Jedzenie na Kaszubach lub napisz na adres poczta@jedzenienakaszubach.pl.

POMORSKIE LOSY – W 25. ROCZNICĘ ŚMIERCI TADEUSZA WACŁAWA GRABOWSKIEGO RODEM Z CHEŁMŻY, MOJEGO OJCA

Część III

Wypalony budynek Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Gdańsku, grudzień 1970 r.

Praca w Klinice Chirurgicznej AMG (1958–1962)

Wieloletnie marzenie mojego ojca spełniło się. 1 lipca 1958 r. został wreszcie naukowo-dydaktycznym pracownikiem Kliniki Chirurgicznej w swojej macierzystej uczelni. Warunki pracy w Gdańsku różniły się diametralnie od tych, w jakich przychodziło mu dotychczas pracować w Koszalinie i Nysie. Liczna, kilkudziesięcioosobowa obsada lekarska sprawiała, że do każdej operacji oprócz operatora rozpisywano dwu-, trzyosobową asystę, a początkujący lekarze nie mogli liczyć na szybkie dopuszczenie do wykonania poważniejszych operacji. Zakres wykonywanych zabiegów był bardzo szeroki, obejmował: całą chirurgię urazową, chirurgię jamy brzusznej, chirurgię plastyczną, a częściowo także ortopedię. Wszystkich obowiązywały ściśle określone zasady postępowania operacyjnego. Klinika pełniła ostre dyżury całodobowe, przyjmowała pacjentów nie tylko z Gdańska, ale także z innych województw, prowadziła szkolenie lekarzy specjalistów i studentów medycyny IV i V roku. Jej lekarze konsultowali inne kliniki i oddziały AM. Ponieważ lekarzy anestezjologów wtedy jeszcze nie było, chorych do zabiegu usypiali zazwyczaj młodsi koledzy.

Prof. Kania, przybyły do Gdańska z Krakowa, wszechstronnie wyszkolony chirurg [13], był bardzo wymagający w odniesieniu do swoich współpracowników. Zyskanie jego uznania było rzeczą niezmiernie trudną. Ojcu udało się to stosunkowo szybko. Profesor cenił jego pracowitość, dokładność w pracy i zdolności manualne. W 1959 r. profesor Kania powierzył ojcu prowadzenie ambulatorium klinicznego, gdzie dokonywana była odpowiedzialna wstępna kwalifikacja chorych do przyjęcia i leczenia operacyjnego. Innym obowiązkiem zleconym ojcu było prowadzenie i regularne uzupełnianie periodykami naukowej biblioteczki klinicznej. Wszyscy asystenci byli zobligowani do prowadzenia pracy naukowej, wygłaszania referatów i publikacji artykułów naukowych.

Praca w klinice była bardzo wyczerpująca fizycznie i psychicznie. Po mianowaniu ojca starszym asystentem, profesor obarczał ojca stale nowymi obowiązkami. Poza wykonywaniem dużych zabiegów operacyjnych, prowadzeniem ambulatorium klinicznego i ćwiczeń ze studentami, pełnieniem ostrych dyżurów nocnych, organizowaniem zebrań klinicznych itd., od 1 stycznia 1961 r. został ojciec dodatkowo obarczony obowiązkiem kontroli i końcowego uzupełniania wszystkich historii chorób, które następnie wędrowały do archiwum. Było to bardzo czasochłonne zajęcie. Na domiar wszystkiego, w dowód szczególnego zaufania i sympatii, prof. Kania mianował ojca swoim asystentem wykładowym. Wiązało się to z obowiązkiem przygotowania do demonstracji i transportem wybranych chorych na salę wykładową, obsługą rzutnika diapozytywów w trakcie wykładu, zapewnieniem odpowiedniej ilości rękawiczek i wazeliny do badania chorych. Musiał także ojciec wygłaszać wprowadzenie do wykładu profesora wraz z podaniem informacji odnośnie do przebiegu choroby prezentowanych chorych. Do tego dochodziła konieczność regularnego przygotowywania referatów na posiedzenia kliniczne i konferencje towarzystw naukowych.

Z biegiem czasu atmosfera w klinice zaczęła się wyraźnie pogarszać. Pojawiły się problemy związane m.in. z grubiańskim zachowaniem i panoszeniem się jednego z adiunktów, dra W., jedynego wówczas członka PZPR w zespole prof. Kani. Na domiar złego, prof. Kania zaczął mocno niedomagać. Pojawiły się u niego objawy postępującej marskości wątroby po przebytym wszczepiennym zapaleniu wirusowym wątroby (1957 r.) wraz z rozwojem kilku groźnych powikłań. Pomimo operacji wykonanej w jednym z londyńskich szpitali, profesor powrócił do kraju w stanie zaawansowanej kacheksji i był bardzo osłabiony. Pomimo to próbował nadal kierować kliniką, co powodowało liczne problemy [13]. Olbrzymie zawodowe obciążenia, choroba profesora Kani i konflikty w klinice mocno rzutowały na nasze życie rodzinne, na które stale brakowało ojcu czasu. Po nagłej śmierci na zawał serca jednego z asystentów kliniki, rówieśnika i przyjaciela ojca, postanowił on wziąć rozbrat z kliniczną chirurgią, przynajmniej na pewien czas. 28 lutego 1962 r. złożył rezygnację z pracy w klinice. Prof. Henryk Kania zmarł w 1965 r., w 60. roku życia. Jego następcą został doc. dr Wiktor Taubenflieger [14].

Praca w klinice była bardzo wyczerpująca fizycznie i psychicznie.

Rejs statkiem do Japonii i praca w Wojewódzkiej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej w Gdańsku (1962–1964)

W międzyczasie otrzymał ojciec dwie propozycje pracy. Jedna dotyczyła zatrudnienia w Wojewódzkiej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej (WSSE) w Gdańsku, druga pochodziła z Polskich Linii Oceanicznych (PLO) i dotyczyła rejsu statkiem na Daleki Wschód w charakterze lekarza okrętowego. Skorzystał z obu ofert, ale w odwrotnej kolejności. 24 marca 1962 r. wypłynął na morze na pokładzie motorowca M/S Djakarta, dużego, nowoczesnego, w pełni klimatyzowanego statku handlowego, kursującego na linii Gdynia–Japonia, który posiadał dodatkowo 10-12 miejsc pasażerskich. Obszerny i ciekawy opis tej podróży, spisany przez ojca, znajduje się w moim posiadaniu, ale jego cytowanie znacznie przekroczyłoby ramy niniejszej publikacji.

Po powrocie 17 września 1962 r. rozpoczął ojciec pracę w WSSE, w Dziale Higieny Komunalnej, w charakterze starszego inspektora. Korzystając z przychylnej atmosfery, postanowił kontynuować rozpoczętą jeszcze w Morskim Urzędzie Zdrowia specjalizację z zakresu epidemiologii i higieny ogólnej. W ramach specjalizacji przygotował ojciec w 1963 r. referat, a potem obszerną publikację zatytułowaną *Sposoby unieszkodliwiania nieczystości płynnych w zakładach lecznictwa zamkniętego i ocena obecnego stanu oczyszczania ścieków w tych zakładach w województwie gdańskim*. Wywołała ona duże zainteresowanie w gronie fachowców i spowodowała poprawę sytuacji w kilkunastu szpitalach.

Inne epidemiologiczne badania mojego ojca wykazały, że obecność Sanatorium Przeciwgruźliczego dla Młodzieży w Dzierżążnie koło Kartuz wyraźnie wpływa na zwiększoną zachorowalność ludności i bydła na gruźlicę na tym terenie. Sanatorium potem zamknięto. Na jego miejsce utworzono Rehabilitacyjny Szpital Ortopedyczny.

Latem 1963 r. wyznaczono ojcu termin egzaminu specjalistycznego z epidemiologii i higieny ogólnej na połowę września w Państwowym Zakładzie Higieny w Warszawie. Ponieważ nie czuł się jeszcze należycie przygotowany, zrezygnował z tego terminu. Egzamin ten zaliczył dopiero znacznie później, w kwietniu 1969 r.

W początkach listopada 1963 r. dyrekcja Przedsiębiorstwa Połowów Dalekomorskich i Usług Rybackich „Dalmor" w Gdyni zaproponowała ojcu odbycie kilkumiesięcznego rejsu w charakterze lekarza okrętowego na statku przetwórni, udającym się na łowiska na wody północno-zachodniego Atlantyku, u wybrzeży kanadyjskiej Nowej Fundlandii. Po uzyskaniu zgody dyrekcji WSSE na udzielenie mu na ten okres urlopu bezpłatnego, ojciec propozycję przyjął.

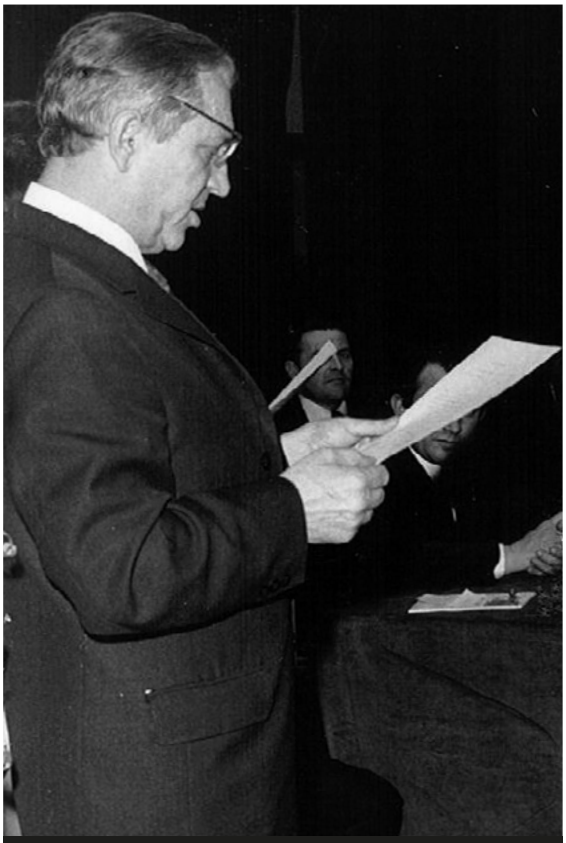

Tadeusz Grabowski w trakcie prowadzenia zebrania w ZOZ, Otwock, 1974 r.

Praca na statku rybackim, trawlerze przetwórni przedsiębiorstwa „Dalmor" (1963–1967)

W swój pierwszy rejs wyruszył ojciec 15 listopada 1963 r. na statku przedsiębiorstwa, także o nazwie Dalmor, zbudowanym w Stoczni Gdańskiej. Planowany rejs miał trwać ok. czterech miesięcy i po powrocie, 1 kwietnia 1964 r., miał ojciec stawić się ponownie do pracy w WSSE. Ponieważ zarobek był godziwy, a praca niezbyt absorbująca, ojciec przedłużył swoje zatrudnienie w „Dalmorze" o dalsze trzy lata. Statek, na który został zamustrowany, był pierwszym w Polsce, na którym wprowadzono pełne przetwórstwo – urządzenia do obróbki złowionych ryb, ich filetowania, a także produkcji tranu z wątróbek dorszowych i mączki rybnej – oraz technikę głębokiego mrożenia. Ojciec odbył do połowy 1967 r. w sumie dziewięć rejsów. Dwa pierwsze na statku m/t Dalmor, trzeci na m/t Jupiter, a pozostałe na m/t Andromeda dowodzonym przez kapitana ż.w. Bolesława Iwańskiego, znanego na Wybrzeżu byłego boksera. Na tym ostatnim statku, z inicjatywy mojego ojca, utworzono pływającą filię Technikum Rybołówstwa Morskiego w Gdyni, gdzie młodzi rybacy mogli, pracując zarobkowo, zaliczyć zarówno teoretycznie, jak i praktycznie program dwóch pierwszych lat technikum. Całej tej bardzo udanej akcji patronował kpt. Iwański, a ojciec pełnił funkcję kierownika naukowego kursów i wykładowcy przedmiotów humanistycznych. Zajęcie to sprawiało mu dużą satysfakcję, bo posiadał dużą wiedzę ogólną, a ponadto lubił nauczać. Większość jego uczniów z powodzeniem ukończyła naukę.

W końcu marca 1967 r. zakończył ojciec pracę w „Dalmorze" i, po wykorzystaniu kilku miesięcy zaległego urlopu wypoczynkowego, przeszedł do pracy w Miejskiej Stacji Pogotowia Ratunkowego w Gdańsku w charakterze starszego chirurga i kierownika zespołu reanimacyjnego.

Praca w Miejskiej Stacji Pogotowia Ratunkowego w Gdańsku i wypadki grudniowe (1967–1970)

Pracę rozpoczął 1 lipca 1967 r. W ramach pełnego etatu prowadził w pogotowiu poradnię chirurgiczną, a ponadto często pełnił dyżury popołudniowe i nocne. Usytuowanie stacji pogotowia przy alei Zwycięstwa, w najbardziej newralgicznym punkcie Gdańska, sprawiało, że przez całą dobę przybywali tam liczni pacjenci, zarówno miejscowi, jak i przebywający na Wybrzeżu czasowo. Stacja wyróżniała się wysokim poziomem świadczonych usług medycznych. Prowadząc specjalistyczne poradnie: chirurgiczną, internistyczną, ginekologiczną i pediatryczną, dysponowała też gabinetem stomatologicznym, laboratorium, aparaturą rentgenowską itd. Pracowało tam wielu doświadczonych specjalistów. Wśród lekarzy Akademii Medycznej krążyło nieco kąśliwe powiedzonko: „Jeżeli nie potrafisz postawić pacjentowi rozpoznania, wyślij go do pogotowia, tam je otrzyma".

Prawidłowe funkcjonowanie pogotowia ratunkowego w tak dużym mieście jak Gdańsk wymagało wzorowej jego organizacji oraz inteligencji i doświadczenia dyspozytorów, którzy przyjmowali wezwania i decydowali o kolejności wysłania karetki. Kierowcy pogotowia zazwyczaj dobrze znali miasto. Duże problemy przysparzały jednak dzielnice, gdzie oznakowanie ulic, domów i mieszkań pozostawiało wiele do życzenia. Zdarzały się przypadki, że lekarz wracał do bazy, nie odnalazłszy chorego. We wspomnieniach ojca zatarły się z czasem tak zmienne elementy, jak twarze czy nazwiska pacjentów i ich jednostki chorobowe, ale na zawsze zapamiętał jazdę karetką i niekończące się schody do mieszkań pacjentów. Odnosił wrażenie, że najczęściej chorują ludzie mieszkający na najwyższych piętrach budynków. Windy posiadało w owym czasie stosunkowo niewiele domów mieszkalnych. Intensywny dyżur nocny z 20-25 wezwaniami oznaczał pokonanie piechotą 50 lub znacznie więcej pięter (Pałac Kultury w Warszawie ma ich tylko 30). Było to bardzo wyczerpujące. Szczególnie niebezpieczne były wezwania do osób psychicznie chorych. Zdarzało się, że czekali oni na przybycie lekarza z siekierą w ręku.

Bardzo frustrujące dla lekarzy zespołu wyjazdowego były trudności z umieszczeniem zabranych karetką chorych w szpitalach, stale zasłaniających się brakiem wolnych miejsc. Niezwykle obciążające psychicznie były wyjazdy do ofiar wypadków komunikacyjnych lub samobójców. W pamięci ojca pozostały też szokujące przypadki skrajnego ubóstwa i zaniedbania niektórych pacjentów, szczególnie w robotniczych dzielnicach: na Oruni, Siedlcach czy w Nowym Porcie.

Do Poradni Chirurgicznej zgłaszali się pacjenci ze wszystkimi możliwymi chorobami chirurgicznymi oraz urazowymi obrażeniami ciała. Większość przypadków urazowych dotyczyła ran w obrębie kończyn, zwichnięć stawu barkowego, złamań obojczyka i kostek goleni, a przede wszystkim złamań kości promieniowej w tzw. miejscu typowym. Po stosownej interwencji chirurgicznej zakładano chorym opatrunek gipsowy, wydawano krótkie zaświadczenie lekarskie i ewentualnie zdjęcia rentgenowskie i odsyłano do lekarza rejonowego. Wszystko przebiegało szybko i sprawnie. Zespół był zgrany.

Pomimo że ojciec dobiegał wtedy pięćdziesiątki, nadal zastanawiał się nad powrotem do pracy w klinice, do czego droga była wciąż otwarta. Ojciec kochał zawód chirurga, ale zdrowy rozsądek nakazywał mu ostrożność w ocenie własnych możliwości fizycznych i psychicznych. Zdawał sobie sprawę z tego, że każdy chirurg musi nieustannie szkolić się i doskonalić. Postęp zawodowej i naukowej kariery, pomimo przybywania lat, pociąga za sobą konieczność wykonywania coraz to trudniejszych i bardziej skomplikowanych zabiegów operacyjnych i przyjmowania na siebie coraz większej odpowiedzialności, a wszystko to (podówczas) za żenująco niskie pobory. Wielu chirurgów, nie mogąc poradzić sobie ze stresem, sięgało po alkohol. Statystyczny średni czas życia chirurgów był w tym okresie znacznie krótszy niż lekarzy innych specjalności. Jak mawiał ojciec, trud wykonania każdego dużego zabiegu operacyjnego skraca życie chirurga co najmniej o kilka dni.

W grudniu 1970 r. sytuacja polityczna w Polsce była bardzo napięta. Zaostrzyła ją jeszcze podwyżka cen artykułów spożywczych, głównie mięsa i wędlin. 12 grudnia w hali Stoczni Gdańskiej zebrało się ok. trzech tysięcy robotników, aby posłuchać przybyłego z Warszawy Stanisława Kociołka, członka Biura Politycznego Komitetu Centralnego PZPR i wicepremiera. Atmosfera była gorąca. Przemówienie Kociołka, próbującego uzasadnić decyzje rządu, wygwizdano.

W poniedziałek 14 grudnia przed budynkiem dyrekcji stoczni zebrał się kilkutysięczny, wzburzony tłum pracowników, którzy wyszli na ulicę. Wkrótce dołączyli do nich liczni pracownicy innych zakładów pracy. Sytuacja eskalowała. Doszło do

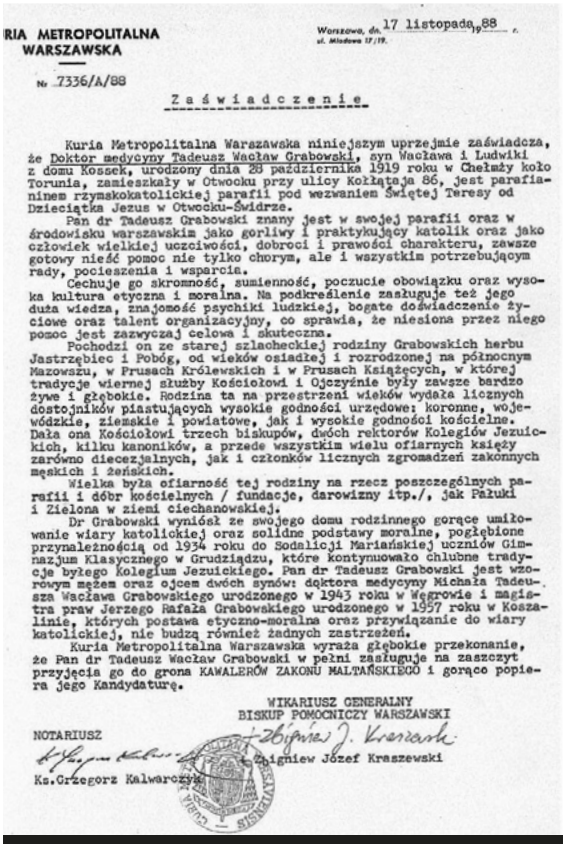

RIA METROPOLITALNA
WARSZAWSKA

Warszawa, dn. 17 listopada 88 r.
ul. Miodowa 17/19.

Nr 7336/A/88

Z a ś w i a d c z e n i e

Kuria Metropolitalna Warszawska niniejszym uprzejmie zaświadcza, że Doktor medycyny Tadeusz Wacław Grabowski, syn Wacława i Ludwiki z domu Kossek, urodzony dnia 20 października 1919 roku w Chełmży koło Torunia, zamieszkały w Otwocku przy ulicy Kołłątaja 86, jest parafianinem rzymskokatolickiej parafii pod wezwaniem Świętej Teresy od Dzieciątka Jezus w Otwocku-Świdrze.

Pan dr Tadeusz Grabowski znany jest w swojej parafii oraz w środowisku warszawskim jako gorliwy i praktykujący katolik oraz jako człowiek wielkiej uczciwości, dobroci i prawości charakteru, zawsze gotowy nieść pomoc nie tylko chorym, ale i wszystkim potrzebującym rady, pocieszenia i wsparcia.

Cechuje go skromność, sumienność, poczucie obowiązku oraz wysoka kultura etyczna i moralna. Na podkreślenie zasługuje też jego duża wiedza, znajomość psychiki ludzkiej, bogate doświadczenie życiowe oraz talent organizacyjny, co sprawia, że niesiona przez niego pomoc jest zazwyczaj celowa i skuteczna.

Pochodzi on ze starej szlacheckiej rodziny Grabowskich herbu Jastrzębiec i Pobóg, od wieków osiadłej i rozrodzonej na północnym Mazowszu, w Prusach Królewskich i w Prusach Książęcych, w której tradycje wiernej służby Kościołowi i Ojczyźnie były zawsze bardzo żywe i głębokie. Rodzina ta na przestrzeni wieków wydała licznych dostojników piastujących wysokie godności urzędowe: koronne, wojewódzkie, ziemskie i powiatowe, jak i wysokie godności kościelne. Dała ona Kościołowi trzech biskupów, dwóch rektorów Kolegiów Jezuickich, kilku kanoników, a przede wszystkim wielu ofiarnych księży zarówno diecezjalnych, jak i członków licznych zgromadzeń zakonnych męskich i żeńskich.

Wielka była ofiarność tej rodziny na rzecz poszczególnych parafii i dóbr kościelnych / fundacje, darowizny itp./, jak Pałuki i Zielona w ziemi ciechanowskiej.

Dr Grabowski wyniósł ze swojego domu rodzinnego gorące umiłowanie wiary katolickiej oraz solidne podstawy moralne, pogłębione przynależnością od 1934 roku do Sodalicji Mariańskiej uczniów Gimnazjum Klasycznego w Grudziądzu, które kontynuowało chlubne tradycje byłego Kolegium Jezuickiego. Pan dr Tadeusz Grabowski jest wzorowym mężem oraz ojcem dwóch synów: doktora medycyny Michała Tadeusza Wacława Grabowskiego urodzonego w 1943 roku w Węgrowie i magistra praw Jerzego Rafała Grabowskiego urodzonego w 1957 roku w Koszalinie, których postawa etyczno-moralna oraz przywiązanie do wiary katolickiej, nie budzą również żadnych zastrzeżeń.

Kuria Metropolitalna Warszawska wyraża głębokie przekonanie, że Pan dr Tadeusz Wacław Grabowski w pełni zasługuje na zaszczyt przyjęcia go do grona KAWALERÓW ZAKONU MALTAŃSKIEGO i gorąco popiera jego Kandydaturę.

WIKARIUSZ GENERALNY
BISKUP POMOCNICZY WARSZAWSKI
Zbigniew Józef Kraszewski

NOTARIUSZ
Ks. Grzegorz Kalwarczyk

Opinia Kurii Metropolitalnej Warszawskiej o Tadeuszu Grabowskim, Warszawa, 17.11.1988 r.

walk ulicznych pomiędzy demonstrantami a milicją wspieraną przez oddziały Wojskowej Służby Wewnętrznej i Wojsk Ochrony Pogranicza, a potem także regularne wojsko. Pojawiły się pierwsze ofiary. Ojciec mój, po naradzie z dyrektorem pogotowia ratunkowego, wsiadł do karetki reanimacyjnej i wraz z dwoma sanitariuszami krążył po Gdańsku, udzielając pomocy poszkodowanym. Ciężej rannych przewoził do pogotowia lub do gdańskich szpitali. Karetka krążyła między czołgami, samochodami opancerzonymi, tyralierami Milicji Obywatelskiej i olbrzymim tłumem demonstrantów rozproszonych po placach i ulicach miasta. Ojcu z początku nie przeszkadzano w wykonywaniu obowiązków. W dniu tym tylko ta jedna karetka udzielała pomocy rannym.

We wtorek 15 grudnia w stoczni i wielu innych zakładach pracy ogłoszono strajk generalny. Walki toczyły się m.in. przed Urzędem Miejskim i Komendą Miejską MO przy ul. Świerczewskiego. Rannych zostało wielu milicjantów (dwóch zginęło). Im także udzielił pomocy mój ojciec. Następnie tłum zaatakował budynek Komitetu Wojewódzkiego PZPR, który podpalono, nie pozwalając straży pożarnej na gaszenie ognia. W mieście wprowadzono godzinę milicyjną. Komitet strajkowy ogłosił strajk okupacyjny stoczni, którą szczelnie otoczyły czołgi. Gdy stoczniowcy próbowali wyjść na ulicę przez bramę nr 2, żołnierze otworzyli do nich ogień. Byli zabici

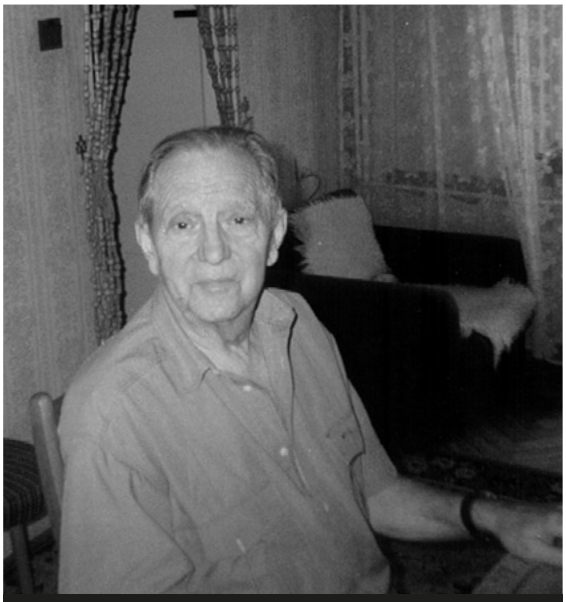

Tadeusz Grabowski w swoim mieszkaniu w Otwocku-Świdrze, grudzień 1995 r.

i ranni. Także im udzielał pierwszej pomocy mój ojciec, przewożąc ich potem do stacji pogotowia lub Akademii Medycznej.

W trakcie kolejnych kilku dni trwały krwawe walki uliczne, a w aresztach milicyjnych bestialsko katowano zatrzymanych. Niektórych uczestników walk, którzy nieopatrznie, korzystając z pomocy chirurgicznej w różnych jednostkach służby zdrowia, podali swoje prawdziwe dane osobowe i adresy, milicjanci wyciągali z domów i znęcali się także nad nimi. Nie będzie przesadą stwierdzenie, że ojciec pracował wtedy z poważnym narażeniem własnego zdrowia, a nawet życia. W każdej chwili mogła dosięgnąć go kula lub jego karetka mogła stanąć w płomieniach. Nocował w pogotowiu, będąc stale gotowy do akcji. Polecenia przełożonych i władz realizował tylko wtedy, gdy były zgodne z jego sumieniem. Gdy rozkazano z Warszawy kierowcy jego karetki, aby wjechał z dużą szybkością w tłum demonstrantów, ojciec natychmiast wycofał karetkę poza teren walk i zameldował w centrali, że kordon milicji uniemożliwia mu dotarcie do robotników i wykonanie polecenia. Trzeciego czy czwartego dnia wydarzeń jeden z milicjantów, będący prawdopodobnie pod wpływem narkotyków, dał ojcu, ubranemu w lekarski kitel i klęczącemu przy rannym stoczniowcu, potężnego kopniaka w kręgosłup, czego skutki ojciec długo potem odczuwał.

20 grudnia, na VII Plenum KC PZPR, Władysław Gomułka, który wydał rozkaz brutalnego stłumienia robotniczych wystąpień, zrezygnował z funkcji I sekretarza partii. Jego następcą został Edward Gierek. Według oficjalnych danych zginęło w 1970 r. na Wybrzeżu (nie licząc milicjantów i żołnierzy) 45 osób, a ciężej rannych było 1165 osób [15].

Przenosiny do Otwocka i dalsza praca (1971–1979)

Ze względu na reumatyczne dolegliwości mojej matki rodzice już od pewnego czasu nosili się z zamiarem opuszczenia wilgotnego Gdańska. Ojciec otrzymał kilka propozycji pracy w centrum i na południu Polski. Jedną z nich było stanowisko państwowego inspektora sanitarnego i kierownika Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej (SSE) w Otwocku. Rodzicom gwarantowano przydział służbowego mieszkania, a mamie – miejsce pracy w gabinecie dentystycznym pobliskiej przychodni rejonowej. Propozycja była atrakcyjna, tym bardziej że w Otwocku mieszkała siostra matki, a miejscowy suchy klimat dobrze działał na jej reumatyczne dolegliwości. Ojciec zakończył zatrudnienie w Miejskiej Stacji Pogotowia Ratunkowego w Gdańsku z końcem grudnia 1970 r. i już 2 stycznia 1971 r. rozpoczął pracę w SSE w Otwocku, którą kontynuował do 14 kwietnia 1973 r. Licząc się z dalszą karierą administracyjną, 11 grudnia 1971 r. uzyskał specjalizację II stopnia w zakresie organizacji ochrony zdrowia. W lipcu 1972 r. mianowano go dodatkowo kierownikiem Wydziału Zdrowia i Opieki Społecznej w Otwocku. W kwietniu 1973 r. został dyrektorem Zespołu Opieki Zdrowotnej (ZOZ) w Otwocku. Na stanowisku tym pracował do czerwca 1976 r. Od lipca 1976 r. do końca grudnia 1979 r. zajmował stanowisko zastępcy dyrektora ds. lecznictwa w Klinicznym Szpitalu Zespolonym Centrum Kształcenia Podyplomowego Lekarzy w Warszawie na Bielanach. Do pracy dojeżdżał z Otwocka kolejką i autobusem. Aby zdążyć na czas, wychodził codziennie z domu o godzinie 6 rano. Nigdy się nie spóźnił.

Ze względu na poważne problemy kardiologiczne przeszedł na emeryturę w styczniu 1980 r. Ogłoszenie stanu wojennego w Polsce 13 grudnia 1981 r. było dla ojca wielkim szokiem. Przebywałem wówczas na stypendium naukowym Fundacji A. von Humboldta w RFN. Zostając w 1982 r. w Niemczech na stałe, byłem skazany na dłuższe niewidzenie się z rodzicami. Gdy w drugiej połowie lat 80. ojciec przyjechał do mnie w odwiedziny, było to dla mnie wielką radością.

Przebywając na emeryturze, udzielał się ojciec bardzo aktywnie w Związku Inwalidów Wojennych PRL. Pełnił też czasowo funkcję przewodniczącego Komitetu Parafialnego w Rzymskokatolickiej Parafii w Otwocku-Świdrze. W 1988 r. starał się ojciec o przyjęcie do grona kawalerów zakonu maltańskiego. Otrzymał wówczas rekomendację ze strony Metropolitalnej Kurii Biskupiej w Warszawie. W 1995 r. czuł się już fizycznie bardzo słaby, kilkakrotnie przebywał na leczeniu szpitalnym. Chorobę znosił bardzo mężnie, nigdy się nie skarżył.

Zmarł 2 stycznia 1996 r. w Klinice Kardiologii w Warszawie-Aninie w następstwie kolejnego zawału serca [16]. Do końca zachował pełnię sił psychicz-

nych i intelektualnych. Jego odejście było dla mnie i naszej rodziny wielką i niepowetowaną stratą.

Epilog

Ojciec mój, Tadeusz Wacław Grabowski, pozostawił po sobie 185-stronicowe wspomnienia, pisane odręcznie drobnym, równym, kaligraficznym pismem [17]. Ukończył je latem 1995 r. Są one kopalnią wiedzy nie tylko o losach ojca i rodziny, ale także o wydarzeniach dziejowych, których był świadkiem. Przed śmiercią dokładnie uporządkował swoje dokumenty, świadectwa, fotografie itd. i pozostawił mi je w zaadresowanej kopercie.

Wszystko w jego życiu było przemyślane, wzorowo zorganizowane i w miarę możliwości doprowadzone do końca. Jego bohaterstwem było codzienne, sumienne spełnianie swoich obowiązków, zgodnie z sumieniem chrześcijanina i honorem uczciwego Polaka, bez popadania w dewocję i narodowy szowinizm. Był tolerancyjny, ale nie akceptował głupoty, lenistwa, egoizmu i bezprawia. Podobnie jak jego krajan i rówieśnik Lech Bądkowski (1920–1984), wybitny dziennikarz, pisarz i działacz kaszubsko-pomorski rodem z Torunia, pochodził ojciec z patriotycznej polsko-pomorskiej rodziny, w której, jak pisał prof. Józef Borzyszkowski, *Tradycje romantyczne Polaków współistniały z dominującymi na Pomorzu, ukształtowanymi w epoce zaboru pruskiego, ideałami i wartościami pozytywizmu wielkopolsko-pomorskiego, realnej pracy organicznej z charakterystycznym poczuciem potrzeby ładu i dyscypliny społecznej, pracowitości i oszczędności* [18]. Zalety charakteru, które reprezentował mój ojciec, są i dzisiaj w Polsce bardzo potrzebne. W odróżnieniu od Bądkowskiego, ojciec nie zajmował się nigdy polityką, nie miał tak bogatego życiorysu wojennego, nie był tak znany publicznie i nie pozostawił po sobie dorobku literackiego. Obydwaj byli jednak typowymi przedstawicielami pokolenia Pomorzan, wychowanymi w dwudziestoleciu międzywojennym w duchu szczerego, naturalnego patriotyzmu, dobrze przygotowanymi do mądrej, celowej i bezinteresownej służby Narodowi.

Dzisiaj, 25 lat po jego śmierci, nadal wspominam mojego ojca z wielką dumą i wdzięcznością. Ojciec nie dbał o zaszczyty ani nagrody. Pomimo to posiadał wiele odznaczeń państwowych i resortowych, m.in. Złoty Krzyż Zasługi (1971), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1978), Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (1988), medale 30-lecia i 40-lecia Polski Ludowej i tytuł Zasłużonego Pracownika Służby Zdrowia.

Michał Tadeusz Wacław von Grabowski

Piśmiennictwo

1. Grabowski von, M.T.W.: *Przyczynek do genealogii Grabowskich herbu Jastrzębiec i Pobóg na północnym Mazowszu i w Prusach Zachodnich,* w: *Nasze korzenie*, t. III, red. J. Borzyszkowski, T. Rembalski, Wyd. Instytut Kaszubski, Gdańsk 2012, s. 59-74.
2. Grabowski von, M.T.W.: *Okoliczności powstania i działalności Szpitala Najświętszej Maryi Panny Sióstr Boromeuszek w Gdańsku w latach 1852–1945*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny" 2018, nr 81, s. 9-23.
3. Borzyszkowski J., Hauser P.: *Sejm Rzeczypospolitej o Pomorzu w 1920 r. Sprawozdanie Komisji Pomorskiej*, Gdańsk 1985, s. 44-45 i 50.
4. Szczepuła B.: *Dlaczego Kaszubi rozczarowali się Polską*. Wywiad z prof. Cezarym Obracht-Prondzyńskim, cyfrowe wydanie „Dziennika Bałtyckiego", 22.02.2019.
5. Grabowski M.T.W.: *Lata okupacji hitlerowskiej i pierwsze „dni wolności" w Węgrowie*, „Tygodnik Siedlecki", listopad–grudzień 2015, nry: 47, 48, 49, 50, 51 (części 1-5).
6. Grabowski M.T.W.: *Rodem z Węgrowa. 90-lecie mojej matki,* „Biuletyn Węgrowski" 1/2010.
7. Zalewski J.: *Obóz NKWD w Rembertowie i łagry na Uralu 1945–1947*, Wyd. IPN, Warszawa 1995.
8. Machaliński Z.: *Rola Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w powstaniu Akademii Lekarskiej w Gdańsku*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki" 2001, 46/1, s. 101-112.
9. Żydowo M., Birn L.: *Pierwszy powojenny rocznik studentów medycyny w Gdańsku (1945–1950). Wszystko o nas – w podsumowaniu*, wyd. AM w Gdańsku, Gdańsk 2000, s. 267-289.
10. Birn L.: *Złoty jubileusz pierwszego rocznika studentów medycyny w Gdańsku*, „Gazeta AMG", 5/2000.
11. Grabowski Tadeusz W.: *Moje studia lekarskie w Gdańsku 1945–1951* (oprac. M.T.W. von Grabowski), „Gazeta AMG", 9/1997, s. 9-16.
12. Kosmol A., Bzoma B., Kamiński Z.: *Penson Jakub (1899––1971),* w: *Ludzie Akademii Medycznej w Gdańsku,* red. Zbigniew Machaliński, t. III, wyd. AMG, Gdańsk 2004, s. 93-103.
13. Lipiński J.: *Kania Henryk (1905–1965)*, w: *Ludzie Akademii Medycznej w Gdańsku,* red. Zbigniew Machaliński, t. V, wyd. AMG, Gdańsk 2007, s. 73-85.
14. Zieliński J., Kopacz A. i współpr.: *Początki gdańskiej chirurgii akademickiej po II wojnie światowej,* „Ann. Acad. Med. Ged." 2005, nr 35, s. 225-238.
15. Brzeziński P., Chrzanowski R.: *Masakra na Wybrzeżu w grudniu 1970 r.*, „Dziennik Bałtycki" 19.04.2013.
16. Grabowski M.T.W.: *Rodem z Chełmży. Pamięci ojca,* „Pomerania" 1/1997, s. 30-32.
17. Grabowski Tadeusz W.: *Wspomnienia – „Człowiek żyje dopóty, dopóki istnieje o nim wspomnienie"*, Otwock-Świder 1995. Rękopis w posiadaniu rodziny.
18. Borzyszkowski J.: *O Lechu Bądkowskim (1920–1984) – rzeczniku Kaszubów i samorządnego Pomorza oraz zdecentralizowanej Rzeczypospolitej,* „Przegląd Zachodniopomorski" 2010, R. XXV, z. 1, s. 105-131.

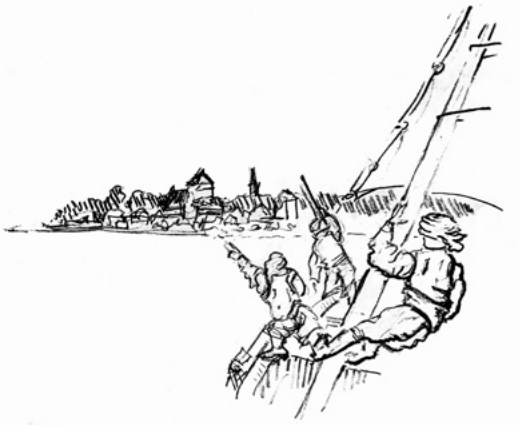

Mal. W. Dłubakówsczi

BIÓTKA NA WIKÙ

PART II

W tim dzélu naszich pòwiôstków wrôcómë do historëji, chtërnã më zaczãlë w slédnym numrze. Tam bëlo ò tim, jak to Jan Wejher rëchtowôl w 1606 rokù flotã królewską, a Pùcczi Wik do òbronë przed Szwédamë. Ùdbôl so wëzwëskac do tegò Hél. Tam téż zazérómë na zaczątkù ti brawãdë.

Gùst Horn bél mlodim òficérą mòrsczi piechòtë. Pòchôdôl z òkòlégò Gduńska, a tam téż służil donëchczas. Nie bëlo mù pò mësli to, że na zaczątkù rokù òstôl przeniosli do Pùcka, gardë, w chtërnym dlô mlodégò chlopa nie dzejalo sã za wiele. Czas plënąn mù tam pòmalinkù, aż za spòkójno, czësto jak wòdë wikù.

Wierã téż dlôte nawetkã sã ùceszil, czedë jegò kapitóna rzek mù, że z partã żôlniérzów przeniese sã na Hél. To doch téż nie bél plac, gdze mòglë gò żdac jaczés rozriwczi, do jaczich bél przënãcony we Gduńskù, le wiedno bëlo to cos nowégò. Do tegò jegò rozkazë dôwalë nôdzejã, że w kùńcu mòże cos sã rëszi a przińdze do jaczi biôtczi. Blós ta dôwa mù mòżlëwòtã na chùtczészi awans a lepszi dëtk.

Rozkazë gôdalë ò tim, że mô òn wachtowac na pólòstrowie. To, czegò miôl sã spòdzewac, to karno cëzëch wòjnowëch òkrãtów abò gwôsny òkrãt, chtëren strzélając z kanónë, bë dôwôl znac ò taczim karnie. Jeżlëbë wrodżé nawë wëszlë na wik, tedë Gùst miôl dac pòmòc swòjim w biôtce na jegò wòdach.

Pòd sobą miôl cziledzesąt lëdzy mòrsczi piechòtë. Z Pùcka przëwiozlë mù téż sztërë kanónë na òkrãtowëch wòzykach a përznã lëdzy, co pòtrafilë sã z nimë sprawic. To bëlo ju cos dlô mlodégò òficérë. Pò jaczims równak czasu, czedë wszëtkò na Hélu òbezdrzôl, a pòtemù bëlno zrëchtowôl pòdle swòji ùdbë place do wachtowaniô dlô lëdzy, zôs czas zaczął mù plënąc czësto pòmalinkù.

Chòc bëla ju jeséń, to wiodro tegò dnia bëlo dosc dobré. Slunészkò grza jesz dosc mòcno. Gùst Horn wëbrôl sã na sztrąd, zdjąn wãps, żebë sã nie mòknąc, a pòłożil gò złożonégò na piôskù. Na wiérzch rzucyl jesz swój mòrsczi pałasz. Szpacérëjąc, przëzérôl sã rëbôkóm, aż w kùńcu zagôdôl sã z jednym, stôrim ju chlopã. Nen pòkazywôl mù wszeljaczé sprzãtë, Gùst nôbarżi dôl òbacht na òsoblëwòsc, dzãka chtërny mòżna bëlo chwatac méwë.

– Tak cos. A mòżesz mie, czlowiekù, pòkôzac, jak to sã robi?

– Mògã, mògã – òdpòwiedzôl nen starëszk.

Rozłożil nen sprzãt na piôskù, a na przënãtã założil përznã resztków pò czëszczenim méw. Chlopi ni mùszelë dlugò żdac, bò méwów dokòla bëlo wiele. Te ptôczi wiedno trzimają sã krótkò rëbôków, bò dzãka nim czãsto mògą sã pòżëwic. Pò sztócëkù pò prôwdze jedna nadleca, a czedë chca zjesc przënãtã, tedë pãtla z cenczégò pòwrózka chwacëla jã za szëjã. Starszi rëbôk wząn jã a wëpùscyl.

– Widzyce, to nick drãdżégò.

– Jo! Taczé cos nama bë sã w wòjskù przëdalo. Czasã dôwają dërch wkól to samò do żercô. Më bë sã mòglë sami chwacëc chòc ptôszka.

– Nié – òdrzek, smiejącë sã, nen stôri – Më to robimë blós tedë, czedë przińdze biéda, czej dludżi czas ni mòżna przez sztorëmë fiszowac. Méwa nié je szmakòwnô. Miãso je mòcno czëc rëbim sëtim.

Tak ti dwaji kôrbilë, czedë do jich ùszu òd stronë gduńszégò wikù dolecôl jaczis slabi trzôsk.

– To mést kanóna – rzek na pól do rëbôka, na pól do sebie Gùst, a tej pòbieg flot pò swój òbleczënk.

Czedë wãps miôl ju na remionach, prawie wòlalë za nim jegò lëdze.

– Wasta! To strzélelë na naszim òkrãce, co jidze w naszim czerënkù. Je jesz dosc dalek, ale przez zdrzélówkã dô sã pòznac, że to nasz.

– Zarô wëstrzelëc z naszi kanónë. Rôz, pò sztóce drëdżi, a tej trzecy.

Z tim klopòtu nie bëlo, bò jedna kanóna cali czas bëla fardich do strzélaniô, tak żebë flot dalo sã dac znac ò niebezpiekù do Pùcka.

Prawie ta kanóna ùczul tak bëlno w pùcczim zómkù Jan Wejher. W tim sztóce nëkôl òn ju do pòrtë, a przed nim biegôl jegò slëga Wòlsczi, chtërny hërlëkôl, żebë zarô fardich bëlo czôlno. Tim czôlnã òbadwaji dosc chùtko dostalë sã na jeden z dwanôsce òkrãtów królewsczi flotë, co stojala na dragòwiszczu pòd Pùckã.

– Co je? – spitôl Wejher, zarô czedë dostôl sã na pòklôd.

– Wasta! Òd Hélu dalë znac na ùgôdóny ôrt, że mòżemë bëc atakòwóny. Na wszëtczich naszich òkrãtach są stôwióné żôgle. Co mómë robic?

– Wasta kapitónie, wszëstkò pòdlug tegò, co më mómë zaplanowóné. Niech òkrãtë jidą w dwùch karnach pòd Hél.

– Rozkôz!

Nawë pòmalinkù rëszalë sã z môlów. Përznã waralo wëcygniãcé dragów. Nórt wikù, gdze wpôda do niegò Plutnica, zrobil sã biôli òd żôglów. Òkrãtë ùstawilë sã w dwie sztrëczi a òbralë kùrs na Hél. Na pòklôdach timczasã marénowie flot rëchtowalë pòkladë do biôtczi, sprzątając z nich wszëstkò, co mògło wadzëc biôtkùjącym sã. Ladrowóné bëlë kanónë, a żôlnérze mòrsczi piechòtë wëcygalë swòje mùszketë.

– Nëżë! Na pòkladze! – zarëknąn maréna, chtërny miôl wachtã na maszce, na tak zwónym òkù – òkrãt na nord-óst!

Kapitóna przëłożil zdrzélówkã a zarô dôl jã wasce Janowi.

– To nasz – rzek – bél na patrolu, a mést òn dôl pierszi znac ò nieprzëjacelu.

– Jô na zómkù nôprzód czul kanónã, chtërna òdezwa sã gdzes dali jak na Hélu – òdrzek Wejher.

– Mùszalo tak bëc.

Nie waralo dlugò, czedë za tim òkrãtã pòjawilë sã jiné. Zbliżalë sã chùtkò, bò mialë dobri wiater. Ne pòlsczé mùszalë jic pòmalinkù, co sztócëk wëkrãcając, żebë chwatac pòdmùchë òd strón. Tak że procëmnicë zbliżelë sã pòd Hél wiele chùdzy, chòc mùszelë przeplënąc wicy.

– Wasta Wejher! – meldowôl kapitóna – Mòżna jich ju bëlno rozeznac. To Szwédowie. Je jich razã dzewiãtnôsce òkrãtów. Sétmë wicy jak naszich, są pewno téż mòcniészé.

– To më sã mòglë spòdzewac. Dlôte téż chcemë sã òprzéc ò pólòstrów. Skòrzistómë z pòmòcë tamtëch naszich żôlnérzów a téż ze snôdkòsców. Mòże jaczis jich òkrãt ùdô sã wcygnąc w grunt.

– Jidą prosto na Hél, a jesz nie wëkrãcają do nas.

– To mie prawie dzëwi. Sami robią to, co më bë chcelë. Dobrze! Niech tak bądze. Niech jedno karno òkrãtów jidze prosto pòdle pólòstrowa, a drëdżé przëcësnie jich òd stronë wòdë.

– Rozkôz!

Czas mijôl. Gùst Horn miôl ju wszëtczich swòjich lëdzy przërëchtowóné do biôtczi. Pòdlug rozkôzów ni miôl sã równak pòkazëwac, nim ti bë pòdeszlë dosc krótkò. Wszëtczi bëlë tedë schòwóny za sztrądowima krzama.

Pò prawi stronie Gùst widzôl swòje òkrãtë. Ni mòg bëlno zliczëc, kùli jich je, szlë òne jeden za drëdżim, a wzajemno sã przëslónialë. Përznã z lewi a òd przódkù widzôl ju dosc krótkò òkrãtë Szwédów. Te szlë prosto na niegò. „Jô bë móg zarô ju do nich dac ògnia – mëszlôl – le kapitóna przëkôzôl żdac, aż òkrãtë mdą sã biôtkòwalë midzë sobą. A jeżlë za sztócëk òni òdéńdą za dalek?”.

Timczasã part szwédzczich òkrãtów spùscyl na wòdã bôtë. Niechtërne cygnãlë je téż za sobą. Na bôtach pòjawilë sã terô żôlnérze.

– Òni chcą wësadzëc tu wòjskò! – zarëknąn do swòjich Horn – tedë më ni mómë ju co tu sedzec, a mùszimë w nich prac!

– Kanónë célowac a ògnia!

Krze na sztrądze sã rozsënãlë, a w jich plac pòjawilë sã sztërë gôrdzele kanónów. W pòstãpnym sztóce z trzôskã plëwnãlë ògniã do Szwédów. Ti mùszelë sã zdzëwic, bò wiosla przë bôtach na sztócëk sã zatrzimalë.

– Czedë mdą krótkò, to ladëjta drobnyma kùlama – Gùst dôl rozkôz òbsadóm kanónów. A tedë rzek do swòjich żôlnérzów: – Terô më! Na sztrąd!

Żôlnérze wënioslë na piôsk przed sobą rëbacczé kòsze wëfùlowóné kamieniamë. Krëjąc sã za nimë, zaczãlë strzelac do bôtów.

Królewsczé òkrãtë bëlë tedë ju dosc krótkò. Czejbë nié to, mòże te szwédzczé roznioslëbë swòjim ògniã Gùsta Horna a jegò òddzél. Terô równak mùszelë sami sã bronic.

– Rozmiejã ju, czemù nie atakòwalë prosto na nas. Chcelë tu wësadzëc żôlnérzów, pewno żebë pózni brac Pùck z mòrza a lądë – gôdôl Wejher. – Mëszlelë, że bãdzemë blós wzérac?

– Jô mëszla – òdrzek nó to kapitóna – że òni nas ni mòglë bëlno pòrechòwac. Më szlë za régą prosto na nich, a òni jesz nigdë nas nie pòtkalë w taczi lëczbie.

– Lëchò zrobilë! Terô mògą stracëc to swòje wòjskò na bôtach. Dawac ògnia zarô, jak bãdzemë dosc krótkò.

Równak pierszi strzelac zaczãlë Szwédowie. Na czile wikszich òkrãtach pewno mielë mòcniészé kanónë. Jich kùle jesz nie zdążëlë zaszkòdzëc naszim, czedë ti téż òtemklë òdżin. Pierszé salwë pòszlë równo. Pózni kanónë strzélalë ju bez rozkazów.

Na wikù zrobil sã jeden wiôldżi trzôsk, a blónë dëmù zaczãlë niesc sã z wiatrã. Szwédzczi admirôl pewno nie spòdzôl sã, że trafi na dwanôsce òkrãtów, a chòc sóm miôl wicy, to jesz barżi pewno zdzëwil gò òdżin òd hélsczégò sztrądë. Corôz barżi widzôl, że wòjskò w bôtach nie dóńdze do lądë. Òn timczasã ni móg z calą mòcą rëszëc na pòlsczé òkrãtë. To, że pòdszed tu na snôdką wòdã, zabralo mù mòżlëwòtã manéwru, jaką dôwôl rëchli bëlny wiater. A òkrãtë jegò procëmników pòdzeloné na dwa karna mòglë ju zarô wzyc gò we dwa ògnie! Dôl tedë rozkôz zascygnąc bôtë a copac sã na òtemklé mòrze.

– Copią sã! – wrzeszczelë bùszny ze se pòlsczi maréнowie.

– Wiorną! – òdpòwiôdalë jima glosë żôlnérzów Horna ze sztrądë.

– Mòglë abò biôtkòwac sã tu dali – mòże bë dobëlë, le pewno z wiôldżimë stratamë – abò prawie sã wëcopac – rzek Wejher.

– Pùdzemë za nimë? – spitôl kapitóna.

– Nié! Tam na mòrzu to òni zôs bë mòglë bëc górą.

Tak rozeszlë sã procëmnicë, a historëjô nié za wiele ò tim zdarzënkù spamiãta. Chòc ùdba zrëchtowaniô ùsëpów (szańców) na pólòstrowie wrôca jesz w tamtëch czasach, to nie òsta òna do kùńca wëzwëskónô.

Mateùsz Bùllmann

Tekst z niechtërnyma znankama nordowi kaszëbiznë

Telewizjowi Turniér Miastów. Òdj z kroniczi zespòłu

TRIO POMERANIA Z WIÔLDŻI WSY. Z KRONICZI KARNA

DZÉL I

Każdy ich występ nagradzany jest gromkimi brawami [...]. *Muzyka w ich wykonaniu jest rytmiczna i potrafi zadowolić publiczność w różnym wieku* – pisôł w „Pomeranii”[1] Stanisłôw Janka. Mòwa je ò Pomeranii, ale nié ò pismionie, leno ò mùzycznym karnie Trio Pomerania, jaczé dzejało w latach 1985–1988[2]. Przënôleżelë do niegò: Wòjcech Czerwińszczi (przédnik, òrganë[3]), Jerzi Łisk (spiéw, ùsôdzca spiéwków, gitara) a Józef Roszman (diôbelszczé skrzëpice, gôdczi).

W kronice karna, jakô mô tituł *Kronika Kaszubskiego Trio „Pomerania”*, a jaką ùprzëstãpnił do cyfrowégò zbiéru Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë a Mùzyczi we Wejrowie ji ùtwórca Wòjcech Czerwińszczi, czëtómë: *W połowie 1984 roku spotykając się przelotnie z Jurkiem Łyskiem, mówiliśmy o potrzebie założenia zespołu muzycznego, kaszubskiego, który wykonywałby współczesne piosenki w dialekcie kaszubskim. Do zrealizowania tego planu uprawniało nas to, że Jurek jest przecież laureatem kilku konkursów*[4] *na piosenkę z tekstem kaszubskim – twórcą muzyki i tekstów. Ja – absolwent Studium Podyplomowego Etnografii na UMK* [Uniwersytet Mikołaja Kopernika – dop. T.F., jegò są téż jiné dopisënczi w klamrach] *w Toruniu… I oto na wiosnę, późną wiosną 1985 r. powiedzieliśmy sobie, że nadszedł czas, teraz albo nigdy. Zrobiliśmy dwie próby u mnie w domu, a więc wokal + organy*[5]*. Brakowało mi instrumentu perkusyjnego, ale specyficznego, a więc – diabelskie skrzypce! Jurek mówi: gra na nich Józek Roszman. Znakomity gawędziarz kaszubski, laureat wielokrotny w Wielu* [...].

Pòzwã Pomerania zabédowôł Jerzi Stachùrszczi, drëch Czerwińszczégò, jaczi òrganizowôł w gduńszczim Wòjewódzczim Òstrzódkù Kùlturë wspòmnióné wëżi kònkùrsë na terôczasné spiéwë do tekstów kaszëbszczich.

Czerwińszczi wëcmanim z Roszmanã òbkòlãdowelë wczasowé òstrzódczi w Pilëcach a załatwilë pierszé granié w òstrzódkù Ministerstwa Sprawiedlëwòscë.

[1] (s.j.), *Trio kaszubskie „Pomerania”*, „Pomerania” 1986, nr 4, s. 34.

[2] W. Frankowska, *Muzyka Kaszub. Materiały encyklopedyczne,* Gdańsk 2005, s. 189.

[3] Pierszé òrganë bëłë marczi Weltmeister. Zdrzódło infòrmacji: wëdowiédzô z Józefã Roszmanã w dniu 17 maja 2021 r. we wejrowszczim mùzeùm (pózni: wëdowiédzô z Roszmanã).

[4] Kònkùrsë bëłë sztërë (1980, 1981, 1982 i 1986). Jich brzadã są spiéwniczi: *Lëdze gôdają, Na kaszëbsczi ôrt, Jidze pòzymk* i *Dalecznosc.* Òbôczë: C. Obracht-Prondzyński, T. Fopke, K. Kulikowska, *Współczesna kultura kaszubska. Terôczasnô kaszëbskô kùltura,* Gdańsk 2018, s. 238.

[5] Nôprzódkã bëłë to elektriczné òrganë, pózni keyboard CASIO.

Bëło to 24 maja 1985 rokù. Czerwińszczi pò wëstãpie pisze w Kronice: *Podchodzą do nas ludzie z gratulacjami, życzą sukcesów. Pytają, dlaczego w muzyce ludowej organy? Odpowiadamy, że to jest nasza współczesna wizja folkloru kaszubskiego.*

Pòsobné dwa kòncertë są w tim samim môlu (19 czerwińca a 10 lëpińca). Pózni jeden we wczasowim òstrzódkù „Stomil" w Pilëcach (23.07) a jesz tego dnia zôs w tim, co nôpiérwi. Z direkcją Gduńszczégò Klubù Kùlturë Związkù Socjalisticzny Młodzëznë Pòlszczi „Rudy Kot"[6] ùgôdóny òstôł wëstãp Pomeranii òbczas Dominikańszczégò Jôrmarkù we Gduńskù. Czëtómë w *Kronice*: *Przed nami rzesze słuchaczy. Otrzymujemy rzęsiste brawa. Jakiś rybak z Sopotu wręcza nam wiązankę goździków* […].

Òd tegò wëstãpù karno pòkôzywô sã w kaszëbsczich ruchnach, co je wëpòżëczëlë z Miesczégò Dodomù Kùlturë we Wiôldżi Wsy[7]. Tegò rokù grają jesz m.jin. w Elektrocepłowni „Gdynia" na jëbileùszu 50-lëcô firmë, w Centralnym Òstrzódkù Spòrtu òddzél we Wiôldżi Wsy òbczas III Zetkaniów Drëszstwa Młodzëznë ZSMP [Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej] i ZMK [Związek Młodzieży Komunistycznej], na Centralnëch Młodzëznowëch Òżniwinach w Pùckù jakno „gawędziarze z Władysławowa", w wëżi wspòmniónym gduńszczim klubie „Rudy Kot", w Mòrsczim Dodomie Kùlturë w Gduńskù-Nowim Pòrce (jakno zespół fòlkloristiczny), w gòscyńcu (hòtelu) „Brzezno", òbczas Miesczich Òżniwinów we Wiôldżi Wsy-Òstrowie (Kòlonijny Òstrzódk „Bewelana"), we Wczasowim Òstrzódkù PGR [Państwowe Gospodarstwo Rolne] Słuszewò – dlô Szwédów, w òstrzódkù „Jasny brzeg" we Wiôldżi Wsy, na 10-lecym Pòdjimiznë Turisticznëch Ùsługów „Hel" a w Dodomie Rëbôka z leżnoscë Dnia Pòlszczégò Wòjska – w ti sami miescowòscë; w Pùckù we Wczasowim Òstrzódkù „Delfin" dlô emeritów z Pùcczich Zakładów Mechanicznëch[8]. Ale nié w Gniéżdżewie…

Redaktór Katarzëna Kòrczôk przëwòłiwô słowa Józefa Roszmana: *Z zespołem nie pokazujemy się w Gnieździewie. Dlaczego? Nikt nas nie zaprasza . Niektórzy z tej naszej ludowej twórczości się śmieją*[9].

Nie wësmiéwelë sã za to w gòscynnym òstrzódkù Ministerstwa Sprawiedlëwòscë, dze pò czile wëstãpach karna w pierszim rokù jegò dzejaniô czerownik òstrzódka Tadeùsz Rudka pòdzãkòwôł w *Kronice* tak: [...] *składam serdeczne podziękowania za wspaniałe występy „Trio Pomerania", Przedstawiony program zapoznał ludzi z terenu całej Polski z pięknym folklorem kaszubskim*.

Czekawi je téż wpisënk delegacje Szwédów z gminë Strömsund pò kòncerce karna: *Muzyka i kultura regionalna jest czynnikiem bardzo ważnym w życiu każdego narodu.*

Przëbiwô wspòminków ò dzejanim karna w mediach. „Głos Wybrzeża" w rozmòwie z Roszmanã nadczidô, że Trio Pomerania: *nowoczesną kaszubską pieśnią i muzyką zamierza zdobywać młodzieżową widownię*[10].

Pò gòdnikòwim kòncerce w klubie „Rudy Kot" doc. dr inż. Andrzej Januszajtis[11] òstawił karnu taką żëczbã: *Życzę sukcesów w podtrzymywaniu i rozwijaniu pięknych tradycji belockich.*

Jim barżi môlowim dzejôrzã bél nen, co wpisywôł sã do Kroniczi – tim szerszé robił òdwòłanié: *Jest to zaszczytna forma rozwoju kutury regionalnej, która na naszym terenie kultywowana jest od zarania dziejów państwa Polskiego.* Tak pò wëstãpie w pùcczim Dodomie Kùlturë naskriblôł Zbigórz Różańszczi – przewòdniczący Òbwòdowégò Kòmitetu nr 1 Samòrządu Mieszkańców w Pùckù. Chòcô czerownik Wczasowégò Òstrzódka „Lodex" z Pilëców, Stanisłôw Niewiadomszczi téż widzôł mòcną zrzeszbã kaszëbiznë z pòlską kùlturą: [...] *składam serdecznie podziękowania za umożliwienie nam zapoznania się z Kulturą Kaszubską, która jest ściśle związana z kulturą ogólnopolską* [...] (*Kronika*, 26.08.1986). W pòdobnym dëchù wpisôł sã czôrnym pisôkã czerownik òstrzódka „Hutnik", Zenón Kùligòwszczi: [...] *Trio kaszubskie jest doskonałym szermierzem tradycji ludowej Ziemi Kaszubskiej, błyszczącej wspaniałym klejnotem w skarbnicy narodowej kultury polskiej* (Kronika, 29.08.1986).

Rok 1986 karno zaczãło w Żelëstrzewie, òbczas IV Przezérkù Kòlãdowëch Karnów[12]. Pòtim bëłë wëstãpë dlô emeritów z pòdjimiznë „Szkuner", dlô zëmòwiska RSW [Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza] „Prasa" z Warszawë, dzecy ze Swieca i Bełchatowa (we Wczasowim Òstrzódkù „Celuloza" w Pilëcach) a w tamecznëch òstrzódkach „Wis", „Energomontaż", „Lodex" i „Syrena".

Na V Òglowòpòlszczi Festiwal Żeglarszczi Piosenczi „Shanties" w Krakòwie[13] karno przërëchtowało nowé piesnie. Do „Mëslë rëbôka" (mùz. J. Łysk, sł. Jan Trepczik) dopisóné òstałë: „Mój môli bôcëk" (mùz. W. Czerwińszczi, sł. Marian Selin) a „A mie czas jidz" (mùz. W. Czerwińszczi, sł. J. Łisk). Równak nie dobëlë w mùzyczny kònkùrencji. Czerwińszczi wspòminô: *Wspaniała, elitarna impreza. Jednak nie jesteśmy zadowoleni z naszego koncertu. W Krakowie nie znalazł się ktoś, kto pożyczyłby mi organy. Grałem na fortepianie*

[6] RUDY KOT [przëstãp 23.05.2021].
[7] W nym czasu direktorã ti institucje bél Wòjcech Czerwińszczi.
[8] *Z miast i wsi Wybrzeża,* „Głos Wybrzeża", nr 250, 25.10.1985.
[9] K. Korczak, *Śladem gnieżdżewskich gadek*, „Dziennik Bałtycki", 13.09.1985.
[10] M. Nowik, *Kaszubskie gadki i… diabelskie skrzypce,* „Głos Wybrzeża", nr 236, 9.10.1985.
[11] W kronice je wizytówka Januszajtisa, prôcownika Gduńszczi Pòlitechniczi, zawòłónégò znajôrza i rozkòscérzëcela historii Gduńska.
[12] (s.j.), *IV Przegląd Zespołów Kolędniczych. Radości i dziwy,* „Pomerania" 1986, nr 3, s. 27.
[13] Zgłoszenié szło za bédënkã Tadeùsza Gleinerta z Òglowégò Zarządu Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô we Gduńskù. Òkróm nich Kaszëbë reprezentowelë téż Koleczkowianie.

(specjalnie zniszczono dekorację, aby go wystawić) i nagłośnienie niezbyt dla nas szczęśliwe. Stanisłôw Janka zôs pisôł w „Pomeranii”[14]: *W tym konkursie jurorzy zwracali szczególną uwagę na poziom artystyczny tekstów piosenek. Nie wiadomo jednak, czy w pełni zrozumieli teksty* [...].

W strëmiannikù Trio Pomerania wzãło ùdzél w Dniach Pùcka a II Dniach Kùlturë Kaszëbskò-Pòmòrsczi[15], a téż w I Zetkanim Téatrów i Kapelów „Słowińska Kluka” w Słëpskù. W łżëkwiace grelë w Pùckù òbczas III Rajdu „Rodło” dlô czile tësący harcerzów, a 1 maja – na Swiãce Prôcë w tim miesce. Ju trzecégò maja – dlô nôleżników Demokraticznégò Stronnictwa w jich swiãto, a tidzéń pózni – dlô lubòtników karawaningù z PZM-otu [Polski Związek Motorowy]. Pòsobno są grania: kòl przëbiwającëch w òstrzódkù znajemnégò ministerstwa w Pilëcach, na Dzéń Dzecka we Wiôldżi Wsy, w klubie „Rudy Kot”[16], w pilëcowëch „Lodexu” a „Hùtnikù”. 15 czerwińca wëstąpilë na promie Pomerania z leżnotë 50-lecô Mòrsczégò Aùtomòbilklubù[17]. Dali mùzykùją w znónëch ju sobie òstrzódkach wczasowëch w Pilëcach a òbczas Pòrtowégò Jôrmarkù w Gduńskù-Nowim Pòrce[18]. Kùńc czerwińca 1986 zaznaczëlë mùzyczno w Dodomie Rëbôka we Wiôldżi Wsy (seniorzë „Szkùnera” a z leżnotë Dniów Mòrza) a we wczasowim òstrzódkù w Karwi dlô letników z Lubelsczich Zakładów Skórowégò Przemësłu. Òb lato nie zafelało Pomeranii na Truskawkòbranim na Złoti Górze kòl Brodnicë Górny[19]. Tradicyjno môlã jich mùzycznech prezentacjów bëlë téż: Pilëce, Wiôlgô Wies, Cetniewò, Chalëpë[20], a téż Òstrowò i Karwiô.

Wôżnym wëstãpã bél ten w Telewizjowim Turnieju Miastów Pùck – Głogówk. 17 lëpińca w Pùcczim Dodomie Kùlturë nagrelë dlô pòlsczi telewizje dwie spiéwë: „Mój môli bôcëk” a „Babsczé kùszenié” Łiska. Do „kùszeniô” Józef Roszman przërëchtowôł ze stôri beczczi pò gùrkach mrëczka[21], na chtërnym zagrôł. Trzë dni pózni delë pòkôzk swòjich ùmiejãtnosców w transmisje na żëwò z estradë w parkù przë pùcczim ùrzãdze[22]. Kaszëbsczi Pùck zremisowôł z wiôlgòpòlsczim Głogówkã 3:3. Z warszawsczégò sztudia program prowadza Jirena Dzedzyc. W Pùckù bél redaktór Tadeùsz Sznuk, chtëren zapitôł na bince Roszmana ò to, „dze sedzy diôbełk w diôbelsczich skrzëpicach”, na co Roszman òdrzeknął: „tu, w tim pùdełkù”. Roszman, pitóny ò swòjã ùlubioną piesniã z repertuaru karna wskôzywô „Mëmkã”[23] z mùzyką Łiska do słów ks. Antoniégò Peplińsczégò[24].

Mòcnym dzélã kòncertowaniô, w całoscë òb lato, bëlë wczasowé òstrzódczi. Pòd datą 26 lëpińca, pò granim w pilëcczim „Hùtnikù”, Wòjcech Czerwińsczi pisze w *Kronice*: *Obecna k.o.* [„kaowiec”, instruktor kulturalno-oświatowy] *jest niezwykle sympatyczna. Po koncercie wzruszona obdarowuje nas kwiatami. Wczasowicze traktują nas jak „gwiazdy”. Przy okazji koncertu sprzedajemy śpiewniczki WOK-u na piosenkę z tekstem kaszubskim oraz „Pomeranię”. Rozdajemy autografy.*

Òbczas zélnikòwégò Dominikańsczégò Jôrmarkù na Dłudżi we Gduńskù[25] zapòwiôdô jich Barbara Żurowskô-Sutt. Lëdzóm sã widzy mùzykòwanié karna. Trio Pomerania na jôrmarkù mô dwa wëstãpë[26]. W tim miesącu bëlë téż we Wielu na IX Turnieju Lëdowëch Pleskòtów Kaszëb i Kòcewiô[27].

W rujanie mielë dwa wëstãpë za rôczbą Kaszëbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniô: w Lesniewie a we gduńsczim Téatrze „Wybrzeże” – z leżnotë 30-lecô całégò Zrzeszeniô. W lëstopadnikù grelë dëbelt dlô seniorów[28] w Pùckù na zaproszenié m.jin. Zarządu Miesczégò Lidżi Pòlsczich Białków, a w Kartuzach dlô Pòlsczégò Czerwònégò Krziża. W gòdnikù wëstąpilë w Pùckù dlô Spółdzelczégò Bankù[29] a w Dodomie Kùlturë w Strzelnie na 100-lecé ùrodzënów Jana Patocka[30].

Tomôsz Fópka

Wszëtczé òdjimczi pòchôdają z kroniczi Trio Pomerania

[14] S. Janke, *Byliśmy w Krakowie*, „Pomerania” 1986, nr 5, s. 12.
[15] (n), *W Pucku Dni Kultury Kaszubsko-Pomorskiej,* „Głos Wybrzeża” nr 60, 12.03.1986; (ZY-GA), Dni Kultury Kaszubsko-Pomorskiej, „Pomerania” 1986, nr 6, s. 39.
[16] „Rudy Kot” bél òficjalnym impresariã karna. W òbrëmim tegò wëdrëkòwôł jima m.jin. infòrmatórk a afisze na wëstãpë.
[17] Wòjcech Czerwińsczi ùprzëstãpnił w Kronice nabëti òbczas rejsu certifikat mòrsczégò chrzestu na wòdach… Gduńsczégò Wikù.
[18] *Jarmark portowy,* „Głos Wybrzeża” nr 144, 20.06.1986, s. 21.
[19] *Z miast i wsi Wybrzeża. W najbliższą niedzielę Truskawkobranie,* „Głos Wybrzeża” nr 154, 3.07.1986; (kucz), *Truskawkobranie* – 86. *Atrakcyjna niedziela na Złotej Górze,* „Dziennik Bałtycki” nr 157, 7.07.1986
[20] (ZY-GA), *Łodziozlot ’86,* „Pomerania” 1986, nr 11, s. 36.
[21] Mrëczk – włosowi bùrczibas, jiny jak lińcuchòwi. Roszman téż sóm wëkònôł swój stałi instrumeńt – diôbelsczé skrzëpice.
[22] Z. Gach, *Zwarcie na remis,* „Pomerania” 1986, nr 12, s. 6.
[23] (88) Jerzy Łysk - "Mëmka" – YouTube [przëstãp 24.05.2021].
[24] Wëdowiédzô z Roszmanã.
[25] *Na scenie przy Neptunie,* „Dziennik Bałtycki” nr 179, 2.08.1986; (u), *Imprezy Dni Gdańska ’86*, „Głos Wybrzeża” nr 187, 2.08.1986.
[26] Program imprez Dni Gdańska i JD 86, „Wieczór Wybrzeża” nr 149, 4.08.1986.
[27] (mt), *Gawędy we Wielu,* „Dziennik Bałtycki” nr 198, 26.08.1986; (now), Józef Roszman najlepszym gawędziarzem, „Głos Wybrzeża: nr 197, 25.08.1986; (s.j.), *Gawędy nad Jeziorem Wielewskim,* „Pomerania” 1986, nr 11, s. 16.
[28] (gp), *Spotkanie pokoleń w Pucku,* „Dziennik Bałtycki” nr 275, 25.11.1986.
[29] (bk), *Z historii Banku Spółdzielczego w Pucku,* „Dziennik Bałtycki” nr 298, 22.12.1986.
[30] (s.j.), *W stulecie urodzin Jana Patocka,* „Pomerania” 1987, nr 2, s. 37.

KASZËBSCZÉ NÓTË

dzél 3 Ò dëtkach i chcywcach

To są prëszczé półtorôczi (abò tej-sej półtrojôczi)… W „Kaszëbsczich nótach” spiéwómë m.jin. ò pieniãdzach, i je to cos, co apartni najã spiéwã òd jinëch pòdobnëch. „Ze wszëtczich wersji, jaczé móm nalazłé na całim swiece, dëtczi pòjôwiają sã blós w ti kaszëbszczi i bëłë tam òd samégò pòczątkù, bò mómë je ju w teksce zapisónym przez Jizydora Gùlgòwszczégò – w jegò tłómaczenim najich »Nótów« na niemiecczi” – gôdô badéra „Kaszëbszczégò alfabetu” Róman Drzéżdżón.

Colemało na malënkach, jaczé pòmôgają w spiéwanim, widzymë mònetë z cyfrą 5, co je pamiątką pò stôrëch dëtkach, jaczé bëłë ùżiwóné jesz za dôwny Pòlszczi – w XVII i XVIII wiekù. Ò ti piątce na półtrojôkach pisôł w „Pòmeranii” Tomôsz Rembalszczi w artiklu *Dlaczego prëszczé półtrojôczi w „Kaszëbsczich nótach” mają nominał 5?* (nr 7/2020, s. 25-27). Nie mdã tej terô do ti sprawë wrôcôł, a barzi spróbùjã sã przëzdrzec temù, co na Kaszëbach sã pisze ò pieniãdzach.

Ks. Bernat Sëchta mô w swòjim *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* wiele rzeczónków i przërównaniów zrzeszonëch z dëtkama. Westrzód nich są taczé: „Mùlk jak dëtk” (ò pësznym dzéwczãcu), „Dëtk do dëtka, jaż bãdze pół kòrëtka”, „Bëc pò jednëch pieniãdzach” (nie bëc nick lepszim òd kògòs), „Chto rozmieje òdnalezc pieniądz, temù wszãdze je dobrze”, „Jak nabëti, tak pòzbëti, pieniãdze w rzëcy” (ò tim, że nieùtcëwò ùdostóné dëtczi nie dôwają szczescô), „Zdżinąc jak złi pieniądz” (ò czims abò kògùms, co zadżinął), „Dëtczi nikògò nie zbawią”, „Dobré słowò lepszé jak dëtczi”.

Człowieka baro mòcno przënãconégò do swòjich dëtków rozmieją zwac na rozmajiti ôrt. Mòżemë na taczégò rzeknąc prosto **chcywc**, a mòżemë téż **dãbòra**. I dodac rzeczónkã: „Ù dãbòrë wiedno pùsté kòmòrë”. Na pôłniowëch Kaszëbach gôdô sã téż **parzëflaka**. Czekawim słowã je **dosebnik**, to je ten, co rôd bierze do se, i nigdë ni mô dosc. Przez taczich lëdzy pòjôwiają sã złodzeje, bò „Czejbë nie bëło dosebników, nie bëłobë kradzélców”. Równak jak tu nie bëc chcëwi, skòrno wedle kaszëbszczich pòwiedzeniów – „Bóg stwòrził człowiekòwi rãce dosebné”, a jesz do te „Nawet swiãti mają rãce dosebné”. Mómë téż taczé słowa jak **zagarińc** (bò zagarinô wszëtkò wkół), **charatnik** abò **charłãpnik**, chtëren wedle mieszkańców Réwë miôł gadac: „Co je lepszé jak wesz, to wszëtkò dodóm bierz”. Wierã jedna z nôòstrzészich rzeczónków ò chcywcach je takô: „Ten bë sobie dôł za półdëtka w dupã téksów [to je gòzdzy] nabic”. Barzi łagódno mòżemë pòwiedzec: „Ten bë nëkôł za dëtka celã òd Gduńska do Słëpska”. A jak chto ju nazbiérô wiele pieniãdzy, to Kaszëbi gôdają ò nim, że „leżi na dëtkach” abò że „mô dëtków jak gnoju”.

Wôrt je wspòmnąc, że na Kaszëbach mómë wiele legendów zrzeszonëch z pieniãdzama. Òsoblëwie czãsto pòjôwiô sã w nich òpisënk tpzw. sëszeniô dëtków. Jidze ò to, że zakòpónëch skarbów pilëją rozmajité diôbłë, jaczé mùszą tej-sej wëcygnąc je ze zemi i òsëszëc w ògniu, żebë jich dërdza nie zeżarła. Żelë człowiek ùzdrzi taczi òdżin, tej mùszi bez słowa pòdéńc do niegò i rozgarnąc gò na krziż. Òdżin tej zgasnie, a w tim placu pòjawią sã dëtczi. Pùrtk robi równak, co le mòże, żebë do te nie dopùscëc. Zmieniwô tej swòjã pòstacjã, próbùje zadzëwòwac, rozsmieszëc abò wërzasnąc kòżdégò, chto chce wzyc jegò złoto. Pisôł ò tim chòcle Òto Karszny w swòji pòwiôstce *Strachë w Łątczińszczim Młinie*. Jeden z herojów ti książczi, gùslôrz, tak òpisywô dzejania diôbła, chtëren chcôł ùretac swój skôrb: „Zdrzã w stronã, tej widzã, jak na mie tak z dzesãc chłopa jidze, a wszëtcë mielë taczé dłudżé lance i ju le mie mają co przebic, ale jô wiedzôł, że to bëła òmana i że czarcë chcelë złoto miec nazôd. Jô sã ani zrësził, le stojôł jem jak słup, mając w òdżin, że co jinégò ni miałem, fajkã wrzuconé.

Za chwilã znôw wiôldzi czôrny bùla na mie lecy i chcôł mie przebic, wnet wiôldżé czôrné psë chcałë mie rozerwac, ale wszëtkò na próżno, jô sã ani rësził, ani zlãkł.

Tej stroną czëjã, że jakbë matka swégò sëna wòłała, przëzdrzã sã w tã stronã i widzã, że nen syn na matkã z taczim dłudżim nożã lecy i prosto jã nim w piers ùkłół, a krew jaż do ògnia priska. Tedë to le tak bëło, żem nie zawrzeszczôł, ale jem sã jesz na czas òpanowôł […].

Ale jesz to nie bél kùńc, jesz jednã próbkã jô miôł wëtrzëmac. Widzã, że pôrã lëdzy na bëlnëch kòniach pãdzy drogą pòd Mirochòwò. Jô ni mógł pòjąc, co za cél to miało miec, ale wkrótce miôłem sã dowiedzec. Za chtëren czas, tak mòże za czwierc gòdzënë, jachôł jeden z tëłu na ùmiarti swinie i wrzeszczôł na mie: *Hej, przëjacelu, dogòniã jô tëch, co to na kòniach jachelë?* Ale terô jô so ni mógł strzëmac smiéchù i jem wrzasnął: *Të głupi diôble…* Ale co… płakac jô pò dzys

dzéń mùszã, czej jô sobie nã chwilã przemëszlã… złoto – co jô mienił jakò swòje… òd razu zdżinãło i ta òto fajka je swiôdkã mòjégò niedoscygnionégò bògactwa”[1].

W lëteraturze nalézemë baro wiele tekstów, jaczé òpisëją kaszëbszczé mëslenié ò pieniądzach i ò chcëwòce. Czekawim przikładã są bôjczi pùblikòwóné w pierszi serie pismienia „Gryf”, wëdóné pózni jesz rôz w 2005 rokù w książce: *Bajarz kaszubski. Bajki z „Gryfa” (1908–1912)*[2]. Chãc pòwikszeniô swòjégò majątkù je tam wierã jednym z nôwôżniészich mòtiwów, jaczi pòjôwiô sã we wikszoscë dokazów. Biédny lëdze są w sztãdze zrobic wszëtkò, żebë nie òddawac pòżëczonëch dëtków (*Ò pòżëczonym dëtkù*[3]), dlô bògatëch żeńba jich córczi z biédôkã je sromòtą (*Ò niesprawiedlëwi gòdzënie*), jeżlë chtos mô wiãcy majątkù, mô w zgardze tëch, co gò nijak ni mają (*Ò môłpie i biédnym szewcu*). Nawetka òddanié dëszë diôbłu za pieniãdze nie je dlô niejednëch herojów bôjków za wësoczim prizã, bò „lepi w piekle pôlëc, jak tu òd głodu zdechnąc” (*Jak kaszëbskô białka diôbła òszëkała*). Bëcé bògatim zagwësniwô ùwôżanié westrzód lëdzy, tej nawetka kradzélstwò nie je tu niczim lëchim. Zbójca Czôrlińszczi, chtëren rozmieje kòżdégò òcëganic i òkradnąc, je dlô wiele lëdzy mòdłã, a czej ju w swòjim zbójeckò-złodzejszczim warkù doszedł do prôwdzëwégò mésterstwa, sóm król krôjnë, w jaczi dzeje sã akcjô *Bôjczi ò zbójcë Czôrlińszczim*, zapisywô mô całé królestwò i dôwô córkã za białkã.

Nié kòżdi bòhatéra z *Bajarza* mòże tak szczëro wënôdgrodzëc kradzélców, ale dlô krewnëch, drëchów i sąsadów są òni wôrtny ùwôżaniô, a jich robòtã je tak samò wôżnô jak prôca rzemiãsników abò gbùrów (*Ò srodżim złodzeju, Ò trzech bracach*).

Na niżódné achtnienié ni mògą miec za to nôdzeji lëdze, co delë sã òcëganic, to je òfiarë złodzejstwa. Nawetka nôblëższi mają jich za nick i pòkądka sami kògò nie òkradną i nie wrócą bògati, nicht nie mdze sã nad nima lëtowôł (*Ò płôszczu, trąbie i mieszkù, Ò żôłnierzu i zëdze*). Jak równak herojowie *Bajarza* bë ni mielë ùważac kradzélców, skòrno nawet swiãti Pioter próbòwôł òszëkac Pana Jezësa *(Z czegò są grzëbë*)?

Wôrt pòdsztrichnąc, że we wikszoscë tëch bôjków domôcym „bùdżetã” rządzą białczi, chtërne są czãsto pòkazywóné jakò chcywszi dzél familii (np. *Białczi z kòbiałczi*). Chłopi są czasã jich òfiarama, bitima i szkalowónyma, òsoblëwie czej zmniészą majątk abò zarôbiają mni, jakbë chcała jich białka (np. *Gbùr i sztudańcë*).

Taczi òbrôz mòżemë téż nalezc w książce Aleksandra Majkòwszczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa,* dze Trąbinô bije swòjégò chłopa, chtëren nijak nie mësli ò familii i zarôbianim dëtków. Kòżdé pòtkanié letkòmëslnégò mùzykańta z Trąbiną kùńczi sã

„domòwą przemôgą”, a chłop wëzdrzi pò ni jak pò pòbitwie: „Czile dni minãło, a zjawił sã w mòji jizdebce Trąba. Ale jakżeż òn wëzdrzół zmieniony! Mòdri plachc sedzôł jemù pòd lewim òkã. Lica nosëłë znaczi drapaniô, a nos mòckò bél spùchłi […].

– Przëzdrzë mie sã dobrze, a bãdzesz wiedzół. Te widzalné znaczi na mòjich piãknëch licach są niczim procëm niewidzalnym znakóm pòd ruchnama.

Terô jô sã dobrół, że gò jegò białka sprała”.

Taczi stereòtip chcëwégò Kaszëbë i jesz chcëwszi Kaszëbczi je téż czãsti w gôdkach. Wierã nôbarżi znóną, bò zapisóną jesz w 90. latach XX wiekù na kasétach i w książce wëdóny przez wëdôwiznã Arkun, je pòwiôstka Rómana Skwiercza *Pòst na òdpùsce.* Ji herojowie: wùja Bòles i cotka Bòlesa nie chcą dac krewnémù pielgrzimòwi nawetka kawë, ò mlékù i cëkrze ju nie gôdającë. W jich chëczach „chcëwòta z kòżdégò kąta krzëwé slépia wëstôwia, a lëdzy òdstrôsza”.

Wiele ò dosebnikach pisze Jón Natrzecy (tj. Pioter Dzekanowszczi). Bòhatérama jegò książk są colemało bëtowianowie, chtërny mają wiele pòzytiwnëch znanków, ale jak czëtómë w kriminale *Kòmùda*, niejedny z nich zdrzą na swiat „bez òkùlôrë dëtka, w naddôwkù, żebë lëdze mielë człowieka w pòwôżanim”, a tak pò prôwdze je to dlô nich jedno a to samò. „Jô tak piszã ò dëtkach i chcëwòscë, żebë kąsk to wësmiôc. Pieniãdze, gònba za nima téż je wôżnô, ale mùszi bëc òkróm te jaczis dëch, jakôs deja, żebë nie szło blós ò dëtka” – kòmentëje Pioter Dzekanowszczi.

[1] Wejrowò 2020.
[2] *Bajarz kaszubski. Bajki z „Gryfa” (1908-1912)*, przër. J. Bòrzëszkòwszczi, Wejrowò-Gduńsk 2005.
[3] Wszëtczé title są tu pòdóné w dzysdniowim znormalizowónym pisënkù.

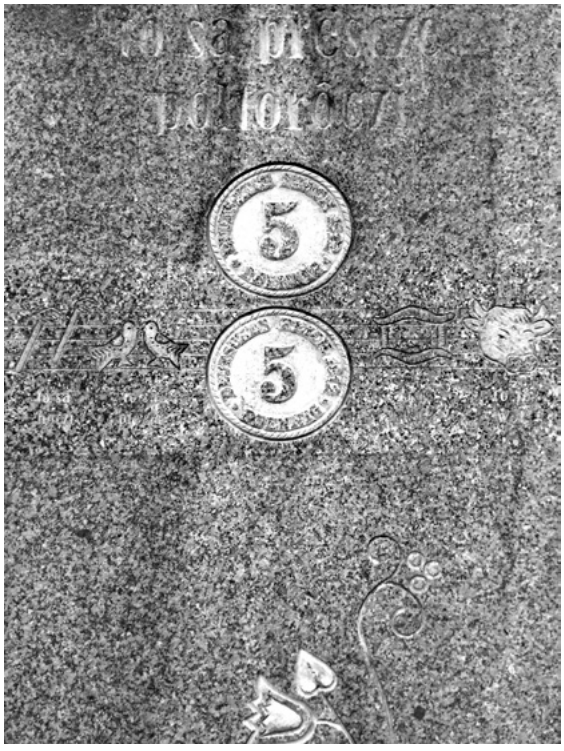

Ò tim, dlôcze pieniądze są wôżné, pisôł w swòjich szpòrtownëch felietonach Gùczów Mack: „Za dëtuszka mòżesz dostac, co le żëczba. Mòżesz so kùpic za nie, co le chcesz do zjestkù i do napitkù. Mòżesz so nabëc nôlepszi òbleczënk i òbùcé, mòżesz so kùpic widzałi bùdink i méble i so mieszkac jak graf. Mòżesz so kùpic nowi mòtór i aùto. Za dëtuszka mòżesz so kùpic zdrowienkò, a nawetka dëszné zbawienié. Za dëtuszka so nabądzesz wszelejaczé maturë i diplómë, czej nié ù nas, to kądës dalek w swiece. Dëtuszk robi przédzónów, czerowników, direktorów, przesesów i jesz wiele jinszich nierobijôszów. Dëtk rządzy swiatã" (*Ò dëtkach*). Ta wëchwała pieniądzy kùńczi sã równak czile przëmiarama lëdzy, jaczim dëtczi nijak nie dałë szczescô i scwierdzenim, że „dëtk nie je do głupëch, le dlô mądrëch"[4].

Gôdającë ò dëtkach wôrt je wspòmnąc ò bòrkòwianach, to je mieszkańcach Bòrka i òkòlégò (krótkò Gòwidlińszczégò Jezora). Wedle kaszëbszczi tradicji są òni méstrama zarôbianiô, przédno dzãka hańdlowi, czãsto nieùtcëwémù. W jinëch stronach zwelë jich Szachlarzama (to je hańdlôrzama), Jarmarcznikama abò nawetka Òszukańcama. Dało sã jich pòznac z daleka pò ruchnach – mielë sã nibë òblakac w dłudżé mańtle i skòrznie. Wedle rzeczónczi zapisóny przez ks. Sëchtã bòrkòwianie „sprzedadzą le sóm pòwróz na tôrgù i tëli za nien wezną, co za krowã, a krowã przëprowadzą nazôdka dodóm". Aleksander Labùda dodôwô jesz, że „jeden Żid òszukô dzesãc Pòlôchów, a jeden Kaszëba dzesãc Żidów, a jeden bòrkòjc dzesãc swòjich naszińców" (*Ò Bòrkòjcach*) [5].

W kaszëbszczi pòezji tekstów ò dëtkach i chcëwòce je mni jak w proze, a wierã nôbarżi znónym ùsôdzkã na tã témã je *Enrichissez-vous* Jana Karnowszczégò. Pòeta wëszczérzô sã tu (a mòżi barżi jiscy?) tim, że materialné sprawë są dlô lëdzy wôżniészé jak wszëtczé dëchòwé wôrtnotë:

Pòswiãcenié, jideałë:
Przôkôzania przestarzałé!
„Bògacma sã!" – nowô wiara!
Dëtk je narodowô miara!

Mòwa, wiara i sëmienié,
To je zbëtk i òbstrojenié,
Dzys ju nie są sakramentã –
Dëtk je fùńdamentã![6]

Je téż i dzysô dlô naju dëtk wôżniészi jak wszëtkò jiné? Wspòmniony ju na zôczątkù Róman Drzéżdżón gôdô: „Më Kaszëbi jesmë barżi szpórowny jak chcëwi. Dëtk je dlô naju wôżny. Rozmiejemë gò zarobic i na bële co gò nie wëdómë. Dwa, trzë – co jô gôdóm – sto razy òbezdrzimë tegò złotégò, nigle më gò wëdómë. Dzãka temù jesmë bògatszi i mòżemë miec wicy dlô familii – a to je wôrtnota na Kaszëbach mést nôwôżniészô". Pòcwierdzenim tegò, że rozmiejemë zarobic pieniądze, mòże bëc wiele miéwców wiôldżich kaszëbsczich firmów. Mòże tej mô prôwdã Léón Stoltmann, chtëren w swòji książce *Tajemnice Wendów, Circipanów i Kaszubów* miona Kaszëbë i Kaszëbi wëprowôdzô z Blëszczégò Wschòdu i z taczich słów, jak arabsczé *kasub* (ten, chto wiele zbiérô, zarôbiô) abò *takassub* (zôróbk, zwësk)?

Na kùńc wôrt jesz wspòmnąc, że Kaszëbskò-Pòmòrsczé Zrzeszenié wëdało niedôwno książkã Wiktora Czepczińszczégò i Żanetë Kùpczik *ABC ekònomii. Pierszé kroczi w swiece dëtków* (w tłomaczenim Paùlënë Wãserszczi). Naje dzecë bãdą tej mògłë òd nômłodszich lat pò kaszëbskù ùczëc sã ò tim, jak pòsłëgòwac sã pieniądzama, kôrtama do płaceniô abò bankòmatama. A że jeden z rozdzélów ti książczi mô titel „Robòta – co to je taczégò?", tej chùtkò zmerkają, że dëtczi je mùsz zarobic. Në, chëba że sã trafi dzes pùrtka, co prawie sëszi pieniądze na pòlu…

Dark Majkòwsczi

Na òdjimkach wejrowskô sztaturã na wdôr nótë: To kaszëbsczé półtorôczi

Ministerstwo Kultury Dziedzictwa Narodowego i Sportu.

Zrealizowano w ramach stypendium Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu

[4] *Gùczów Mack gôdô*, Bolszewo 2013, s. 104.
[5] Téż tam, s. 161-162.
[6] *Nowòtné spiéwë i wiersze,* Banino 2010, s. 82.

Kto czyta, żyje wielokrotnie...

Gdy jest maj, nawet trochę w sercu, i pandemia *żdziebko* się kurczy, nie wypada narzekać... Pamiętajmy stare kociewskie: *Da Bóg dziań, da i rada nań*... Tak kiedyś mówiono. Do mądrych myśli warto wracać, troski i kłopoty oswajać.

W czasie planowania wypraw na Marsa, w powiatowym mieście zamyka się najważniejszą księgarnię.

W swoim tegorocznym kalendarzu, takim do prowadzenia codziennych zapisków, znalazłam hasło *Dzień bez narzekania*. Proste i trudne, ale da się. W innych sama dopiszę to zdanie... Tylko jak nie narzekać, gdy w czasie planowania wypraw na Marsa, w powiatowym mieście zamyka się najważniejszą księgarnię. Cofnięcie cywilizacyjne, trudno się z tym pogodzić. Dobrze, że mam w domu bogaty księgozbiór. I jeszcze dwie świetnie działające w mieście biblioteki publiczne... Jedna z nich w nowym, bardzo funkcjonalnym budynku – z salką konferencyjną. Tu odbywają się liczne konkursy przyciągające młodych czytelników, działa Dyskusyjny Klub Książki, w ramach którego seniorzy (i nie tylko) spotykają się i dyskutują na temat przeczytanych książek, odbywają się też spotkania z twórcami i aktualne wystawy... W czytelni na bieżąco można sięgnąć np. po „Pomeranię" i oczywiście „Kociewski Magazyn Regionalny".

Aktywiści – regionaliści z Kociewia – planują Wielkie Spotkanie Bibliotekarzy w czasie dwuletniego (w tym sensie – nadzwyczajnego) VI Kongresu Kociewskiego. Właśnie u nas, w starym grodzie księcia Grzymisława łączącego większą część regionu, potem Świętopełka, Mestwina... Miały się odbyć kolejne Walne Plachandry, i to w miejscu szeroko w Polsce znanym, w Grucznie. Miejscowość historycznie ważna, krajobrazowo piękna, kulturowo ciekawa. Tu ks. Franciszek Kamecki tworzy i czuwa jak *czuły narrator*. Oswaja nasze wędrówki „drabiną do nieba". Szkoda, że już „Pielgrzym" nie drukuje jego felietonów. Regionaliści mają pomysł stworzenia specjalnej biblioteki z uwzględnieniem księgozbioru księdza... Przytłoczeni ostatnio nagłośnieniem ciemnej strony Kościoła, powinniśmy pamiętać o rozlicznych zasługach dla kultury regionalnej właśnie księży. Sylwetki można poznawać choćby w *Słowniku biograficznym Kociewia* Ryszarda Szwocha. Wielotomowe, istotne dzieło. W moim domu słownik ten zajmuje ważne miejsce, tuż obok słowników ks. dra Bernarda Sychty, kociewskiego i kaszubskiego.

Tak się złożyło, że od lat należąc do ZKP, zgromadziłam wiele regionaliów. Kaszubskich więcej, bo więcej ich jest... Były też pomocą naukową podczas zajęć z językoznawstwa kulturowego. Z mojego Kociewia prawie wszystko zdobyłam. Plan opracowania historii piśmiennictwa z tego regionu Pomorza czeka na realizację. Już nad tym pracujemy. Wypisy z tekstów pewnie jeszcze w tym roku staną też na półkach. Z przyjemnością przyjęłam nadesłany przez wydawnictwo Okolice Kultury pakiet edukacyjny. W nim – trzy pięknie wydane książki. O tekstach Romana Landowskiego już wspominałam. Na świeżo pochwalić jednak trzeba dwie części *Vademecum kociewskiego:* pierwszą – *Dziedzictwo kulturowe Kociewia a turystyka* i drugą – *O tożsamości regionalnej Kociewia – w zarysie*. Są to prace zbiorowe pod redakcją m.in. Lecha J. Zdrojewskiego. W edukacji regionalnej, która też wróci do szkół, będą bardzo potrzebne. Podczas tegorocznego święta – 100. rocznicy trzeciego powstania śląskiego – prezydent RP trafnie podkreślił, że na Śląsku mówiono *po polsku gwarą śląską*. Musimy więc na Kociewiu przypomnieć, że mówimy tu po polsku gwarą kociewską...

Niekiedy, ale nie zginie – bo jest zapisana i opisana.

Maria Pająkowska-Kensik

Milicyjne wypracowania

Przeglądam ostatnio esbeckie i milicyjne dokumenty sprzed czterdziestu lat. Wielce są pouczające o historii, ale także o rzeczywistości tu i teraz.

Jest wrzesień 1981 roku. Mówi się o tamtym okresie karnawał Solidarności. Właśnie skończyła się pierwsza tura zjazdu NSZZ „Solidarność", na którym jeszcze wyraźniej zaznaczył się podział na zwolenników Lecha Wałęsy i Andrzeja Gwiazdy. W całym kraju „Solidarność" liczy dziesięć milionów członków.

„Działacze" ciągle żyją w swoich bańkach.

Osobiście nie bardzo pamiętam czas karnawału Solidarności, miałem wówczas pięć lat. Ostatnio jeden z ówczesnych działaczy opozycyjnych opowiadał mi o wyrazach wsparcia, które odbierał wówczas od obcych osób. Taksówkarze nie chcieli zapłaty za kurs, pijacy przed sklepem deklarowali abstynencję, gdy wprowadzono w całym Trójmieście strajkową prohibicję, ludzie pracowali dla „Solidarności" dzień i noc i nie chcieli za to wynagrodzenia. To wszystko działo się w Gdańsku.

Tymczasem we wrześniu 1981 roku (rok po strajkach sierpniowych, trzy miesiące przed wprowadzeniem stanu wojennego) funkcjonariusze Milicji Obywatelskiej z komisariatu w Kartuzach otrzymali polecenie: iść „do ludzi" i badać nastroje. Powstały *Notatki dotyczące sytuacji politycznej*, czyli wypracowania na temat „co ludzie w Kartuzach gadają". Zajmująca lektura.

Pisze starszy kapral Czesław K. (pisownia oryginalna):

Jak twierdzą rozmówcy, nic wielkiego nie dzieje się w kraju poza brakami w dostawach artykułów żywnościowych [...]. *Konfrontacja między „Solidarnością" i władzą nie przyniesie rozstrzygnięcia, lecz dalszy rozpad społeczeństwa. Rozmówcy dziwią się władzy, która toleruje wypowiedzi niektórych działaczy „Solidarności" obrażające władze i partię i to pozostaje bez kary* [...].

Sierżant Marian M.:

Ustaliłem, że ludność coraz bardziej zmęczona jest obecną trudną sytuacją zaopatrzenia rynku. [...] *Mówi się, że dobrze rząd i partia robi, że nie pozwoli na wichrzenie spokoju i przewrót polityczny. Ludność w wypowiedziach jest za ustrojem socjalistycznym, ale nie za ekipą rządową, gdyż jak się słyszy, dotychczas nic nie wykazano ze strony władz państwowych co do poprawy sytuacji gospodarczej kraju* [...]. *Krytykuje się również Solidarność, że nie rozwiązuje ona w pierwszym rzędzie problemów związkowych, np. pracownicy nie mogą otrzymywać zapomogi, pożyczki, zasiłku pogrzebowego itp., gdyż nie ma tego kto załatwić.*

Starszy sierżant Zygmunt S.:

W większości przypadków ludzie raczej potępiają poczynania Solidarności, uważając, że tylko wąskie grono tego związku wprowadza chaos w kraju i ma na uwadze własne cele. W wypowiedziach dało się odczuć zmęczenie ludzi taką sytuacją w kraju.

Wróćmy do 2021 roku, do mojego spotkania z dawnym działaczem „Solidarności". Gdy skończył mi opowiadać o karnawale sprzed czterdziestu lat, zacytowałem mu powyższe notatki milicjantów z Kartuz. Był zaskoczony. Starszy pan miał zupełnie inny obraz tamtej rzeczywistości.

– Może inaczej było w Gdańsku, a inaczej na prowincji? Sam nie wiem... – stwierdził, nieco zbity z tropu.

Na prowincji – a dokładnie rzecz ujmując, w Kartuzach – w 1981 roku ludzie twardo stąpają po ziemi. Jeśli krytykują władze, to za konkrety – niedobór artykułów żywnościowych, brak części do maszyn rolniczych, kolejki, drożyznę. Widzą, że coraz większa przepaść dzieli ich od przywódców robotniczych strajków sprzed roku, którzy teraz skaczą sobie do gardeł.

Pojedynek między Wałęsą i Gwiazdą trwa do dziś i tak samo jest dzisiaj interesujący. To znaczy jest absolutnie nieinteresujący. Podobnie jak szereg innych współczesnych pojedynków między prawicą i prawicą, prawicą i lewicą czy lewicą i lewicą.

Tak jak wtedy, tak samo dzisiaj różni „działacze" ciągle żyją w swoich bańkach i wciąż wydaje im się, że niszcząc siebie nawzajem, walczą o jedyną i prawdziwą „polskość". Sądzą, że pozostali rodacy z wypiekami na twarzach śledzą te zmagania. Tymczasem to złudzenie. Daje się odczuć zmęczenie ludzi taką sytuacją w kraju – napisał przed czterdziestoma laty starszy sierżant MO i te akurat słowa pozostają aktualne.

Tomasz Słomczyński

LEKTURY

CZTERY W JEDNYM

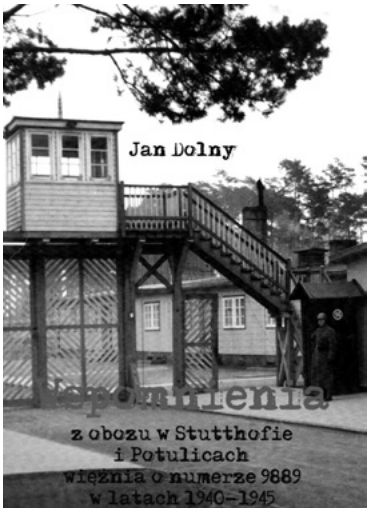

Jan Dolny, *Wspomnienia z obozu w Stutthofie i Potulicach więźnia o numerze 9889 w latach 1940–1945*. Przygotował do druku, wstępem i przypisami opatrzył Józef Borzyszkowski. Instytut Kaszubski, Gdańsk 2020

Powyższe tytułowe określenie ma o tyle swoje uzasadnienie w stosunku do książki Jana Dolnego *Wspomnienia z obozu w Stutthofie i Potulicach więźnia o numerze 9889 w latach 1940–1945*, że zawiera ona także relacje trzech innych osób, których losy skrzyżowały się w tych miejscach kaźni: ks. B. Schliepa, H. Bałachowskiej (Chomaniowej) i J. Sokołowskiego. W sumie obejmują one mniej więcej połowę całej publikacji. Można powiedzieć, że był to udany zabieg redakcyjny. Każdy z tych autorów inaczej widzi perspektywę obozową, odmiennie podchodzi do opisywanych wydarzeń itp. Dotyczy to zarówno ich ogólnego postrzegania, jak i przebiegu, oceny poszczególnych sytuacji.

Pochodzący z Lubni w powiecie chojnickim Jan Dolny, wówczas pelpliński kleryk, który trafił do Stutthofu za pomoc ukrywającym się kapłanom (w tym najbardziej znanemu pośród nich ks. J. Wryczy), nie stroni od wstrząsających opisów warunków panujących w obozie, wręcz sadystycznych zachowań obozowych funkcjonariuszy. Sporo dowiadujemy się o nich też z relacji ks. B. Schliepa, który z tych samych powodów przebywał w tym obozie. Jednocześnie jednak dosadniej, głębiej ujawnia on w kilku wzmiankach, jak zbrodnicza sytuacja wpłynęła na wewnętrzne stosunki pomiędzy więźniami. To nie tylko współpraca, wzajemna pomoc, możliwe w tamtych realiach przejawy działalności kulturalnej, ale też daleko idąca rywalizacja, walka o przeżycie: *Na środku baraku leżała zużyta, pełna robactwa słoma, wilgotna, przegniła i śmierdząca. A jednak każdy ją chwytał, aby sobie przygotować na noc legowisko.* ***Pomiędzy mieszkańcami baraku przychodziło przy tym do rękoczynów*** [wytłuszczenie – B.B.]. *Dopiero jak kapo* [...] *swoim kijem przywiódł skłóconych do rozsądku, nastąpił spokój* (s. 223); *Nieustannie dochodziło w salach do krwawych rozpraw między więźniami* (s. 239).

Daleko jednak relacjom z omawianej książki do treści *Anus mundi* Wiesława Kielara, jednych z najbardziej znanych polskich wspomnień z pobytu w obozie koncentracyjnym (ostatnie wydanie: Wrocław 2004). Kielar pisze między innymi o wzajemnym kopaniu się, deptaniu, gryzieniu przez więźniów obozu w Oświęcimiu, by przetrwać. Natomiast, jak się wydaje, w prezentowanej książce Dolnego lepiej uwidoczniono złożoność relacji polsko-niemieckich w tych ekstremalnych warunkach w ich specyficznym, regionalnym odcieniu. Niewątpliwy wpływ na to miała wielokulturowość, wielonarodowość przedwojennego i okupacyjnego Pomorza. Stąd sporo we *Wspomnieniach*... przekazów o obozowych strażnikach, esesmanach płynnie mówiących po polsku, współczujących, pomagających więźniom (np. s. 139–140), chociaż to ostatnie było niezależne od miejsca pochodzenia. Z uwagi na trwającą dyskusję o postawie gdańskiego biskupa Carla Marii Spletta, przez jednych oskarżanego o świadomy udział w nazistowskich zbrodniach, przez innych uznawanego za wzór cnót, warto wspomnieć tutaj o niepodanym z nazwiska esesmanie, który pod wpływem tego duchownego nie szykanował więźniów i często odmawiał różaniec (s. 242–243).

W tym kontekście należy podkreślić, iż ks. B. Schlieb był narodowości niemieckiej, co nie uchroniło go od obozowej gehenny, a jego brata Kazimierza, również księdza, członka przedwojennych niemieckich organizacji – przed zamordowaniem przez nazistowskich siepaczy w Lasach Szpęgawskich (s. 208). Interesujące są opinie poszczególnych autorów relacji o stosunku funkcjonariuszy obozu w Stutthofie do ks. Schlieba i do polskich więźniów. Według samego księdza niczym się on nie różnił. Jednak zarówno Dolny, jak i Bałachowska zgodnie podają, że był on traktowany gorzej, z większym okrucieństwem niż polscy towarzysze niewoli. Według Dolnego przyczyną była właśnie niemiecka narodowość kapłana, esesmani wyładowywali na nim złość, że chociaż jest Niemcem, to wspomaga polskich księży (s. 69). Bałachowska zaś uważa, że powodem było jego kapłaństwo (s. 217). Niezależnie od tego można pośrednio przypuszczać, iż do wcześniejszego zwolnienia ks. Schlieba z obozu w grudniu 1940 r. przyczyniła się właśnie jego niemiecka narodowość. Wiele sprzyjających mu osób zabiegających o jego uwolnienie było blisko ówczesnych decydentów.

Być może narodowościowe różnice spowodowały odmienny odbiór zachowań niemieckich mieszkańców wsi Stutthof i okolicznych miejscowości wobec

więźniów obozu. Jan Dolny uwypukla ich powszechne (z jednym wyjątkiem) zaangażowanie w dodatkowe szykanowanie jeńców poprzez kierowane do nich wyzwiska, obrzucanie kamieniami itp. (s. 94). Ks. Schlieb dostrzega jedynie ich obojętność w stosunku do uwięzionych, jego zdaniem spowodowaną obawą przed reakcją gestapo, gdyby chcieli w jakikolwiek sposób im pomóc czy nawet tylko okazać współczucie (s. 246).

Przede wszystkim jednak wspomnienia Dolnego i ks. Schlieba oddają grozę obozowej gehenny. Zapoznając się z opisem fizycznych cierpień więźniów, ich bicia, kopania itp., współczesny czytelnik ma prawo zwątpić, by którykolwiek człowiek był w stanie to wytrzymać. Do tego należy dołączyć także inne sposoby kaźni. Ich symbolicznym wyrazem może być przekaz o uwięzionych, którzy z głodu przeszukiwali gnój w poszukiwaniu ziaren (s. 240), czy osobiste doświadczenie Jana Dolnego, który do posiłków używał zardzewiałego nocnika. Robił to ze swoistą rezygnacją, bo lepiej mieć takie naczynie niż żadne, a każdy z więźniów musiał je zdobyć sam (s. 85), oprawcy nie byli od tego...

Niestety, w tym szaleństwie, patrząc z perspektywy nazistowskiej, była „metoda". Bestialstwo osiągało zamierzony skutek, pod jego wpływem *każdy przykładał się do pracy, jak tylko mógł najlepiej* (s. 87), żeby dodatkowo nie narazić się pilnującym. Mogli przeżyć tylko ci, którym udawało się znaleźć w miejscach, gdzie można było bardziej udawać niż pracować bądź być dalej od zbrodniczego nadzoru.

Wspomnienia te dobrze ukazują przekonanie nazistów o wyższości Niemców nad Polakami, ich uporządkowaniu, kulturze i dobrej organizacji, w praktycznej realizacji zmieniających się w groteskę. Na przykład więźniowie musieli stosować się do higienicznych wymagań i myć po jedzeniu naczynia w ciepłej wodzie, im samym do umycia się nie dawano nie tylko ręczników, ale i mydła (s. 89).

Być może uraz spowodowany obozowymi okropieństwami był przyczyną, że H. Bałachowska unikała dzielenia się swoimi wspomnieniami z pobytu w Stutthofie i Potulicach. W każdym razie w opublikowanych w prezentowanej publikacji jej wspomnieniach nie ma najmniejszej wzmianki o jej osobistych przeżyciach z tego okresu. Opisała jedynie, dlaczego jej rodzice wraz z częścią rodziny dołączyli do niej w Potulicach (ona sama trafiła tam, a wcześniej do Stutthofu, razem z J. Dolnym i ks. B. Schliebem z tego samego co oni powodu, o czym jest mowa w innych częściach książki). Na pewno w ten sposób chciała uwypuklić ich przywiązanie do polskości, stanowczy opór wobec wpisania na niemiecką listę narodowościową, który był główną przyczyną osadzenia ich w obozie. Ponadto wspomniała o przebiegu pierwszego dnia pobytu w obozie ojca, Jana Bruskiego z Robaczkowa w powiecie kościerskim, w gminie Karsin, spory nacisk kładąc na jego troskę o matkę i innych bliskich.

Takie są w całości zamieszczone w książce teksty H. Bałachowskiej. Stanowią swoistą sagę rodzinną od ostatnich lat okresu zaboru po początek XXI w. Jest to opowieść o utraconym rodzinnym raju, z pominięciem bardziej drastycznych negatywów. Przedstawione są interesująco na szerokim tle ówczesnego życia codziennego. Na początku ujęto między innymi kilka epizodów z twórczości Hieronima Derdowskiego, który w swoich utworach nawiązywał do rodzinnej miejscowości autorki, a pierwowzorem niektórych występujących w nich postaci byli jej przodkowie (s. 277, 285-286). Wśród bogactwa szczegółów można wymienić powitanie polskich żołnierzy w lutym 1920 r. w Wielu, stosunek bogatszych chłopów kaszubskich do szlachty, ich stosunki z pracownikami, obcymi, kształcenie dzieci itd. Wszystko jest przedstawiane w sposób sprawny językowo, ciekawie. Niewątpliwie wspomnienia H. Bałachowskiej stawiają ją wysoko wśród pamiętnikarzy naszego regionu w XX w.

Odmienna od pozostałych, zarówno pod względem zawartości, jak i formy publikacji, jest ostatnia część książki, poświęcona Jerzemu Sokołowskiemu z powiatu brodnickiego. Składa się na nią zawartość jego teczki z Fundacji Generał Elżbiety Zawackiej w Toruniu. Opublikowano ją w formie kopii oryginałów, skanów. Najważniejszym, najobszerniejszym fragmentem jest relacja Sokołowskiego o jego udziale w ruchu oporu, w tym głównie w obozie potulickim. Co ważne, wspomina on, że aktywnie działali w nim też H. Bałachowska i J. Dolny, czego nie ujawnili we własnych wspomnieniach. W odniesieniu do spraw bardziej ogólnych należy wyróżnić opisane przez Sokołowskiego działania w obozowym podziemiu tuż przed i zaraz po wyzwoleniu. Dzięki nim w części uratowano oficjalną nazistowską ewidencję więźniów, obecnie przechowywaną w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy, do dzisiaj najważniejsze źródło wiedzy o danych personalnych osób umieszczanych w obozie w Potulicach (s. 377). Można również wspomnieć o opisie losów konspiratorów w pierwszych miesiącach wolności, w tym o zderzeniu z nową rzeczywistością, w której dominowały radzieckie służby specjalne (s. 396 i nast.), kwestiach prawie nieobecnych w dotychczasowej literaturze przedmiotu, odnoszącej się do dziejów obozu w Potulicach.

Co zaskakuje, na co zwrócił też uwagę J. Borzyszkowski, chociaż H. Bałachowska i J. Dolny utożsamiali się z kaszubskością, a szczególnie ks. B. Schliep i J. Sokołowski wywodzący się z regionów nieodległych od Kaszub, w ich wspomnieniach prawie nie ma kaszubskich wątków. Najbardziej w odniesieniu do J. Dolnego, ale być może także w stosunku do pozostałych autorów, można przypuszczać, iż prawdopodobną przyczyną tego był czas powstawania ich opracowań, w znacznej części dominowały w nim władze Polski Ludowej i nadrzędni wobec nich radzieccy przywódcy. W każdym razie, jak się wydaje, to nie przypadek, że J. Dolny podkreślił, iż już od momentu napaści III Rzeszy na Związek Radziecki on i inni więźniowie byli przekonani o przyszłym

wyzwoleniu Pomorza przez Armię Czerwoną (s. 121).

Nie można natomiast odmówić wagi nielicznym nawiązaniom do Kaszub, Kaszubów i kaszubszczyzny. Oprócz wspomnianego już wątku o utworach Derdowskiego, warto przywołać jeszcze dwie kwestie. J. Dolny miał okazję do osobistej rozmowy z generałem SS R. Hildebrandtem, jednym z głównych organizatorów nazistowskich masowych zbrodni na początku okupacji na Pomorzu, współtworzącym wówczas politykę narodowościową w tym regionie. Wywiązała się pomiędzy nimi ciekawa dyskusja. Dla J. Dolnego było oczywiste, chociaż nie mówił tego wprost, że Kaszubi są częścią narodu polskiego. Gen. Hildebrandt odparował, że nie wszyscy Kaszubi są takiego zdania, pewna ich liczba czuje się bardziej Niemcami niż Polakami (s. 118). Pośrednio ukazuje to, że znana z tamtego czasu próba rozbicia jedności pomorskiego społeczeństwa poprzez podział na Polaków i Kaszubów nie była wynikiem wyłącznie ideologicznych, ogólnych rozważań faszystowskich decydentów, ale miała też rzeczywiste oparcie w poglądach mniej licznej części Kaszubów (por. np. W. Jastrzębski, J. Sziling, *Okupacja hitlerowska na Pomorzu Gdańskim,* Gdańsk 1979, s. 161).

Ostatnią przed aresztowaniem placówką duszpasterską ks. B. Schlieba była bruska parafia. Świadom, że jest ona częścią Kaszub, opisuje ją, jakby pierwszy raz – co intrygujące – miał styczność z tym regionem i jego mieszkańcami, co jednak wydaje się niemożliwością, bo wcześniej był między innymi uczniem chojnickiego gimnazjum. Musiał się więc stykać już uprzednio z Kaszubami, przejeżdżać przez kaszubskie wioski itp. Wcześniej nie zwracał na to uwagi czy też spotykający się z nim Kaszubi niczym się nie wyróżniali?

Dla ks. Schlieba bruska okolica jako część Kaszub była „biedną krainą". Mimo to jej mieszkańcy – drobne chłopstwo, rzemieślnicy i rybacy – byli zadowoleni z życia, przedkładając wartości duchowe nad doczesne bogactwo, a *ich nastawienie religijne różniło się od innych grup ludności. Krzyże i Madonny – symbole ich wiary – znajdowały się na każdym skrzyżowaniu ulic i publicznych placach, w ogrodach i lasach.* Prawie wszyscy też oprócz języka polskiego sprawnie posługiwali się również językiem niemieckim (s. 208-209).

Wymieniony przez ks. B. Schlieba skład zawodowy społeczności kaszubskiej jest jednym z dowodów, że dysponujemy małą liczbą opublikowanych wspomnień Kaszubów, a także osób interesujących się, mieszkających na Kaszubach, szczególnie dotyczących pierwszej połowy XX w. i wcześniejszych. W jeszcze większym stopniu dotyczy to pobytu Kaszubów w obozie w Potulicach, największym po Stutthofie ich miejscem odosobnienia w czasie hitlerowskiej okupacji. Już samo to ukazuje znaczenie omawianej książki dla kultury, poznania dziejów naszego regionu. Tym bardziej że – jak starano się ukazać wyżej – zawarta w niej treść jest sprawnie napisana, łatwo się wciągnąć w jej lekturę, wyciągać z niej wnioski, snuć oparte na niej refleksje.

Pomimo że publikacja ma kilku autorów o różnych osobowościach, stylach wypowiedzi itd., to zachowano w niej logiczną całość. Na pewno nie było to proste, by wszystkie zawarte w niej materiały znalazły się w jednym wydawnictwie. Do tego była potrzebna osobowość znanego na Kaszubach i Pomorzu prof. Józefa Borzyszkowskiego. Jak do tego doszło, wyjaśnia on we wstępie. Mnogość wymienionych w nim osób, wydarzeń, w części bez zachowania ciągłości narracji, powoduje, że niezorientowany czytelnik będzie miał trudności z jego pełnym zrozumieniem, a wstęp ten jest też cenną lekcją historii samą w sobie.

Trudno w pełni zgodzić się z określeniem Potulic – nazywanych pomnikiem historii, okupacyjnej martyrologii Kaszubów – i umiejscowionego w nich muzeum jako równych Sztutowu i tamtejszej placówce muzealnej (s. 7, 10). Nie chodzi tutaj o mniejsze znaczenie Potulic jako miejsca męczeństwa Kaszubów, bo już w czasie okupacji ich niemiecka nazwa Lechbrechtsdorf budziła powszechną grozę. W moim przekonaniu jeszcze sporo jest do zrobienia, by w godnym upamiętnieniu obie te miejscowości stawiać na równi, co symbolizuje też opublikowane w omawianym wydawnictwie zdjęcie dawnego pałacu Potulickich, części okupacyjnego obozu, z odrapanymi ścianami skrzydła, w którym mieści się niewielka muzealna wystawa (s. 60).

Całość opatrzono licznymi, interesującymi przypisami, opartymi w większości na aktach personalnych więźniów, które są przechowywane w muzeum Stutthof. Z założenia zrezygnowano jednak (s. 71) z przedstawienia w przypisach losów obozowych funkcjonariuszy, katów autorów wspomnień i innych więźniów. Takie zestawienie dróg życiowych zbrodniarzy i ich ofiar mogłoby być szczególnie ciekawe. W tym kontekście można też przywołać powojenne losy J. Dolnego, który w 1945 r. został pracownikiem kolejnego obozu w Potulicach, tym razem administracji Centralnego Obozu Pracy dla Niemców z bliższej i dalszej okolicy, którzy później byli wysiedlani z Polski. Spoglądając na jego zdjęcia z tego okresu (s. 25-28, 33), można domyślać się, że nie był on pracownikiem szeregowym, bo na kilku z nich jest jedyną osobą siedzącą, a pozostałe stoją. Jak wpłynęły na niego okupacyjne przeżycia, kiedy role się odwróciły i to on należał do załogi obozu, a Niemcy (w tym hitlerowcy) byli jej podopiecznymi? Czy zachowały się o tym jakiekolwiek przekazy?

Oby prezentowana książka skutecznie weszła w krwiobieg historycznej pomorskiej literatury, przyczyniając się do zwiększenia zainteresowania nie tylko martyrologiczną przeszłością naszego regionu i właściwego, pełnego upamiętnienia ważnych wydarzeń, miejsc w życiu naszych przodków i całej regionalnej społeczności, jak również pobudzając do dalszych badań nad poznaniem jej dziejów.

Bogusław Breza

O KOLEGIUM, GIMNAZJUM, LICEUM. FILOMACKI PERIODYK

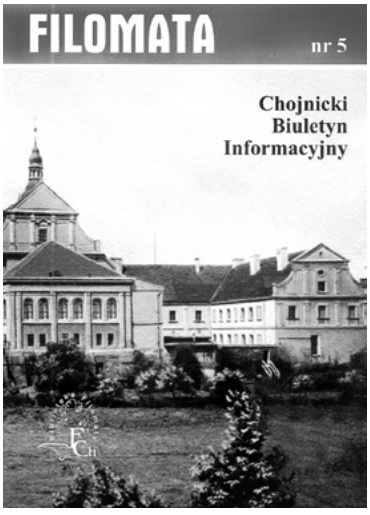

Chojnicki Biuletyn Informacyjny „Filomata" 2005–2020, nry 1-13, redaktor naczelny Bogdan Kuffel, wyd. Towarzystwo Przyjaciół Liceum Ogólnokształcącego im. Filomatów Chojnickich (nry 1-12), Europejskie Stowarzyszenie „Pomerania" (nr 13)

Niewiele ukazuje się na Pomorzu podobnych czasopism traktujących o historii szkoły, jej nauczycieli i wychowanków. W periodyku odnajdziemy różnorodne teksty: publicystyczne, naukowe, popularnonaukowe, ale także sprawozdania z wydarzeń oraz działalności wydawcy i szkolnych stowarzyszeń. A z pismem ściśle wiąże się seria wydawnicza. Warto na łamach „Pomeranii" wspomnieć o chojnickim roczniku „Filomata", wszak szkoła już niedługo świętować będzie imponujący jubileusz 400-lecia.

Cztery wieki istnienia placówki oświatowej to powód do chluby, ale również zobowiązanie do kontynuacji dobrych tradycji. O historii polskiego kolegium jezuickiego, następnie pruskiego gimnazjum katolickiego i gimnazjum królewskiego, później polskiego gimnazjum klasycznego męskiego i wreszcie Liceum Ogólnokształcącego (od 1966 r. im. Filomatów Chojnickich) piszą współautorzy „Filomaty". Zawartość rocznika może zainteresować nie tylko osoby związane ze szkołą, ale też i wielu miłośników pomorskiej przeszłości, szczególnie badaczy dziejów oświaty.

Pismo ukazuje się od szesnastu lat. Wydawcą periodyku jest Towarzystwo Przyjaciół Liceum Ogólnokształcącego im. Filomatów Chojnickich, natomiast jego redaktorem naczelnym jest Bogdan Kuffel. Dotychczas wydano 13 numerów. W „Filomacie" odnajdziemy stałe działy: *Kronikalia, Spotkania z Pegazem, Z historii szkoły, Filomaci pamięci godni, Nasi absolwenci w kulturze i nauce, Ze szkolnej ławy.*

W gronie stałych współautorów pisma znajdują się zarówno nauczyciele i absolwenci liceum, jak i osoby sympatyzujące ze szkołą i badające jej długą historię, m.in. naukowcy: prof. Włodzimierz Jastrzębski, dr Jerzy Szwankowski, dr hab. Janusz Gierszewski, dr Ireneusz Pieróg, obecni i byli nauczyciele: dyrektor Paweł Boczek, Joanna Glaza, Gabriela Stępień, Anna Szydeł-Eichenlaub, Maria Eichler, Bogdan Kuffel, Olgierd Buchwald, regionaliści: Zbigniew Stromski, Rajmund Matthes (zmarł w br.), Kazimierz Jaruszewski, Mariusz Brunka, artyści – wśród nich znany w kraju i poza jego granicami malarz i medalier Janusz Jutrzenka Trzebiatowski.

Redakcja czasopisma stara się zatem łączyć teraźniejszość z przeszłością. Kolejne edycje są bogato ilustrowane, co podnosi walor archiwizujący pisma. Pomieszczone materiały dotyczą nie tylko oświaty i nauki, ale także działalności artystycznej, np. corocznych Kwietniowych Spotkań z Poezją. Bardzo wartościowe pod względem poznawczym i źródłowym są publikowane wspomnienia uczniów i innych osób związanych ze szkołą. Charakter dokumentacyjny mają zaś wykazy roczników kolejnych absolwentów, relacje ze szkolnych wydarzeń czy sprawozdania TPLO.

W łączności z periodykiem wydawane są kolejne tomy popularnonaukowej serii „Biblioteka Filomaty", której redaktorem jest również Bogdan Kuffel. Co ciekawe, w tej chojnickiej serii wydawniczej ukazało się więcej numerowanych tomów niż edycji samego periodyku. Dobrze to świadczy o aktywności animatorów „Biblioteki Filomaty" i autorów kolejnych książek i broszur. Pierwszą publikacją, która ukazała się w 2005 roku, był *Poczet filomatów* chojnickich pod redakcją K. Jaruszewskiego. Dotychczas opublikowano 43 tomy serii.

Dzięki staraniom licealnej społeczności i szkolnemu periodykowi tradycje filomackie, opierające się na triadzie wartości Ojczyzna–Nauka–Cnota, są wciąż żywe w mieście i regionie. Zachęcamy do lektury kolejnych numerów pisma i tomów „Biblioteki Filomaty".

Kazimierz Jaruszewski

ODCISK PALCA

Andrzej Busler, *Wojciech Kiedrowski (1937–2011). Działalność wydawnicza: Kara Remusa, Arkun i Oficyna Czëc*, Kaszubskie Forum Kultury w Gdyni, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, Gdynia–Wejherowo 2021

Przeciętny czytelnik biorąc książkę do ręki, najczęściej zwraca uwagę na jej autorkę/autora. Wchodzi w świat publikowanej treści, niekiedy tylko dostrzegając takie elementy dzieła jak okładka, ilustracje czy typografia. Dopiero bardziej zaawansowani znawcy literatury sprawdzają, która oficyna wydała książkę, widząc w tym nie tylko kwestię zwykłego wykonawstwa zleconej pracy, ale i realizację jakiegoś estetycznego czy może nawet ideowego programu działania. Kto wśród wymienionych czynności wspomni jeszcze postać samego człowieka wydawcy? Czy docenia się kogoś, kto trawi całe godziny na czynnościach przygotowujących książkę do druku? Kto musi zadbać o dostawę papieru, wyłożyć pieniądze na redaktorów, przypilnować drukarzy i wreszcie zorganizować kolportaż książki? Zdecydowanie niewielu...

Wojciech Kiedrowski jako wyrazista postać kaszubskiego ruchu tożsamościowego miał szczęście do kilku ludzi, którzy doceniali jego działalność wydawniczą. Widać to było jeszcze za jego życia. Trzeba w tym miejscu przypomnieć, że na 70. rocznicę jego urodzin wydano pracę zbiorową *Lew. Stolem. Budziciel* (2007), rok zaś po śmierci kaszubskiego animatora światło dzienne ujrzała książka pod redakcją Andrzeja Buslera pt. *W hołdzie wielkiemu Kaszubie* (2012). Teraz, w 2021 r., pojawia się trzecia pozycja związana z opisem działalności Kiedrowskiego, napisana także przez Buslera, autora, który potrafił we *Wstępie* wyrazić swoje przywiązanie i szacunek do osoby, która miała bezpośredni wpływ na jego tożsamościowe dojrzewanie.

Najważniejszą wypowiedzią w najnowszej pracy Buslera jest artykuł o meandrach działalności wydawniczej Wojciecha Kiedrowskiego. Ujęcie tego typu wydaje się oczywiste, wielu bowiem uczestnikom ruchu kaszubskiego tak właśnie kojarzy się obecność wydawcy przy książce o tematyce pomorskiej. A jednak kiedy przychodzi do bardziej precyzyjnego określenia inicjatyw publikacyjnych Kiedrowskiego, wymienienia jego osiągnięć i wydanych tytułów, pojawiają się problemy w określeniu chronologii czy okoliczności, w jakich zaistniały poszczególne działania. Dlatego zasadne jest, że Busler rozpoczyna swą opowieść od przytoczenia najważniejszych faktów biograficznych, które pozwalają prześledzić zainteresowania kaszubskie Kiedrowskiego od czasów studenckich pod koniec lat pięćdziesiątych (co zaowocowało współtworzeniem Klubu Studentów Kaszubów „Ormuzd" oraz klubu Pomorania), po wieloletnie sprawowanie funkcji redaktora naczelnego czasopisma „Pomerania" (od 1965 do 1989 r., z przerwami). Obecność Kiedrowskiego w procesie przekształcania się tego periodyku mogłaby stać się przedmiotem osobnego artykułu, jest bowiem ciekawą kwestią prześledzić, jakie np. były relacje pomiędzy nim a Stanisławem Pestką, Tadeuszem Bolduanem, Izabelą Trojanowską, a potem Józefem Borzyszkowskim czy Cezarym Obracht-Prondzyńskim. Na ile on właśnie decydował, iż „Pomerania" zmieniała się w miesięcznik z określonymi działami tematycznymi, zespołem osób (publicystów, poetów i prozaików, grafików) współpracujących z pismem. Na ile jego postawa ideowa zaważyła na dyskusjach toczonych niekiedy przez wiele numerów periodyku, na ile zaś wynikało to z celów szeroko rozumianego środowiska kaszubskiego. W podobnym duchu można rozważać rolę Wojciecha Kiedrowskiego we współkreowaniu polityki publikacyjnej wydawnictwa Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Wszak czasy roku 1970, kiedy podjął się w tym zakresie pracy, a czasy roku 1989, kiedy przemianom uległa sytuacja rynku wydawniczego w całej Polsce, to okres bardzo trudny dla kaszubskiego ruchu publikacyjnego, nie tylko z powodu utrudnień ideologicznych ze strony socjalistycznych decydentów, ale i ze strony ogólnospołecznej mizerii finansowej.

Nowy etap działalności Kiedrowskiego rozpoczął się w 1989 r., kiedy polityczne ustalenia Okrągłego Stołu dawały nadzieje na wzrost przestrzeni do wymiany wolnościowej myśli, środowisku kaszubskiemu zaś – możliwość wyraźniejszego podkreślenia podmiotowych aspiracji. Przemiany ustrojowe w Polsce znalazły swoje odbicie także w sferze wydawniczej, zniknęły ograniczenia cenzuralne, uwolniono dostęp do materiałów i usług poligraficznych. Jednakże wolny rynek bardzo szybko zweryfikował obecność inicjatyw wydawniczych, gdyż bez zapewnionego finansowania nie utrzymywały się one długo przy życiu. W tak specyficznej sytuacji Wojciech Kiedrowski zainicjował serie wydawnicze „Kara Remusa" (z poziomu gdańskiego oddziału ZKP) oraz „Arkun" (dzięki gdyńskiemu oddziałowi ZKP), które utrzymywał przez cztery lata. Z perspektywy dzisiejszego rynku wydawniczego patrząc, ocena jakości tych druków nie wypadnie wysoko. Jednakże z punktu widzenia początku lat dziewięćdziesiątych książki o niekiedy zeszytowych czy broszurkowych formatach spełniały ważną rolę nośnika myśli dla kaszubskiego czytelnika, rozpowszechniając idee społeczne Lecha Bądkowskiego, rozważania historyczne Gerarda Labudy

lub literaturę Anny Łajming, Jana Walkusza czy Stanisława Jankego. Jak w przypadku wielu ówczesnych inicjatyw wydawniczych, „Kara Remusa" i „Arkun" nie mogły odnieść pełnego sukcesu z powodu słabego kolportażu. Mimo zaplecza organizacyjnego oddziałów ZKP książki rozchodziły się słabo, możliwości finansowe zaś nie pozwalały na tworzenie bogatych edytorsko projektów.

Przejście Kiedrowskiego na emeryturę wyzwoliło w nim chęć stworzenia prywatnej oficyny wydawniczej Czëc, w której od początku do końca mógł wraz z żoną decydować o doborze publikowanych autorów czy zewnętrznej formie książki. Powstało wydawnictwo, za sprawą którego przez kilkanaście lat (1994–2011) pojawiło się ponad 150 tytułów! Jak trafnie ukazuje to Andrzej Busler, przynajmniej niektóre z wydanych pozycji stały się ważnymi znakami osiągnięć ruchu kaszubskiego i pomorskiego (np. *Język kaszubski. Poradnik encyklopedyczny* pod red. J. Tredera; *Kaszuby. Leksykon geograficzny* pod red. E. Klamanna, S. Rzymowskiego, J. Skupowej i J. Szukalskiego oraz *Muzyka Kaszub* pod red. W. Frankowskiej). A przecież jak wiele jest jeszcze innych druków zwartych z publicystyką, językiem, historią, literaturą, bez których trudno sobie wyobrazić współczesne myślenie regionalne i etniczne... Aby przypomnieć sobie, jakie tytuły wyszły z sygnaturą oficyny Czëc, warto przestudiować bibliografię, którą zamieścił Busler w omawianym dzisiaj opracowaniu. Być może dopiero wtedy staje się jasne, jak dużą pracę wykonał Kiedrowski, bynajmniej nie osiągając spektakularnych sukcesów finansowych i nie stając się potentatem mediów.

Bardzo ważnym elementem omawianego tutaj opracowania Buslera są ilustracje, na które składają się zdjęcia prywatne, fotografie z wydarzeń publicznych, skany dokumentów oraz okładek wydanych przez Kiedrowskiego książek. Bardzo wyraźnie na nich widać, w jakich konfiguracjach instytucjonalno-towarzyskich pojawiał się pomysłodawca „Kary Remusa" , ale też wskazują one na kilka mniej znanych stron jego osobowości. Choćby fotografia młodziutkiego wanożnika czekającego na jedzenie albo zdjęcie niewiele starszego młodzieńca stojącego wśród łanów zbóż w jakimś zamyśleniu lub studiowaniu ziaren z kłosów. Jakże inny to człowiek, jeśli przywołać jego postać z pozostałych fotografii, na których widnieje w kontekście oficjalnym, podczas różnego typu spotkań lub podczas odwiedzania grobów ważnych działaczy kaszubskich. Kilka fotografii dokumentuje również obecność żony Kiedrowskiego – Renaty w funkcjonowaniu inicjatyw wydawniczych męża. Trzeba podkreślić, iż było to bardzo ważne wsparcie, czasami jedyne, dla kogoś, kto realizował swe publikacyjne prace w sytuacji prowadzenia prywatnego, pozainstytucjonalnego zamierzenia. Trzeba pamiętać, że nie tylko na samym Kiedrowskim spoczywały obowiązki prowadzenia wydawnictwa, a także i Renata Kiedrowska dbała o korespondencję, rachunki i mnóstwo szczegółów organizacyjnych, bez których pomysły męża szybko by się rozpłynęły.

Na okładce opracowania Andrzeja Buslera o Wojciechu Kiedrowskim po raz trzeci – po książkach *Lew. Stolem. Budziciel* oraz *W hołdzie wielkiemu Kaszubie* – widać metaforyczną grafikę Włodzimierza Łajminga. W pierwszym odbiorze widać na niej nade wszystko odcisk palca z wyraźnymi liniami papilarnymi, pozwalającymi odróżnić kogoś od innych. Grafikę można jednak skonkretyzować również jako przedstawienie odwróconej tyłem jakiejś postaci, wszak widać tutaj zarys pleców i głowy. Wyłania się, a może odchodzi, jakaś osoba... Czy chodzi tutaj o Wojciecha Kiedrowskiego? Czy to jego linie papilarne lub kontury sylwetki zostały uwidocznione? Dzisiejsi czytelnicy mogą na te pytania sobie odpowiedzieć, jednakże zanim to nastąpi, należy nabyć wydaną właśnie książkę... Wydawca z oficyny Czëc byłby wówczas prawdziwie zadowolony.

Daniel Kalinowski

Grif Labùdë

W jedny kaszëbsczi wsë, a tak pò prôwdze prawie że miesce, co zwie sã Lëzëno, bëło Gimnazjum miona Kaszëbskò-Pòmòrsczich Pisarzów. Przódë lat szkólny a ùczniowie ny szkòłë wrãczëlë swòjémù domôkòwi prof. Geratowi Labùdze drzewiany medalión, na jaczim z jedny stronë widzec je logò szkòłë z grifã, a z drëdżi fejn „kaszëbsczi" ùsmiéch.

Negò gimnazjum ju ni ma, ale szkòła òstała i jakno Spòdlecznô Szkòła nr 2 przëjãła miono prof. Labùdë. Zôs nen medalión mdze mógł ju wnetk òbezdrzec na wëstawie ò grifie, jakô na jeséń negò rokù mdze òtemkłô w Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie.

rd

Rzécznó hildenbrantiô żëje w strëgach a rzekach z czëstą wòdą (Kamienica krótkò Tëchómia). Òdj. K. Rolbiecczi

PÙRPÙROWÉ KAMË!

Spòkójno, ni ma sã czegò bòjec. Mòżeta wlezc nadżima nogama do strëdżi, w jaczi taczé kamë dozdrzita, wòda je czëstô, baro czëstô.
Może równak nie wchòdzta, doch to pùrpùrowé je chronioné.

Zarô za Tëchómią z drodżi, co prowadzy do Cémna, wjéżdżóm do lasa. Na kraju, westrzód ólszków òd lat leżą wiôldżé metalowé cysternë. Chtos gôdôł, że chcelë tu stawiac palëwòwą stacjã. Prôwdac nie wiém, czë to leno pludrë, czë richtich prôwda. Dobrze równak, że stacji nie pòbùdowelë. Pewno czejbë pòwsta, dzysô jô bë ni miôł tu za czim jachac. Dwadzesce métrów dali je mòst na Kamienicë, dosc nowi, drzewiany z betonowima pòdwalinama. Pò jegò prawi stronie mòżna dozdrzec spùszczony stôw. Baro stôri. Ju w XVII wiekù wòdã, co jã tu zbiérelë, ùżiwelë do robieniô papioru. Temù do dzysô nen plac miestny nazéwają papiérnią. Pózni wòda szła na kòło, jaczé rëchało tartakòwą żôgą. Dãbë, danë a chójczi òprzestelë tuwò rżnąc pôrãdzesąt lat temù. Do dzysô pò pile òstałë betonowé kònstrukcje, jaczé twòrzą wësoczi na wicy jak méter próg. Sztërë lata dowsladë stôw zôs zbiérôł wòdã. To rodzëna bòbrów ùmëslëła zrëchtowac dlô se chëcz z pòdwòrzã i wedle tegò zaczãła bùdowac damã. Długò tu nie bawiłë.

Òdj. K. Rolbiecczi

Jô równak nie czerëjã sã za bòbrama. W Tëchómiu mają ju jiny adres. Schòdzã pòd betonowé scanë. Kamienica płënie tam dosc tëli mòcnym żochã wëstrzód ólszków, ùtaconô w jich półceni. Ji kòrëto je pòsceloné piôskã a czisã, w jaczich sedzą mniészé a wiãkszé kamë. Prawie na nie zdrzã. Jo, dobrze jem trafił. Na niejednëch kamach je widzec pùrpùrowé, czasã bruné plachce. To prawie *Hildenbrandia rivularis*, to je rzéczнô hildenbrantiô (ni mô wierã tradicyjnégò kaszëbsczégò miona). Òsoblëwi glón, co nôleżi do karna krôsnorostów. Jak jiné glonë ni mô lëstów ani kòrzeniów. Nie je zwëczajnym krôsnorostã, bò we wiãkszoscë jich gatënczi wòlą słoną wòdã. Plachce hildenbrantii nie są wiôldżé. Nôlégô dac jima pòkù, bò roscëna je prawno chrónionô. Kò człowiek rzôdkò drze pùrpùrowé plachce. Hildenbrantiô żëje tam, gdze mało chto zazérô. Zagrôżbą, chòc nié baro wiôlgą, są kajakarze. Wiele wiãkszą je lëchô wòda. Ta, co płënie z pòlów, ze związkama azotu a fòsfòrù. Tak samò kòmunalné abò przemësłowé nieczëstoscë. Nëch téż nie je w sztãdze strzëmac. Temù tam, gdze kamë są òkraszóné pùrpùrowima plachcama, strzodowiskò je wcyg czësté.

Na Kaszëbach, w Bòrach a na Kòcewim hildenbrantie jidze wcyg trafic. Nôlżi w strëgach abò w górnëch dzélach rzék, chòcbë Słëpii. Kò tegò krôsnorosta nalézeta też i w Trzëgardze, chòcbë w Cësówce, co płënie na kraju Gdinie.

P.D.

LUZINO. 40. ROCZNICA ODDZIAŁU ZRZESZENIA KASZUBSKO-POMORSKIEGO

W kościele Parafii pw. św. Wawrzyńca w Luzinie 22 maja 2021 roku została poświęcona i odsłonięta tablica z tekstem modlitwy *Òjcze nasz* w języku kaszubskim. Wydarzenie to było zwieńczeniem inicjatywy i działań luzińskiego oddziału Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, który właśnie w ten sposób postanowił upamiętnić swoje czterdzieste urodziny.

Oddział Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Luzinie został powołany uchwałą Zarządu Głównego ZKP w maju 1981 r. Prezesem Zarządu Głównego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego była wówczas Izabella Trojanowska.

Pierwszym prezesem luzińskiego oddziału ZKP był Feliks Sikora (1981–1989), a w powstanie tego oddziału bardzo zaangażowana była Maria Krośnicka. Kolejnymi prezesami byli: Brunon Szpica (1989–1995), Roman Klinkosz (1995–1998), Dariusz Rompca (1998–2004), Marek Mudlaw (2004–2010) i Sławomir Klas (2010–2016), a od 7 października 2016 roku prezesem jest Mieczysław Bistroń.

Na szczególne wyróżnienie zasługuje praca Teofila Sirockiego, który przez wiele kadencji był wiceprezesem oddziału zrzeszenia w Luzinie i tak jest do dnia dzisiejszego. Osobą, bez której trudno wyobrazić sobie luziński oddział ZKP, jest jego obecny skarbnik Alicja Klinkosz, nauczycielka, była opiekunka zespołu dziecięcego Luzińskie Dzwoneczki. W zarządzie obecnie pracują: Alicja i Roman Klinkoszowie, Marek Mudlaw, Teofil Sirocki, Wojciech Klein oraz Aleksandra i Mieczysław Bistroniowie.

Oddział ZKP w Luzinie od samego początku wpisuje się w działania kulturotwórcze na rzecz lokalnego środowiska gminy Luzino, uczestniczy w wydarzeniach dotyczących Kaszub i Pomorza, a także całej Polski, jak choćby wizyty w Polsce Jana Pawła II. Współpracuje z władzami samorządowymi, szkołami, instytucjami kultury z terenu gminy Luzino i powiatu wejherowskiego. Chcąc wymienić przykłady tych działań, w których współuczestniczy luzińskie zrzeszenie, należy wspomnieć o takich wydarzeniach, jak obchody 750-lecia Luzina, nadanie miejscowej bibliotece imienia Leona Roppla, XX Światowy Zjazd Kaszubów, ustalenie patronów dla luzińskich szkół w osobach Lecha Bądkowskiego oraz Gerarda Labudy (dawne Gimnazjum im. Pisarzy Kaszubsko-Pomorskich), Konkurs Literatury Kaszubskiej „Rodnô Mòwa”, Festiwal Piosenki Kaszubskiej „Kaszëbsczé Spiéwë”, Kaszëbsczé Diktando, Sejmik Kaszubski, przeglądy jasełkowe, Konkurs Czytelniczy „Méster Bëlnégò Czëtanió”, przedstawienia Teatru Dramatycznego z Luzina, coroczne święta szkół oraz msze św. z kaszubską liturgią słowa w kościele pw. św. Wawrzyńca (odprawiane od kilku lat regularnie raz w miesiącu). Luziński oddział angażuje się we współpracę z innymi oddziałami ZKP, np. wspólnie z banińskim oddziałem utworzono Klub Młodych Kaszubów Òska. Przedstawiciele wchodzą w skład Rady Naczelnej ZKP. Organizujemy spotkania opłatkowe, wycieczki i wyjazdy dla swoich członków i sympatyków.

Obchody 40-lecia Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego Oddział w Luzinie przypadły na czas pandemii, tym bardziej jesteśmy wdzięczni wszystkim ofiarodawcom, dzięki których hojności ta inicjatywa mogła być zrealizowana. Szczególne podziękowanie kierujemy do proboszcza Parafii pw. św. Wawrzyńca w Luzinie ks. Waldemara Waluka za przychylne ustosunkowanie się do inicjatywy ZKP oraz do ks. Mateusza Koszałki za odprawienie Mszy Świętej oraz poświęcenie tablicy z *Modlitwą Pańską* w *rodny mòwie.*

Prezes oddziału ZKP
w Luzinie Mieczysław Bistroń

Òdj. R. Klinkòsz

GDINIÔ. ÙTCZËLË PIERSZÉGÒ CHILOŃSCZÉGÒ WÓJTA

Òdj. am

W piątk 14 maja òstała ùroczësto òdkrëtô tôfla na wdôr Antona Jasyńszczégò (1887–1949), pierszégò chilońszczégò szôłtësa i wójta pò 1920 rokù.

Antón bél nôstarszim z dzewiãc dzecy gbùra Adama i jegò białczi Mariannë. Pò skùńczenim Collegium Marianum w Pelplënie wrócył w swòje stronë i przejimnął gòspòdarkã òjca. Bél dzejôrzã Pòlszczi Lëdowi Radzëznë i przëstojnikã sparłączeniô Kaszëb z Pòlską.

Czej w 1920 r. Chiloniô wrócëła do pòlszczégò państwa, Antón Jasyńszczi òstôł pierszim (a równoczasno slédnym) midzëwòjnowim pòlszczim szôłtësã i chilońszczim wójtã. Trzimiącë te fónkcje, rozkòscérzôł westrzód gbùrów nowòczasné ôrtë ùprôwianiô rolë i chòwaniô zwierzãtów.

29 łżëkwiata 1930 r. Chiloniã włączëlë do Gdini. Antón Jasyńszczi òprzestôł tej bëc wójtã, ale wcyg bél wôżnym nôleżnikã môlowi spòlëznë. W 1938 r. òstôł wëbrony radnym miasta, a w 1939 r. przédnikã chilońszczégò partu Lidzi Òbrónë Kraju. Pò wëbùchniãcym wòjnë aresztowelë gò Niemcë, ale nie òstôł zabiti i òbczas wòjnë miôł wiôldzi ùdzél m.jin. w ùretanim chilońszczégò kòscoła pw. sw. Mikòłaja, jaczi hitlerówcë chcelë znikwic. Ùmarł 11 gòdnika 1949 r. Je pòchòwóny na smãtôrzu w Gdinie-Leszczinkach.

Inicjatorką pòstawieniô tôflë na wdôr Antona bëła jegò nômłodszô córka Teréza Rdzeń-Jasyńskô. W realizacje ti ùdbë pòmògło ji Kaszëbsczé Fòrum Kùlturë i gdińszczi part Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniégò.

Ùroczëznã òdkrëcô tôflë prowadzył Jerzi Miotke. Ò żëcym i dokazach Jasyńszczégò òpòwiedzôł Andrzéj Bùsler. Swòjima wspòminkama ò òjcu pòdzelëła sã Teréza Rdzeń-Jasyńskô. Tôflã pòswiãcył ks. prałat Stanisłôw Meger.

Wôrt wspòmnąc, że nie je to pierszé dzejanié zrzeszoné z piastowanim pamiãcë ò wójce Jasyńszczim – w 2014 r. na Cësowi jegò miono dostôł kòmùnikacjowi wãzeł, a kòl Spòdleczny Szkòłë nr 40 w Chiloni je pòsadzony dąb miona Antona Jasyńszczégò.

Red.

WEJROWÒ, INTERNET. LŻI BÃDZE SÃ ÙCZËC TUŃCA

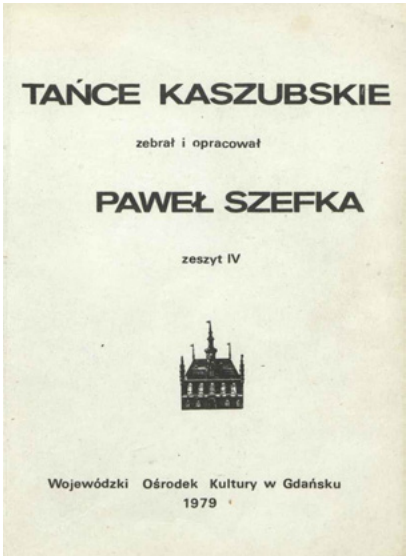

Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie przëszëkòwało pòdkładë do dwanôsce nôbarżi znónëch tuńcowëch ùłożënków. Kòżdi chãtny mòże je darmò wëzwëskac do edukacjowëch i artisticznëch célów. Są tam taczé tuńce jak: cepôrz, dzëk, klepôcz, kòséder, kòwôl, marëszka, „Òkrąc sã wkół”, òwczôrz, rëbaczi tuńc, szewiec, „Wide wita” i „Wiém, jô wiém”. Aranżacje przërëchtowôł Tadeùsz Kòrthals z North Studio w Swôrzewie. Pòmôgôł mù jakno kònsultant Mark Czarnowszczi.

Wszëtczé te dokazë nalézeta na starnie https://www.muzeum.wejherowo.pl/d/zbiory-w-internecie/utwory/tance-kaszubskie/?cat=56. Są tam téż skanë sztërzech zeszziwków pt. *Tańce kaszubskie* napisónëch przez wiôldzégò znajôrza kaszëbszégò tuńca Pawła Szefkã.

Red.

WEJROWÒ, INTERNET. PÒSOBNÉ KASZËBSZCZÉ AÙDIOBÓCZI

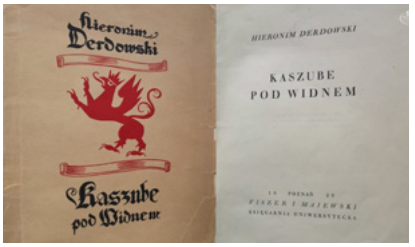

W òstatny „Pòmeranii” jesmë piselë ò tim, że na karnôlu YouTube Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie je nagranié dokazu Hieronima Derdowszczégò *Walek na jarmarku*. Òd te czasu pòjawiłë sã tam dwa pòsobné ùsôdzczi Derdë: *Kaszëbi pòd Widnã* z 1883 r. (https://youtu.be/QH0JZonAmhw) i *Jasiek z Knieji* z 1900 r. (https://www.youtube.com/watch?v=AvlQveSQKNE).

Wszëtczé te tekstë czëtô Tomôsz Fópka, chtëren ju czile lat temù nagrôł i ùprzistãpnił darmôk na swòji internetowi starnie www.fopke.pl nôbarżi znóny pòemat Derdowszczégò *Ò panu Czôrlińszczim, co do Pùcka pò sécë jachôł.* Je tam téż nagranié epòpeji Aleksandra Majkòwszczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa* i wiele wôrtnëch materiałów do ùczbë i pòznôwaniô kaszëbszczi kùlturë.

Red.

INTERNET. PROMÒCJE KASZËBSZCZICH KSĄŻKÓW

Karnôle YouTube stôwają sã wôżnym môlã promòcji lëteraturë kaszëbszczi i ò Kaszëbach. Wierã nôwicy filmów na tã témã je na karnôlu Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie, dze latos pòjawił sã cykl pt. „Lëteracczi ògródk, to je lëteratura bez ògródk”. Pò promòcji ksążków: *Wrzask* Henrika Pòłchòwszczégò, *Pòd òkã Jastrë*

Kadr z promòcjowégò filmù ò książce *Zebrała się w Gdyni klika. Lata 1945–1947*

Darka Majkòwszczégò, *Ùrwónô spiéwa* Jana Rómpszczégò, zesziwkù z dokazama z kònkùrsu m. Mieczësława Strijewszczégò i aùtobiografii Alojza Nôgla, w maju ùkôzôł sã filmik ò książce pt. *5 x SKRA. Antologijô tekstóv z lat 2014–2019,* jakô je pòdrechòwanim piãc lat dzejaniô nieregùlarnika „SKRA – pjismjono wo kùlturze". W nym zbiérkù nalézemë wiãcy jak 50 tekstów, jaczé donëchczas pùblikòwóné bëłë na pòrtalu pismiono.com, ale téż tekstë nowé i przódë niepùblikòwóné. Ò ti cekawi książce gôdelë: Artur Jabłońszczi, Adóm Hébel, Macéj Bańdur, Pioter Szatkòwszczi i Agata Grenwald.

Na zôczątkù czerwińca òstała jesz dodónô promòcjô książczi Aleksandrë i Darka Majkòwszczich *Przigòdë Remùsa. Na pùstkòwiu.* Ji spòdlim je dokôz Aleksandra Majkòwszczégò *Żëcé i przigòdë Remùsa.* W gôdce ò ny pùblikacje brelë ùdzél aùtorzë, redaktorka Bògùmiła Cërockô, Ana Dunst z wëdôwiznë Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô i prowadzący zéńdzenié Róman Drzéżdżón.

Wiele książków zrzeszonëch z Kaszëbama je téż promòwónëch na karnôlu Kaszëbszczégò Fòrum Kùlturë w Gdinie. W slédnym czasu pòjawiłë sã tam rozmòwë ò taczich pùblikacjach jak: *Wojciech Kiedrowski (1937–2011). Działalność wydawnicza* Andrzeja Bùslera, *Zebrała się w Gdyni klika. Lata 1945–1947* Małgòrzatë Sokòłowszczi i Róberta Chrzanowszczégò i *Siedem kolorów wspomnień* Emilie Becker.

Rôczimë do òbzéraniô!

Red.

WILNO. PIÃC LAT PÒ INTRONIZACJE KRÓLEWI KASZËB W KANADZE

8 maja minãła piątô roczëzna wprowadzeniô repliczi Matczi Bòszczi Królewi

Królewô Kaszëb w òntarijszczim Wilnie

Kaszëb do kòscoła w Wilnie na òntarijszczich Kaszëbach. Sztatura bëła pòswiãconô przez pelplińszczégò òrdinariusza, ks. bpa Riszarda Kasynã, jaczi napisôł tej òsoblëwi lëst do Kaszëbów za òceanã.

To wëdarzenié òdbëło sã z ùdzélã 18-personowi delegacji Kaszëbów z Eùropë. Replika sztaturczi òstała przekôzónô przez Eùgeniusza Prëczkòwszczégò na rãce Margaret i Zigmùnda Biernaskie. Òd te czasu je òna elementã kùltu Królewi Kaszëb i wôżnym symbòlã kaszëbszczi bëtnoscë w Kanadze.

Piãc lat pò tim wëdarzenim ùczãstnicë tamti rézë pòtkelë sã w Somòninie na roczëznowi mszë òdprôwiony w intencje swiãti pamiãcë Zbigniewa Richerta, chtëren bél wnenczas w Kanadze. Bëła to téż leżnosc do wspòminków lëdzy, co włączëlë sã w bùdowanié mòstu drëszbë midzë Kaszëbama z dwùch kòntinentów: Daniela Czôpiewszczégò, Jacka Wrońszczégò, złobiôrza Czesława Birra. Òbczas mszë pòd przédnictwã ks. Piotra Kardasa i z ùdzélã frãcëszkóna ò. Dacjana òbëdwa czëtania bëłë pò kaszëbskù, jistno jak mòdlëtwa wiérnëch. Nad grobama Zbigniewa Richerta i Daniela Czôpiewszczégò ùczãstnicë zaspiéwelë „Kaszëbską Królewą".

Òbczas pòtkaniô pò mszë òdbëła sã projekcjô filmù „Swiónowskô nasza Matinkò", w jaczim są pòkôzóné wëdarzenia sprzed piãc lat. David Shulist – wielelatny lider kanadijszczich Kaszëbów łącził sã z ùczãstnikama i przekôzôł pòzdrówczi i żëczbë z Kanadë.

(ep)

WIEŻËCA, STÃŻËCA. WANOGA I ÙCZBA W JEDNYM

Sztudérzë kaszëbszczi etnofilologii 16 łżëkwiata òdwiedzëlë Kaszëbszczi Lëdowi Ùniwersytet we Wieżëcë. Tam

Òdj. Juliô Domarus

przë kawie i rozmajitëch miodnoscach òbzérelë prezentacjã doticzącą dzejaniów ùniwersytetu. *Lëdowé ùniwersytetë są nôpòpùlarniészé w Skandinawii i w Niemcach. Tam lëdze rézéją, żebë zdrzec bënë se i nalezc swòjã żëcową stegnã. W Pòlsce ta fòrma sztôłceniô nie je jesz tak pòpùlarnô, dlôte ùniwersytet òrganizëje np. zajmë rozwijające warkòwé spòsobnoscë* – gôdôł przédnik KLÙ Mariusz Mówka. Czedë ùdô sã dobëc z kòrónawirusã, zôs zaczną sã rozmajite rozegracje, chtërnëch nôleżnicë mdą pòznawac historiã i kùlturã Kaszëb.

Pòstãpnym przëstónkã òbczas wanodżi bëła Stãżëca. Sztudérzë òstelë przërôczony do chëczë szkólny, ùdbòdôwczczi kaszëbszczégò diktanda Wandë Czedrowszczi. Gòscëna bëła bëlnô! Jizba szkólny je wëfùlowónô wiele kaszëbsczima zachama i òdjimkama. Niejedno mùzeùm mògłobë pòzazdroscëc ji taczi kòlekcji. Wanda Czedrowskô pòwiôdała wiele ò swòji pasji do Pòmòrzô, żëcu szkólny, a téż ò kaszëbsczim diktandze.

Do kôrbiónczi włączëła sã téż córka Wandë, Katarzëna Zagòzdon, téż szkólnô, chtërna dała wiele wôrtnëch doradów, jak zachãcëc młodëch lëdzy do nôùczi kaszëbszczégò jãzëka.

Szëmón Piérz

BËTOWÒ, STËDNICE, INTERNET. PROMÒCJÔ KASZTANOWÉGÒ RICERZA

Zelony ricérz Bëtk z kasztanowim szłomã – pùpùlka promùjącô Bëtowò –– dostôł lëteracczé żëcé dzãka kaszëbskò-pòlsczim książeczkóm Anë Gliszczińszczi

z malënkama Aleksandrë Gliszczińszczi. Pierszé dzéle jegò przigòdów dzejałë sã w Bëtowie i na Gôchach, a niedôwno ùkôzała sã pòsobnô książeczka: *Bycio herbu Kasztan. W Studzienicach.* Jak pòkazywô titel, tim razã Bëtk (wespół ze swòją drëszką wieszczówką Aną) pòznôwają Stëdnice i òkólé. Pòmôgô w tim szëplôrz Genk, a òb drogã herojowie książczi dowiedzą sã përznã ò znóny kaszëbszczi spiéwie „Stëdniczczé jezora” i ò kaszëbszczi kùchnie.

Promòcjô online nowëch przigòdów Bëtka òdbëła sã na żëwò 20 maja i wcyg je do òbezdrzeniô pòd pòwrózkã: https://www.youtube.com/watch?v=BzxDOp0uH5E.

Pòtkanié prowadzëła Ana Gliszczińskô, a dzélëczi nowi książczi czëtelë pò kaszëbskù ùczniowie Zespòłu Szkòłów w Lëpińcach. Wôrt dodac, że do przigòdów Bëtka je téż dodónô plata z aùdiobókã, co pòmôgô dzecóm (i nié blós jima) w ùczbie kaszëbszczégò jãzëka.

Red.

BËTOWÒ, BRUSË. KÒNKÙRS DLÔ LËDOWËCH ÙTWÓRCÓW

Do 30 czerwińca je mòżlëwòta zgłosziwaniô sã do II Kònkùrsu Lëdowégò Kùnsztu miona Józefa Chełmòwszczégò. Je òn sczerowóny do ùstnëch ùtwórców z trzech wòjewództw: pòmòrszczégò, zôpadnopòmòrszczégò i kùjawskò-pòmòrszczégò. Jegò cél to m.jin. stwòrzenié fòrum prezentacji dokazów terôczasnëch niewarkòwëch artistów. Òrganizatorzë (Centrum Kùlturë i Biblioteczi miona Jana Karnowszczégò w Brusach, Zôpadnokaszëbszczé Mùzeùm w Bëtowie i Fùndacjô miona

Òdj. am

Jadwidżi i Józefa Chełmòwszczich w Brusach-Jaglach) żdają na dokazë w trzech òbrëmiach lëdowégò kùnsztu: żłobizna i plaskatorzezba w drzewie, malënk na skle i malënk na płótnie. Kònkùrsowé prôce mùsz je zaniesc abò wësłac pòcztą na adres Zôpadnokaszëbszczégò Mùzeùm w Bëtowie (z dopisënkã: „II Konkurs Sztuki Ludowej im. Józefa Chełmowskiego”).

Kòżdi ùczãstnik mô przërëchtowac nômni trzë nienôdgrodzoné rëchli w niżódnym kònkùrsu ùsôdzczi (nié wicy jak szesc). Dzél dokazów, òsoblëwie te wëprzédnioné przez òbsãdzëcelów, bãdze pòkôzóny na wëstôwkù w bëtowszczim mùzeùm òd 9 lëpińca do 31 zélnika. Rozrzeszenié kònkùrsu je planowóné na 9 lëpińca.

Drobnotë może nalezc na internetowëch stronach Ùrzãdu Miasta i Gminë Brusë i Zôpadnokaszëbszczégò Mùzeùm w Bëtowie. Na wszelejaczé pëtania zrzeszoné z kònkùrsã òdpòwié Jaromir Szroeder (tel. 59 822 8615, e-mail: jaromir@muzeumbytow.pl).

Red.

GDUŃSK. RÔCZIMË NA SZTUDIA

Gduńszczi Ùniwersytet rëchtëje nową edicjã Pòdiplomòwëch Sztudiów Naùczaniô Kaszëbszczégò Jãzëka dlô absolwentów sztudiów II stãpienia ze szkólnowską szpecjalnoscą.

Zgłoszenia bãdą przëjimóné do 14 séwnika, a pierszé zajmë są planowóné 1 rujana 2021 r. Całé te niestacjonarné sztudia warają trzë semestrë (350 gòdzyn, a do te 90 gòdzyn prakticzi). Zjazdë mdą w piątczi pò pôłnim i w sobòtë. Czerownikã „pòdiplomówczi” je dr Justina Pòmierskô.

Drobnotë nalézeta na starnie Gduńszczégò Ùniwersytetu abò na www.kaszubi.pl. Warënkã do òtemkniãcô sztudiów je zgłoszenié nômni 18 chãtnëch.

„Pòdiplomówka” mô pògłãbiwac wiédzã szkólnëch a téż przëszëkòwac jich meritoriczno i didakticzno do naùczaniô kaszëbszczégò jãzëka.

Red.

GDINIÔ, PÒMÒRSCZÉ WÒJEWÓDZTWÒ. WÔŻNÔ PÒMÒC DLÔ SZKÓLNËCH ÒD KASZËBSZCZÉGÒ

Òd lewi: E. Prëczkòwskô, J. Wërowińszczi, F. Bôska-Bòrzëszkòwskô. Òdj. dm

Òd séwnika we Gdińszczim Òstrzódkù Doskònaleniô Szkólnëch zaczną robòtã metodiczny dorôdcowie kaszëbszczégò jãzëka dlô pòmòrszczégò wòjewództwa. Kònkùrs na te stanowiszcza przeprowadzony przez Kùratorium Pòùczënë we Gduńskù dobëłë: Felicjô Bôska-Bòrzëszkòwskô i Elżbiéta Prëczkòwskô.

Są to doswiôdczoné szkólné, chtërne bãdą terô zajimac sã metodicznym dorôdzanim swòjim drëszkóm i drëchóm robiącym w szkòłach. Westrzód jich zadaniów je pòmòc dlô kaszëbistów w rozwijanim metodicznëch spòsobnosców, prowadzenié séców wespółrobòtë i samòsztôłceniô dlô szkólnëch.

Na starnie www.kaszubi.pl pòjawiłë sã żëczbë wëszëznów Kaszëbskò-Pòmòrszczégò Zrzeszeniô dlô nowëch dorôdców: „Żëczimë, bë wastnô Felicjô i wastnô Elżbiéta bëłë pòmòcą, pòdskacënkã do robòtë w szkòle, gniôzdã bëlnëch ùdbów i prôwdë ò snôżoce kaszëbszczi krôjne i wiôldżi do ni miłotë jakno swiôdectwò dlô młodëch lëdzy, bë mògłë jic w przódk z kaszëbizną”. Chcemë sã dołączëc do tëch żëczbów i mómë nôdzejã, że robòta òbëdwùch białków dô jak nôrëchli dobri brzôd.

Red.

Kaszëbizna w łësniewsczi szkòle

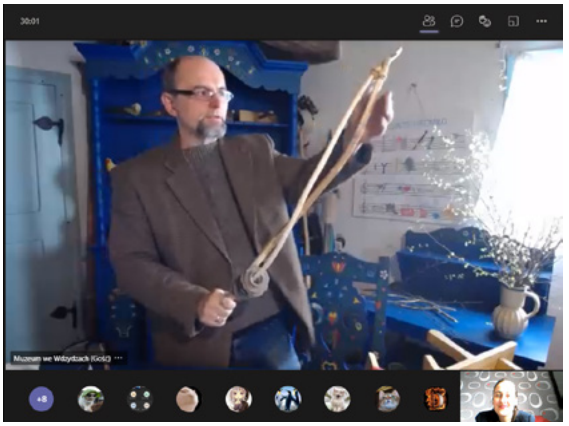

Ti, co sã ùczą kaszëbszégò jãzëka w Spòdleczny Szkòle w Łësniewie Serakòwsczim, w latosym szkòłowim rokù nimò pandemii nie narzékelë na jimrã, tak jak i w jinszich latach.

Ùczniowie łësniewsczi szkòłë brelë ùdzél w wiele kònkùrsach. Dzãka nim rozwijelë sã na rozmajité ôrtë – pò kaszëbskù spiéwelë, piselë, czëtelë, deklamòwelë, twòrzëlë kaszëbszé malënczi, projektë, wëkazywelë sã wiédzą ò naszim regionie, robilë òdjimczi pòkazëjącé piãkno rozmajitëch môlów. Mògą sã tej òni pòchwalëc dobiwkama – drëdżim placã w XI Wòjewódzczim Kònkùrsu Recytatorsczim Wiérztów i Fraszków Éwë Warmòwsczi, pierszim, drëdżim i trzecym placã w pasownëch kategóriach w òdjimkòwim kònkùrsu „Mòje stronë”, a téż wëprzédnienim w krawiecczim kònkùrsu pòd titlã „Sëknia w twòjich rãkach”.

Òkróm tegò szkòłownicë chãtno pòkazywalë kaszëbszé zwëczi. Sódmô klasa za pòmòcą nagrónégò filmù przedstawiła „Gwiôzdkã”, to je przeòblôkańców chòdzącëch òd chëczë do chëczë w gòdowim cządze. Tim razã równak karno mògło pòkazac sã blós w jinternece, a nié jak bëło to dotëchczôs – wëstãpùjącë przed lëdzama stojącyma kòl nich. A na Jastrë stwòrzëlë òni słëchòwiszcze ò dëgòwanim.

W szkòle w Łësniewie je zwëk corocznégò òrganizowaniô Kaszëbsczich Dniów. Chòc jinaczi jak przódë, òdbëłë sã òne i latos. Przédnym jich pónktã bëłë warkòwnie on-line, chtërne pòprowadzëlë robòtnicë Mùzeùm – Kaszëbszégò Etnograficznégò Parkù miona Tédorë i Jizydora Gùlgòwsczich we Wdzydzach. Bëłë to zajãca ò Jastrach, dôwnëch grach i zôbawach, kaszëbszich òbrzãdowëch instrumentach, zélarstwie i lëdowi medicynie. Òbczas nich młodi lëdze mògłë wëkazac sã swòjima spòsobnoscama. Òni òstelë pòdzelony na sztërë karna: robilë jastrową palmã i farwòwóné jaja, twòrzëlë swòje zabôwczi, a dokładno balã-gałgank, wëkònywalë òbrzãdowé instrumentë, a téż syrop na kaszel. W parce z kaszëbsczim swiãtowanim dlô ùczniów ògłoszony bél kònkùrs na nôcekawszé rãczno wëkònóné robòtë. Przësełelë tej òni òdjimczi swòjich prôc. Na skùńczenié ùroczëstoscë bëło ògłoszenié wëników kònkùrsu i pòkôzanié dobiwców na internetowi starnie szkòłë.

Skòrno wszëtcë ùczniowie przëszlë ju nazôd do szkòłë, tej żebë òbaczëc midzë jinszima kaszëbszé mùzea, na pierszi dzéń czerwińca zaplanowónô je dlô nich wanoga. Z zachòwanim sanitarnégò reżimù szkòłownicë mdą zwiedzelë kaszëbszé òbiektë we Wdzydzach, Kòscérznie i Szimbarkù.

Szkòlny rok 2020/2021 wiôldżima krokama jidze do kùńca. Zdalné ùczbë sprawiłë wiele drãgòtów tak ùcznióm i jich starszim, jak i szkólnym. Równak dzãka nim òni mògłë sã naùczëc jinszégò zortu robòtë i ùczbë, a téż òdkrëc nowé mòżlëwòscë internetu.

KAROLËNA SERKÒWSKÔ
ÒDJ. ZE ZBIÉRÓW KS

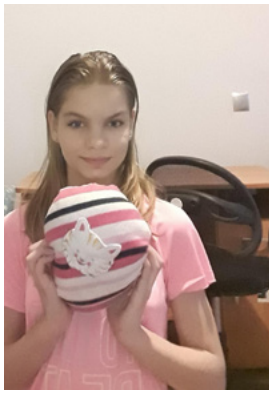

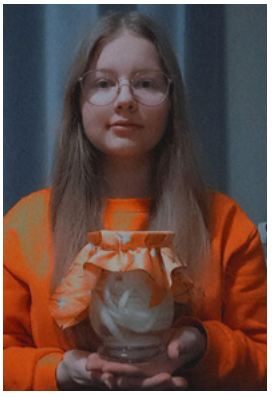

Z profesorsczi pòlëcë

KSĄŻCZI ZE ZBIORÓW GERATA LABÙDË

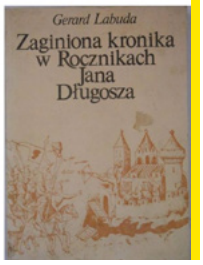

Labuda G., *Zaginiona kronika z pierwszej połowy XIII wieku w Rocznikach Królestwa Polskiego Jana Długosza. Próba rekonstrukcji,* Poznań 1983, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, ss. 308.

Żlë jidze ò badérowania, Gerat Labùda interesowôł sã m.jin. strzédnowiecznyma zdrojama. Miôł òprôcowóné skòpicą wôżnëch kòncepcjów ò nôwôżniészich pòlsczich rocznikach i kronikach. Bél dbë, że w XIII w. pòwsta kronika, chtërna nie przedërcha do najich czasów, a merczi tegò dokazu je widzec w pózdniészich zdrzódłach, przédno w prôcë Jana Długòsza. Hewòtnô knéga w drobnotach ùzasadniwô nã teòriã. W ji zamkłoscë ni ma równak wiele témów, jaczé sã tikają Pòmòrzégò.

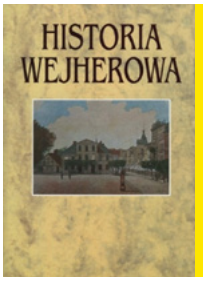

***Historia Wejherowa*, red. J. Borzyszkowski, Wejherowo 1998, Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie, ss. 557.**

Je to zachtnô ùczałô prôca, jakô doticzi dzejów Wejrowa òd strzédnëch wieków, przez założenié i zôczątczi miasta, jaż do dzysdnia. W pòwstanié te dokazu bëło zaangażowónëch czile bëlnych badérów, m.jin. Klémãs Brusczi, Błażéj Sliwińszczi, Cezari Òbracht-Prondzyńszczi. Drobnotno òbgôdiwô dzeje gardu Wejhera i je jedną z wôżniészich książk na tã témã.

ADÓM LUBÒCCZI

W OBIEKTYWIE POMERANII

Z leżnoscë finału fùsbalowi Lidżi Eùropë, jaczi bél we Gduńskù, òb czile dni na Zelonym Mòsce bëła mòżlëwòta òbzéranió 3-métrowi kòpie czelëcha, jaczégò òriginał 26 maja pòdnieslë balôrze szpańszczégò karna Villarreal CF. W finale, w jaczim bëło fùl emòcjów, dobëlë òni nad mającym wicy zwënégów anielszczim karnã Manchester United. Òdj. Sławòmir Lewandowszczi

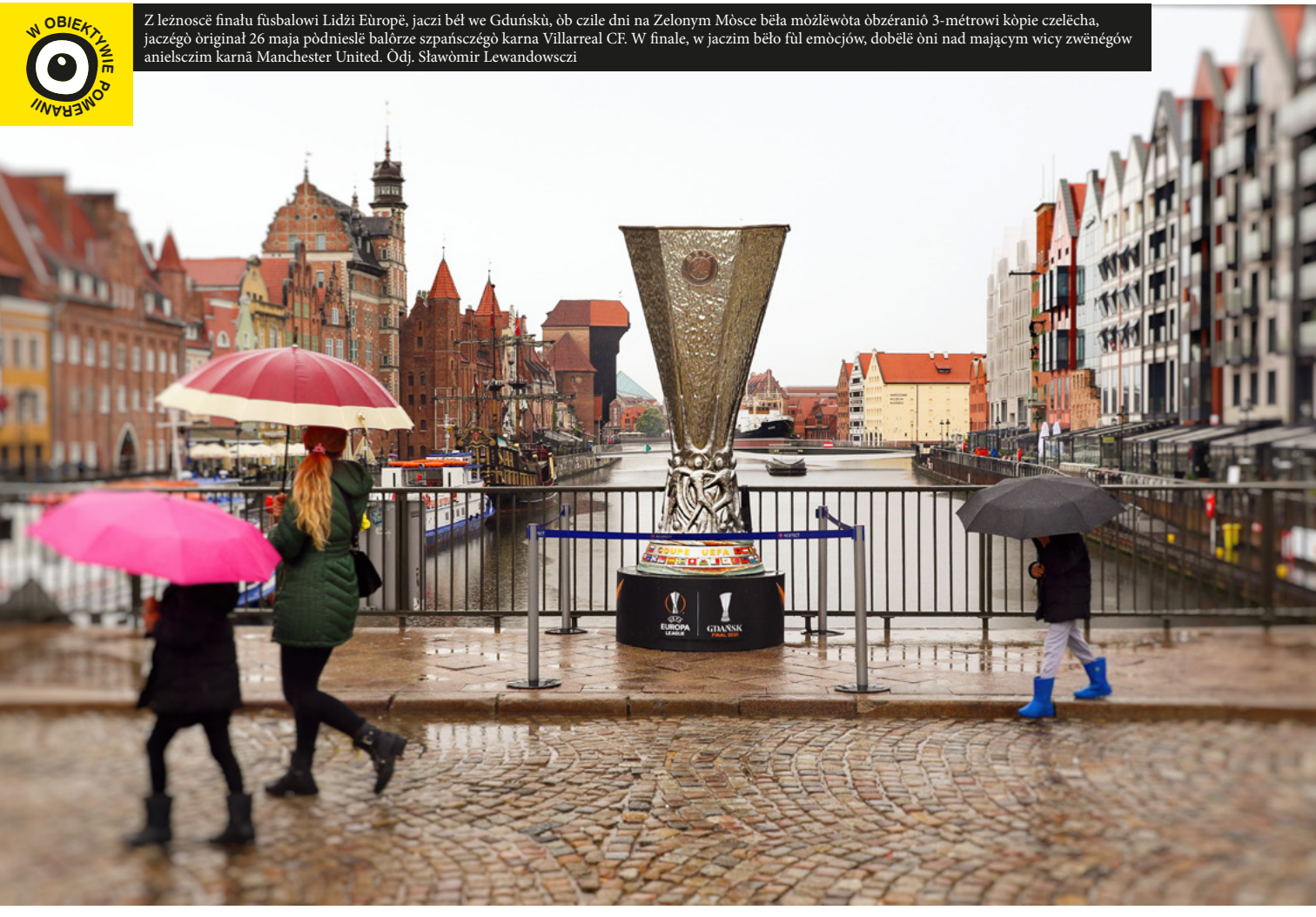

Szpecjaliscë

„Wezże tã klëczkã òd òkna w kąpnicë ùprawi” – mówi do mie mòja Kòchlińskô, czedë równo ze sëszarką włosë sëszi przecąg z niedomkłégò òkna. Trudno a darmò – je nót zrobic, chòcô darmò to pewno nie mdze. Klëczka je firmòwô z nazwą firmë wëpisóną, co znaczi, że mùszi taką samą wstawic, bò bãdze dali przecąg. Jak firmòwô – to znaczi, że mdze dzél drogszô, bò sama marka kòsztëje. Do te jesz je trzeba szpecjalistë, co to je bez firmã pòswiôdczony, bò le òn wié, jak to ùprawic, cobë wiãcy kòształo.

Czasã to je tzw. serwis, to je tak-cos, że co czile miesąców przëjéżdżô zazdrzec, czë np. twój gazowi piéck nie je zapchóny, a czej je – tej gò łaskawò przepchô za pôrã stówów. Jiny człowiek serwisowac ni mòże, bò na gwës zepsëje. Czedë môsz pianino abò jinszégò grającégò krokòdila, co to gò mùszi strojëc – wzéwôsz strojicela. Ni mòżesz wezwac bëlë kògò, bò òni le jednã szkòłã w Pòlsce kùńczą a sã wszëtcë znają. I sobie Pòlską pòdzelëlë midzë sebie, i jeden drëdżémù w drogã nie wlôżô. Chcesz, dôjmë na to, Zbiszka za dwasta złotëch, a tu klops, bò to je rejón Józefa, a òn bierze 300 złotëch. Jedna nôdzeja to je jaczégò zeza greńcë, ze spiéwnym akceńtã fachówca wząc, leno czej òn wrócy do se – tej dwa razë dëbelt mùszisz zapłacëc temù „swòjémù”. A jesz sã nasłëchôsz...

Są sprawë z doma ùprôwianim, co to je sóm òd biédë zrobisz. Żarówkã wkrãcysz. Łóżkò pòscelisz. Dwiérze zamkniesz. Gardinë zacygniesz. Kómpùter wëłączisz... Do resztë, chcesz czë nie chcesz – wòłôsz szpeców. Colemało, nie wiedzec czemù, są to chłopi. Zwònisz, tłómaczisz, że kòmin ni mô cugù, ùmôwiôsz sã we czwiôrtk na trzecą. Z robòtë sã zwòlniwôsz, bò fachùra leno tej mòże bëc. Żdajesz jak za kòlãdą, a òn nie przëjéżdżô. Zôs zwònisz, a òn nie òdbiérô. Zarobiony je pewno. Kùreszce wpôdô jak za ògniã w piątk przed ósmą reno, czej białka szëkùje sã do jazdë z dzecama do szkòłë. I zadzëwiony je, że ni mòże wlezc. Kò òn, król, przëbéł. Nicht nie witô z redostnyma trąbama? Tëpichù nie sceli pòd roztrãptóné kùrpiska? Człowiek tej żałuje, że ni mô kãségò scërza,

Są sprawë z doma ùprôwianim, co to je sóm òd biédë zrobisz. Żarówkã wkrãcysz. Łóżkò pòscelisz. Dwiérze zamkniesz. [...] Do resztë, chcesz czë nie chcesz – wòłôsz szpeców.

bò dobri piesk bë taczégò nieluségò, niesłownégò „fachówca” chùtkò kùlturë naùcził... Bë sã doznôł taczi, że jeżlë sã ùgôdô na dzéń i na gòdzënã, to MÔ BËC! Jak mù sã zdarzi, że sã spózni piãc minut, bò prawie Kaszëbską Trasã bùdëją, a òn nié stądkã i nie wiedzôł, że budëją – zwòni PRZED ùmówionym czasã i ùprzédzô. Bò mój czas téż kòsztëje.

Biwają téż pòrządny fachmani. Przińdze na czas. Przëwitô sã, wëslëchô, co je lóz. Jak je lóz, to przërzeszi. Gózdz wbije. Dzurã zasztopie. Taszmą przëlëmi. Tec takô izolacyjnô taszma je bëlnô na wszëtkò. Kału nie wniese do jizbë. Scanë nie wëswini. Dzecy nie wëstraszi. Kùlturalny je, bò nie pôli w twòji chëczë. Nie przeklinô. Mòże téż cëchò nócëc przë robòce abò nawetkã spiewac arie pòd nosã. Je czëc, że szkòlony. Malëje scanã, a sã rozlégô pòd pòsowã: „Więc chodź, pomaluj mój świat”. Gòrzi, czej zgódno ze spiéwą ùfarwi cë chëczë na żółto i mòdrô – a miało bëc na lilewò-zelono... Czedë taczi kachelkôrz je pò matematicznëch sztudiach, z jaczim doktoratã – gwësno równo mdzesz miec ne kachelczi w dómie ùłożoné. Òn ju sobie wzór wëmësli, pierwiastk wëcygnie a jaką różniczkã pòrechùje – i mòżesz pòjużno sajdac pò kachlach jak jaczi primabalerón.

Wôżny są szpecjaliscë òd sztrómù. Kò bez sztrómù jak bez rãczi. Wòdë nie zagrzejesz. Kòmórczi nié pòdladëjesz (czëstô tragediô). Z lodówczi smaczczi kùkac zaczną, a chùtkò mdze doma cëmno i zëmno. Leno pòd pierznã wlezc a prorodzynną pòlitikã rządu w żëcé wprowadzac... (Dobrze chòc, że do te szpecjalistë ni mùszisz przërôcziwac). Przińdze elektrik w kómbinezónie i kómbinëje. Wsôdzô taczégò pchôcza w różné dzurë w scanach. Czej sã zapôli – sztróm je. Przë tôblëcë z bezpiecznikama pòmeditëje. Rzeknie, że sztróm mdze za gòdzënã i jidze précz. Tej do ce doprzëchôdô mësla, że to bëło bez elektrowniã zaplanowóné wëłączenié jak egipscé zacmienié słuńca – i niepòtrzébno jes zapłacył. „Matkò elektriczno!” – zaklniesz, a rozjasniwôsz swòje mùskòwé zacmienié czims mòcniészim...

Tómk Fópka

Nowi Pòrządk!

Ju wnetk mdzemë mielë, w najim zataconym na zbërkù swiata Pëlckòwie, Nowi Pòrządk! Nen Nowi Pòrządk, co gò mają tam we Warszawie mądrowaté głowë wëmëszloné, kòl naju wiele lëdzy pòpiérô.

– Terô wiele wicy dëtka nama w taszi òstónie – redëją sã lëdzëska, òsoblëwie ti, co sã nijak na ekònomie a pòlitice nie znają.

Najémù lubòtnémù brifce nen Nowi Pòrządk nick a nick sã nie widzy.

– Pò pierszé nen nowi system je tak zapëzglony jak pòwrózczi kòl bótów mòjégò nômłodszégò dzecka! Prosti człowiek rozpëzglëc tegò nie je w szãdze. Pò drëdżé pò slôdkù a taszë dostóną ti, co jima chce sã wicy robic. Pò trzecé pòdatczi w dół, le pieniądze na stół... òperacyjny stół, kò wicy dëtka mô jic na nã chòrą „służbã zdrowiégò". Pò czwiôrté a nôwôżniészé, òni chcą, żebë bëło jak za kòmùnë, wszëtkò mô bëc scentralizowóné! – grzëmiôł brifka, czedë më sã na Dzéń Dzecka kòl mie w chëczi spòtkelë.

Lesny, jaczémù ùdało sã na sztócëk z lasa wërwac, na to gôdanié brifczi le machnął rãką, a jak prôwdzëwi Pëlckòwiôk rzekł:

– Mdze dobrze, dómë radã, przeżëjemë. Przeżëlë më Gòmùłkã, przeżëlë Gereka, Jaruzelsczégò, Wałãsã, Kwaszniewsczégò a jinëch, tak téż nen Nowi Pòrządk przeżëjemë.

Brifka nó to zanócył przédny mòtiw z filmù „Gwiôzdné wòjnë" a z nową nôdzeją zawòłôł:

– Niech mòc bãdze z nama!

Tej më so òbiécelë, że dzysô ju wicy ò pòlitice nie mdzemë gôdelë, kò zeszlë më sã, żebë swiãtowac Dzéń Dzecka, mést nôwôżniészé swiecczé swiãto pò Dniu Matczi, Dniu Òjca, Dniu Starëszczi, Dniu Starëszka, Dniu Białczi, Dniu Chłopa a Dniu Wipłatë.

– Mdze dobrze, dómë radã, przeżëjemë. Przeżëlë më Gòmùłkã, przeżëlë Gereka, Jaruzelsczégò, Wałãsã, Kwaszniewsczégò a jinëch, tak téż nen Nowi Pòrządk przeżëjemë.

– Dzecë to naj' skôrb nôdrogszi, kò wiele dëtka a nerwów kòsztają – òdezwôł sã nôbarżi w dzecach doswiôdczony naj' lubòtny brifka. – Dzecë są kòchóné, ale téż rozmieją do òbarchù doprowadzëc. Czedë sã dzeckò na swiece pòjawi, tej w familie wszëtkò je na rãbë wëwróconé a czësto Nowi Pòrządk zapanëje...

– Ach jo, nen zôs zaczinô – przerwôł brifce lesny a wzdichnąn: – Doch më so co òbiécelë.

– Jo, miast gadac, chcemë so pòbawic – żebë ju rôz na wiedno òdcygnąc naju głowë òd pòliticzi, wëcygnąn jem z szafë stôré zabôwczi, jaczima jô so za dzecka rôd bawił.

– Wejleszcze! – riknąn lesny. – Pùszczówka! Pòjta, pòjta, chcemë jic bùten pòstrzelac.

Tak më bùten szlë, kamiszków nazbiérelë a zaczãlë w stodołã walëc. Bëła to cë ale zabawa! Kòl tegò më wiesół rikelë a wspòminelë, kùliż nëch rutów më mielë za dzecnëch lat wëbité.

– Żebë jesz rutów! Jô miôł nômni dwa zãbë wëbité – lesny zasmiôł sã szerok, a më sã mòglë przekònac, że òn prôwdã gôdô.

Pòtemù më so jesz w balã zagrelë, trata-tata w wòjskò pòbawilë, a brum-brum-brum aùtkã na sznurkù cygnionym pò pòdwòrzim pòjezdzëlë.

Më so prawie brelë do zabawë w chòwónégo, czej niespòdzajno nichtos na naju riknąn:

– Stôri chłopi, môłé dzecë to je to jistné! Rôz-dwa dodóm!

– Ale jô... – wëjikôł wëstraszony brifka.

– Nié jô, leno jo! A to zarô!

Chcącë niechcącë naj' drëch mùszôł ze swòją białką dodóm jic, tak téż wszëtczi zabawë bëło w Dniu Dzecka kùńc.

Chto jak chto, ale białczi, te to rozmieją zrobic Pòrządk!

Rómk Drzéżdżónk

1.04. - 30.09.2021 ROKU

JO!/TAK!

Jestem Pomorzaninem

Narodowy Spis Powszechny

Przyszłość Pomorza zależy od Ciebie!

Pamiętaj zaznaczyć przynależność do wspólnoty etnicznej:

- ○ BOROWIACKIEJ
- ○ KASZUBSKIEJ
- ○ KOCIEWSKIEJ
- ○ KRAJNIACKIEJ

Spisz się!

www.spis.gov.pl

GUS | Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2021

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZËBSKÒ-PÒMÒRSCZÉ ZRZESZENIÉ

ZAPRENUMERUJ „POMERANIĘ”
NA 2021 ROK Z DOSTAWĄ DO DOMU,
A OTRZYMASZ CIEKAWĄ KSIĄŻKĘ

WYSTARCZY ZŁOŻYĆ ZAMÓWIENIE
W BIURZE ZARZĄDU GŁÓWNEGO
ZRZESZENIA KASZUBSKO-POMORSKIEGO:

TEL. 500 183 832
E-MAIL: PRENUMERATA@KASZUBI.PL